

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

**İZMİR SUİKASTI
VE
TÜRK BASINI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ.

Tezi Yöneten
Prof. Dr. Ali İhsan GENCER

Şebnem AVCI
194

İSTANBUL - 1994

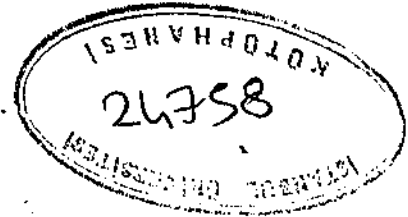
T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

İZMİR SUİKASTI
VE
TÜRK BASINI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Yöneten
Prof. Dr. Ali İhsan GENCER

Şebnem AVCI
194

İSTANBUL - 1994

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
İÇİNDEKİLER	i
ÖNSÖZ	iii
GİRİŞ	
İZMİR SUİKASTINA KADAR MEMLEKETİN DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ VE İZMİR SUİKASTI	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
İZMİR SUİKAST TEŞEBBÜSÜNÜN BASINDA YER ALMASI	12
I. RESMİ TEBLİGAT İLE İZMİR SUİKAST TEŞEBBÜSÜNÜN GAZETELERDE YER ALMASI	12
II. MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN İZMİR'E GELİŞİ VE TEŞEKKÜR BEYANATI	16
III. SUİKAST VE TEVKİFLER HAKKINDA İLK BİLGİLER	18
Girit'li Şevki Bey'in Verdiği İzahat	19
İKİNCİ BÖLÜM	
SUİKASTA DUYULAN TEPKİLERİN BASINA YANSIMASI - PAŞALARIN TEVKİFİ - İSMET PAŞA'NIN TUTUMU	22
I. SUİKASTI KINAMA MİTINGLERİ	22
a. İstanbul Mitingi	22
b. Büyükkada Mitingi	24
c. Ankara Mitingi	24
d. İzmir Mitingi	25
II. YURDUN ÇEŞİTLİ YERLERİNDEN GÖNDERİLEN TELGRAFLAR	26
III. PAŞALARIN TEVKİFİ VE İSMET PAŞA'NIN TUTUMU	28
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
İSTİKLÂL MAHKEMESİNİN FAALİYETE BAŞLAMASI VE BASINDA YER ALAN HABERLER	32
I. GAZİ'NİN ZİYA HURŞİD İLE GÖRÜŞMESİ	32
II. MUHAKEMELERİN BAŞLAMASI	36
a. İstiklâl Mahkemesi Heyeti	36
b. Ziya Hurşid'in Muhakemesi	37
c. Diğer Mevkufların Muhakemesi	39
d. Paşaların Muhakemesi	45
III. MUHAKEMELERLE İLGİLİ GAZETE HABERLERİ	48

	<u>Sayfa</u>
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
TALEPNAMENİN OKUNMASI; SANIKLARIN MÜDAFAALARI	61
I. MÜDDE-i UMUMİ NECİP ALİ BEY'İN TALEPNAMEŞİ	61
II. SANIKLARIN MÜDAFAALARI	64
III. HÜKMÜN OKUNMASI	66
a. Suçlu Bulunanlar İdam Sehpasında	68
b. Beraat Edenler ve İstiklâl Mahkemesi Reisi Ali Bey'in Beyanâtı	70
BEŞİNCİ BÖLÜM	
İSTİKLÂL MAHKEMESİNİN ANKARA'YA GELİŞİ, MUHAKEMELERE BAŞLANMASI, KARA KEMAL'İN İNTİHARI	74
I. İSTİKLÂL MAHKEMESİNİN ANKARA'DA FAALİYETE GEÇİŞİ	74
a. İttihat ve Terakki İleri Gelenlerinin Sorgulan- ması ile İlgili Haberler	78
b. Ankara ve İstanbul'daki Mevkuflar	79
II. FALİH RIFKI VE YUNUS NADİ ARASINDAKİ ANLAŞMAZLIK	81
III. KARA KEMAL'İN İNTİHARI	84
IV. MUHAKEMELERE BAŞLANMASI	92
a. İddianamenin Okunması	93
b. Cavit Bey'in Evinde Hazırlanan Program	98
c. Mektup Meselesi	99
ALTINCI BÖLÜM	
ANKARA MAHKEMELERİNİN SONUÇLANMASI, ABDÜLKADİR'İN YAKALANIŞI	107
I. MUHAKEMELERE AİT BASINDA ÇIKAN YAZILAR	107
II. ABDÜLKADİR'İN YAKALANIŞI	111
III. TALEPNAMENİN OKUNMASI VE SANIKLARIN MÜDAFAALARI	114
IV. İDAM HÜKÜMLERİNİN İNFAZI	118
V. ABDÜLKADİR'İN MUHAKEMESİ VE VERİLEN HÜKMÜN İNFAZI	120
SONUÇ	124
KAYNAKÇA	127

G İ R İ Ş

İZMİR SUİKASTINA KADAR MEMLEKETİN DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ VE İZMİR SUİKASTI

1789 Fransız Devriminin etkileri tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti üzerinde de etkilerini göstermiş ve geç de olsa imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan insanları bir "Aydınlanma" süreci içine sokmuştu. Tanzimat ve Meşrutiyetler ile devam eden süreç Atatürk Devrimi ile sonuçlanmıştır.

I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale cephesindeki başarılı komutasıyla dikkatleri çeken Mustafa Kemal, kurtuluş mücadelesinde önderlik yapacak ve Cumhuriyet dönemini başlatacaktır.

I. Dünya Savaşı'ndan müttefikleri ile beraber yenik ayrılan Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkesini imzalamıştı. Son derece ağır maddeler içeren bu anlaşmadan kısa bir müddet sonra topraklarımız yer yer işgale başlandı. Çeşitli bahaneler ve anlaşma hükümleri ileri sürülerek haksız yere istila edilen topraklarımıza karşı İstanbul Hükümeti seyirci kalmayı yeğliyordu. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in de işgali ile bu haksız istilalar doruk noktasına çıkmıştı.

Bu şartlar altında İstanbul'da bir şey yapılamıyacağını anlayan Mustafa Kemal, yakın arkadaşları ile Anadolu'ya geçmek üzere yola çıkmıştır. Anadolu'da zor bir dönem başlıyordu. Yurdun her köşesiyle telgraf haberleşmesi sağlanarak işgallere karşı konulması ve birlik içinde hareket edilmesi istendi. Erzurum ve Sivas kongrelerinden kısa bir süre sonra Ankara'da "Türkiye Büyük Millet Meclisi" adı verilen ve olağanüstü yetkilere sahip bir meclis kuruldu.

Esasen Mustafa Kemal Paşa Ankara'da toplanacak meclisin bir "Kurucu Meclis" olmasını tasarlıyordu. Böylece daha başlangıçta devletin yönetim biçiminin ne olacağı kesinlikle belirlenmiş olacaktı. Bu, eyleme geçtiği günden beri kafasındaki plandan

bir santim bile sapmadığının işaretidir. Ne var ki, "Meclis-i Müessesan" (Kurucu Meclis) deyimini yakınları da dahil olmak üzere, pek çok kimseyi ürkütüyordu. Özellikle Erzurum ve Sivas'tan gelen haberler bu deyimın kullanılmaması yolundaydı, bunun tehlikeli olacağını söylüyorlardı. Bu yüzden Kurucu Meclis deyimini yerine "Olağanüstü yetkileri bulunan bir Meclis" denilmesine karar verildi (1).

Çete savaşları halinde sürdürülen mücadeleler, Meclisin açılmasından sonra istilacı düşman ordusunu yurttan atabilmek için düzenli ordunun kurulmasını gerektiriyordu. Kuvâyı Milliye dediğimiz Milli Kuvvetler bir yönetim altına alınarak düzenli ordu için ilk adım atıldı. Düzenli orduya geçiş de pek kolay olmamış, Çerkez Ethem ve kardeşleri bir komuta altına girmek istememişlerdi. İstanbul hükümeti bu arada boş durmuyor, İngiliz uçakları ile dağıttığı bildirilerle halkı Mustafa Kemal'e ve başlattığı Kurtuluş mücadelesine karşı da kışkırtıyordu.

Bir yanda iç ayaklanmalar, bir yandan düzenli orduya karşı başkaldırıları ve bir yandan işgalci güçlerle çeşitli cep- helerde sürdürülen muharebeler ve İstanbul Hükümeti'nin aleyh- teki tutumu işleri daha da güçleştiriyordu.

T.B.M.M.'i 29 Nisan 1920'de, Yurt Hayınlığı Yasasını ve sonraki aylarda İstiklâl Mahkemeleri yasalarını da çıkarmakla devrimlerin doğal gereklerini yerine getirmiş oldu (2).

T.B.M.M.'nin olağanüstü tehlike ortamı içinde ihtilâl kanunu olarak çıkardığı "Hıyanet-i Vataniye Kanunu" (Yurt Hayınlığı Yasası), savaşın gereklerine çare olmadığı gibi, kanunu uygulayacak mahkemelerin yokluğu da büyük eksiklikti. Bu kanunun kapsamına giren askeri suçlara harp divanları ve diğer suçlara bidayet mahkemeleri bakıyorlardı. 26 Eylül 1920'deki meclis oturumuna katılan Mustafa Kemal ile Rasih Efendi'nin teklif ettiği

(1) İlhan AKIN; *Türk Devrim Tarihi*, Beta Yayınları, İst., 1989, s. 135.

(2) M.Kemal ATATÜRK; *Söylev*, TTK Basımevi, 8.Baskı, Cilt 2, Ankara, 1981, s. 327.

"İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nun birinci maddesine ek" olarak hazırlanan Önerge kabul edildi. Bu kanunla, İstiklâl Mahkemeleri'nin yalnız asker kaçaklarına ait olan yetkisi, vatan hainliği, memleketin maddi - manevi kuvvetlerini yıkmaya çalışmak, casusluk suçlarını da kapsamına alarak çok genişledi. İstiklâl Mahkemeleri; Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu, Pozantı ve Diyarbakır olmak üzere sekiz bölgede görev yapacaktı(3).

Düzenli ordunun kurulması ve İstiklâl Mahkemelerinin görevine başlamasıyla cephelerde başarılı sonuçlar alınmaya başlanmıştır. İnönü Muharebeleri, Sakarya ve Başkomutanlık Meydan Savaşları başarıyla sonuçlanmıştı. Son düşman kuvvetleri de 9 Eylül'de İzmir'de denize dökülerek, İstiklâl Savaşı'mız sona eriyordu. 19 Mayıs 1919 tarihinin başlangıç alındığı Kurtuluş Savaşı, 9 Eylül 1922'de yaklaşık 3 yıla yakın devam eden büyük mücadeleye İzmir'de son buluyordu.

11 Ekim 1922'de itilaf devletleri ile Türkiye adına Batı cephesi komutanı İsmet Paşa'nın katıldığı Mudanya Ateşkes antlaşması imzalandı. Lozan'da yapılacak barış görüşmelerine katılmak üzere İstanbul Hükümeti de davet edilmişti. Mustafa Kemal'in önünde acele çözülmesi gereken iki sorun vardı. Lozan'a gidecek ve T.B.M.M. hükümetini temsil edecek heyetin başkanını seçmek, ikincisi de itilaf devletlerinin eski görüşlerinde direnerek konferansa İstanbul hükümetini de davet etmeleri karşısında bu konuyu çözüme kavuşturmak (4).

Lozan'a gidecek heyete başkan olarak Dışişleri Bakanlığı'na atanan İsmet Paşa'nın gönderilmesi kararlaştırıldı. İstanbul Hükümetinin de Lozan'a katılma girişimi 1 Kasım 1922'de saltanatın (padişahlığın) kaldırılması ile çözümlenmiş oldu. Esasında 20 Ocak 1921 tarihli anayasa ile de saltanat zımnen kaldırılmış idi.

(3) AYBARS, Ergun; *İstiklâl Mahkemeleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, ss. 55-73.

(4) AKIN, İlhan; a.g.e., s. 173.

24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Barış Andlaşması ile Misak'ı Milli (Ulusal Yemin) çok az istisnalar dışında gerçekleşmiş oluyordu. Lozan'da Boğazlar, Musul ve Hatay sorunları daha ileri tarihte çözümlenmek üzere ertelenmişti. Bunun dışında Lozan T.B.M.M. hükümetinin diplomatik bir zaferi sayılmaktadır.

Ancak Mustafa Kemal'in mücadelesi devam etmektedir. Saltanat kaldırılmıştı ve T.B.M.M. hükümeti ülkeyi yönetiyordu. Fakat bu yönetim şeklinin adı konulmamıştı. Cumhuriyet Büyük Millet Meclisi'nin ikinci intihap devresinde (seçim döneminde), 29 Ekim 1923 tarihli, 1921 Anayasası'nın bazı maddelerini değiştiren bir kanunla ilan edilmiştir.

Cumhuriyet'in ilânı ile Mustafa Kemal aynı gün oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçilmişti. Cumhuriyetin ilânına basın ve bazı milletvekillerinden tepkiler gelmişti. İstanbul Milletvekili Rauf Bey de, Cumhuriyet'e karşı olduğunu açıkça söylememekle birlikte, Cumhuriyet rejimine güveni olmadığını da belli ediyordu(5).

Cumhuriyet'in ilânı bazı tepkilere rağmen tüm yurttta sevinçle karşılanmıştı. Yeni bir dönemin başlangıcı olan Cumhuriyet rejimi ile birlikte bir dizi yenilikler de zamanı geldiğinde gerçekleştirilmeye başlanacaktı.

Saltanatın kaldırılmasından sonra Abdülmecit Efendi halifelik makamına geçmiş, ancak saltanatı hatırlatacak davranışlarda bulunmaya başlamıştı.

Mustafa Kemal Paşa ise artık bu makamın dini ve siyasi hiçbir anlamının kalmadığı inancındaydı. O'na göre hilafet tarihi bir hatıra olmaktan öte bir anlam taşıyamazdı. Halifelik kaldırılmadıkça milli, demokratik ve laik bir devlet olabilmek için gerekli inkilâpların yapılması mümkün olamazdı (6).

(5) ATATÜRK, M.Kemal; Söylev, s. 601-602.

(6) GENÇER, Ali İhsan - ÖZEL, Sabahattin; Türk İnkilâp Tarihi, Der Yayınları, 87, İstanbul, 1991, s. 163-164.

Bütün bunların ışığı altında 3 Mart 1924'de başta hilafetin kaldırılması olmak üzere Osmanlı hanedanının Türkiye sınırları dışına çıkarılması, Şer'îye ve Evkaf ile Erkânı Harbiye Vekaletlerinin kaldırılmasına, eğitim ve öğretimin birleştirilmesine kanun maddeleri ile karar verilmiştir.

Cumhuriyet'in ilânından itibaren yapılan bir dizi yenilikler, eski yaşayış ve düzene bağlı ve bundan menfaat uman bazı çıkar grupları, cumhuriyete ve onun başındaki cumhurbaşkanına karşı aleyhte bir takım çalışmalar içine girdiler.

Ülkenin içinde bulunduğu zor günlerde Kâzım Karabekir Paşa ile Ali Fuat Paşa ordu müfettişlikleri görevlerinden ayrıldılar. Milletvekilliğinden çekildiğini Meclis Başkanlığına bildiren Refet Paşa'nın da çekilme yazısını Rauf Bey geri aldirtmişti.

Mustafa Kemal'in bir buçuk ay süren gezi sonrasında Ankara'ya dönüşünde kendisini karşılamaya gelenler arasında Rauf ve Adnan Beyler yoktu. Dargınlık belirtisi sayılabilecek böyle bir davranış, Mustafa Kemal'i duraksamadan bir komplo karşısında olduğu izlenimine götürmüştü (7).

Bu izlenimler doğrultusunda, orduyu siyasetten ayırma çalışmaları başlatıldı. İlk olarak Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa milletvekilliğinden ayrıldı. Cafer Tayyar Paşa dışında diğer ordu müfettişliklerinden milletvekilliğinden çekildiklerini bildiren yazılar geldi. Milletvekilliğinde kalmayı yeğleyen Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Cafer Tayyar Paşalar yerlerine atanacaklara görevlerini teslim ettikten sonra meclise girebileceklerdi.

Musul sorununun gündemde olduğu, İngiltere'nin gönderdiği notaya sert yanıt verilerek savaşın dahi söz konusu olabileceği ve Hakkari'deki Nasturi ayaklanmasının bastırılmaya çalışıldığı bu dönemlerde ülke zor günler yaşıyordu. Üstelik Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar böyle bir dönemde ordudan ayrılabilmişlerdi.

(7) ATATÜRK, M.Kemal; a.g.e., s. 623.

Mustafa Kemal'e karşı en yakın arkadaşlarının başlattığı muhalefet, cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisinin kurulmasıyla sonuçlandı. Bu partinin adı "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" idi. Partinin kurucuları Ali Fuat Paşa, Mersin mebusu Besim, Erzincan mebusu Sabit, Trabzon mebusu Muhtar Beylerdir. Genel başkan Kazım Karabekir Paşa, ikinci başkan Rauf Bey ile İstanbul mebusu Adnan (Adivar) Beylerdir.

Bilindiği üzere meclis içinde Mustafa Kemal'in bizzat kurduğu "Halk Partisi" bulunuyordu. Mecliste ikinci parti olarak yerini almak isteyen Terakkiperver Fırka "Kuvvetler Birliği" sisteminden ziyade "Kuvvetler Ayrılığı"na ve devlet reisinin günlük politika dışında kalması esasına meyletmektedir. İktisadi görüş liberaldir. Adının Terakkiperver olmasına karşı muhafazakardır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın "Program Esasları" diye sıraladığı bazı maddeleri şöyledir:

1. Türkiye Devleti halkın hakimiyetine müstenid bir cumhuriyettir.
2. Fırka, efkâr ve itikadât-ı diniyyeye hürmetkardır.
3. Reisicumhur intihap alınan zatın, mebusluk sıfatı, intihabına müteakip zail olur (8).

Basın ve meclisteki muhalefetin artması hükümeti bunaltmış, Halk Fırkasından kopmalar başlamıştı. Fırka bazı tedbirler almak zaruretini hissetmiştir. İsmine Cumhuriyet ibaresini eklemiş, nizamnamesine de daha fazla disiplini temin edici hükümler koymuştur.

Mustafa Kemal Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu ile ilgili düşüncelerinde: "Cumhuriyet sözcüğünü söylemekten bile çekinenlerin Cumhuriyeti, daha doğduğu gün boğmak isteyen-

(8) DOĞAN, Avni; Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası, Dünya Yayınları, İstanbul, 1964, s. 205-206.

lerin kurdukları partiye "Cumhuriyet" hem de "İlerici Cumhuriyet" adına vermeleri içten gelme ve inanılır bir davranış sayılabilir mi?" diye belirtmektedir. (9).

Mustafa Kemal çok partili bir siyasal düzenden yana olmakla beraber, bazı inkilâpların yapılabilmesi için geçici bir süre muhalif cephenin bulunmamasından yanaydı. Buna rağmen partinin kuruluşuna da karşı çıkmamıştı.

Terakkiperver Fırkanın kuruluşundan bir kaç gün sonra Cumhuriyetin ilk başvekili olan İsmet Paşa istifa ederek yerine Ali Fethi Bey göreve getirildi. Ali Fethi Bey ve ekibi muhalefetten de ittifakla güvenoyu aldı. Ancak göreve getirilişinden iki ay sonra Şeyh Sait isyanı patlak verince başvekaletten ayrılmak zorunda kaldı. Yerine tekrar İsmet Paşa getirildi. İsmet Paşa ilk iş olarak "Tahrir-i Sükun" kanununu meclisten geçirdi.

Hükümete olağanüstü yetkiler tanıyan ve üç maddeden oluşan bu kanunun: "İrtica ve isyana ve memleketin içtimai nizamını, huzur ve sükununu ve emniyet ve asayişini ihlale bais bütün teşkilat, tahrikat, teşvikat, teşebbüsât ve neşriyatı hükümet, cumhurreisininin tasdiki ile re'sen ve idareten men'e mezundur. İş bu ef'al erbabını hükümet İstiklâl Mahkemesi'ne tevdi edebilir" maddesi üzerine mecliste söz alan Rauf Bey şöyle konuşmuştur:

"İsyan hadisesini bir takım türedilerin merdut ve laimâne bir maksatla ortaya çıkardıkları artık anlaşılmıştır. Cumhuriyet idaremizin bu isyan yüzünden yıkılacağını zannetmek bir kalp zayıflığından ibarettir. Efendiler, bu isyana delilerden başka kimse katılmaz. Bu mesele etrafında ne kadar sakin ve ne kadar vakarlı ve dikkatli bulunursak o kadar fayda vardır. Sükun ve huzuru sağlayacağız diye böyle şiddet kanunlarıyla büsbütün ihlâl etmiyelim" (10).

(9) ATATÜRK, M.Kemal; *Söylev*, C. 2, s. 650.

(10) Feridun KANDEMİR; *Hatıraları ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay, Sinan Matbaası, İstanbul, 1945, s. 142.*

Rauf Bey'in bütün çabalarına rağmen Takrir-i Sükun Kanunu çıkarıldı. Bu kanunun yürürlüğe girmesi ve İstiklâl Mahkemelerinin çalışmaya başlamasıyla ayaklanma kısa sürede bastırıldı. Elebaşları yakalanarak idam edildi. Terakkiperver Fırkası kapatıldı. Muhalefet basını susturuldu.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının programı hilafet yanlılarını yüreklendirmiş ve Şeyh Sait isyanı da bu programın özellikle "Fırka itikad-ı diniyyeye hürmetkârdır" prensibinin kamuoyunda yaygınlaşmasından sonra başgöstermiştir. Dinsel inançlara saygınlık o derece artmıştı ki "Kadın Özgürlüğü" diye bir cümle kullanıldığında bu fuhuş olarak algılanıyor ve hatta İstanbul'daki tramvay ve vapurlarda kadınlar ve erkekler arasındaki perdenin kaldırılması protesto edilerek, hükümete bu konuda sorular bile sorulmaktaydı (11).

Hükümet ve meclis olağanüstü yetkileri almayı gerekli görmüştü. Ordunun savaşa hazır 8 - 9 tümenini ayaklananları yola getirmek için kullanmıştı (12).

Doğudaki süratli askeri hareket ayaklanmayı bastırdı. İstiklâl Mahkemeleri asilerin liderlerini süratle yargıladı. Şeyh Sait Nisan ayında yakalandı ve Diyarbakır İstiklâl Mahkemesinde kırkaltı arkadaşıyla birlikte idam cezasına çarptırıldı (13).

Şeyh Sait isyanından dolayı Elazığ İstiklâl Mahkemelerine gönderilen İstanbul gazetecileri serbest bırakılmışlardı. Mahkemeler nihayet fazla ve devamlı bir gerginlik bırakmadan tasfiye edilmişti. Atatürk'ün müdahalesi ve açıktan vaziyet almasıyla İstanbul'dan giden gazeteciler mahkemece bir cezaya çarptırılmadan tahliye edilmişler ve umumi hayata dönmüşlerdi (14).

(11) Nursen MAZICI; *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)*, Dilmen Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 81-82.

(12) Seyfettin TURHAN - Güney HAŞTEMOĞLU; *Atatürk-Nutuk Olaylar Ansiklopedisi, Takrir-i Sükun Kanunu mad.*, İstanbul, 1986.

(13) Bernard LEWIS; *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kıratlı, TTK, Ankara, 1988, s. 265-266.

(14) İsmet İNÖNÜ; *Hatıralar, 2. Kitap*, Yayına Hazırlayan Sabahattin SELEK, Bilgi Yayınları, Ankara, 1987, s. 210.

Hükümet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının irticalı kö-rüklediğinden bahisle, Takrir-i Sükun Kanununa müğteriden 5 Haziran 1925 tarihli vekiller heyeti kararı ile bütün memleket-te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapandığını ilân etmiştir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, memleketimizde ilk ola-rak çok partili rejimi ilân eden bir fikir partisi hüviyeti ile yedi ay yaşamıştır (15).

Takrir-i Sükun Kanununun ve İstiklâl Mahkemelerinin çalı-sır vaziyette olması, Cumhuriyete ve Mustafa Kemal'e karşı olan girişimleri durduramamıştır. Nitekim bunun örneğini 1926 senesi-nin Haziran ayında İzmir'de gerçekleştirilmek istenen suikast girişimi de açıkça göstermektedir.

İzmir Suikastı

Mustafa Kemal uzun bir yurt gezisine çıkmıştı. Bu gezisi-nin son durağı İzmir olacaktı. İzmir'de kendisini bekleyen büyük tehlikeden habersizdi. Bursa'dan ayrılmış ve trenle yoluna devam ediliyordu.

Mustafa Kemal'in İzmir'e varışının gecikmesi, suikast gi-rişiminin öğrenilmesini sağlar. Giritli Şevki isminde bir motorcu suikastı İzmir polisine ihbar etti. İzmir polisi hemen harekete geçerek suikast tetikçilerini gece yarısı kaldıkları otellerde yakaladı. İzmir valisi Kazım Paşa (Dirik) Mustafa Kemal'e durumu bir tel ile bildirerek seyahatini bir süre geciktirmesini rica eder. Durum aynı şekilde Ankara'da başvekil İsmet Paşa'ya da bil-dirilir. İsmet Paşa İstiklâl Mahkemesi üyelerinin hemen İzmir'e hareket etmesi için olağanüstü bir toplantı ile durumu bakanlar kuruluna ve İstiklâl Mahkemesi üyelerine açıklar. İstiklâl Mah-kemesi heyeti de faaliyete geçmek üzere İzmir'e hareket eder.

İzmir polisi bu arada tutuklanan sanıkların sorgulamasına başlamıştı. Yapılan itiraflar üzerine başta İstanbul ve Ankara

olmak üzere diğere yerlerde olayla ilgisi olduğu anlaşılan kimse-lerin tevkifi için gerekli yazışmalar yapılyordu.

İzmir suikastı ile ilgili olarak tutuklananlar eski lazis-
tan mebusu Ziya Hurşid, Laz İsmail, Gürcü Yusuf ve Çopur Hilmi'-
dir. Bunlar bizzat Mustafa Kemal'e tetik çekmek üzere tutulmuş-
lardı. Ziya Hurşid ise teşebbüsün başta gelenlerindendi. Nitekim
yakalandığında her şeyi anlatmıştı.

İzmir suikastı ile ilgili bir çok mebus ve paşa da tutuk-
lanmış, tutuklananların sayısı yüzü geçmiştir. Dava iki aşamalı
olarak sürmüş, birinci aşamasında suikast ile doğrudan alakası
olanların muhakemesi ve suikastı perde arkasından hazırlayanların
muhakemeleri.

Birinci muhakemeler İzmir'de gerçekleştirilmiştir. Bu mu-
hakemede yargılanan paşalardan Kazım Karabekir, Ali Fuat, Cafer
Tayyar, Refet ve Mersinli Cemal Paşa'lar beraat ediyordu.

İzmir mebusu Şükrü, Saruhan mebusu Halis Turgut, İstanbul
mebusu İsmail Canbolat, Erzurum mebusu Rüştü gibi mebuslar ile
eski Lazistan mebusu Ziya Hurşid, eski Trabzon mebusu Hafız
Mehmet ve Sarı Efe namıyla Edip, mülazimlikten mütekait Çapur
Hilmi, baytar miralaylığından mütekait Rasim, Laz İsmail, Gürcü
Yusuf, eski Ankara valisi Abdülkadir ve işeci Kara Kemal idama
mahkum edildiler. Abdülkadir ve Kara Kemal henüz yakalanmadıkları
için gıyaplarında karar verilmişti.

Ankara'da başlayan ve gazetelerin "İttihatçılar Davası"
diye adlandırdıkları ikinci bölümde gerçekten eski ittihatçılardan
tanınmış birçok kimsenin muhakemesi yapılmıştır. Bu muhake-
meler neticesinde mevsuf ittihatçı nazırlardan Cavit Bey idama
mahkum oldular. Hakkındaki tutuklama kararına rağmen Avrupa'dan
dönmeyerek gıyaben hapis cezasına çarptırılan Hüseyin Rauf Bey,
istiklâl Mahkemesi tarafından yargılanmayı kabul etmiyordu. Bir
zamanların Hamidiye Kahramanı olan Rauf Bey de İstiklâl Mahkeme-
sinin kararlarından nasibini almıştır.

Aranmakta olan iŒeci Kara Kemal İstanbul'da gizlendiği evde ele geçmek üzereyken intihar ederek cezasını bulmuştur. Eski Ankara valisi Abdülkadir ise Bulgar sınırı yakınlarında sınırı geçmek isterken yakalanmıştı. Abdülkadir yeniden açılan dava sonucunda idama mahkum edilerek infazı gerçekleştirildi.

Memleketin hangi noktalardan nereye geldiğini çok genel ifadelerle belirttikten sonra İzmir suikastı ile de çok genel bilgi aktardık. Şimdi ayrıntılı olarak basınının İzmir suikastı ve bu suikast davaları ile ilgili haberlerini aktaracağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

İZMİR SUİKAST TEŞEBBÜSÜNÜN BASINDA YER ALMASI

I. RESMİ TEBLİGAT İLE İZMİR SUİKAST TEŞEBBÜSÜNÜN
GAZETELERDE YER ALMASI

Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu büyük Önder Gazi Mustafa Kemal'e karşı girişilmek istenen menfur suikast girişimi günlük gazeteler aracılığı ile halka duyurulmuştu. Günlük gazeteler suikast ile ilgili tüm gelişmeleri okuyucularına günü gününe haber veriyordu. Ayrıca okuyucularından gazetelere gelen telgrafları da gazetelerinde yayınlamaya çalışmaktaydı.

İzmir suikast girişimi 18 Haziran 1926 tarihli günlük gazetelerde, hükümetin resmi tebliğinin yayınlanması ile öğrenildi. Resmi Tebliğde şöyle deniyordu:

"Reisicumhur Hazretlerinin seyahatleri esnasında İzmir'de tatbik olunmak üzere bir suikast tertib olunduğu keşfedilerek mürettibler silahları, bombaları ve hazırlıkları ile Reisicumhur Hazretlerinin İzmir'e muvassalatlarından bir gün evvel tevkif edilmişlerdir.

Mevkuflar suikast teşebbüslerini itiraf etmişlerdir. Meselâ İstiklâl Mahkemesine tevdi olunmuş ve mahkeme heyeti davayı mahalinde takibi ruiyet eylemek üzere İzmir'e hareket eylemişlerdir" (16).

Cumhuriyet Gazetesi bu resmi tebliğe ilaveten küçük bir not da ilave ediyor:

"Geç vakit alarak ancak yetiştirebildiğimiz bu haber muvacehesinde bütün Türklüğün bir anda hayret, hiddet ve memnuniyet gibi muhtelif hissiyetin hücumuna maruz kalacağını biltecrübe pek kavli tahmin ediyoruz. Savuşturulmuş kazadan dolayı şükran

(16) Cumhuriyet, 18 Haziran 1926, (Bkz. İkdâm, Hakimiyet-i Milliye, Milliyet)

ve memnuniyetimiz ne kadar esaslı ve payansız ise dünyanın en cehennemî cinayeti olan bu suikasta karşı gazab ve hiddetimizde o kadar payansızdır."

Mustafa Kemal'e daha önceleri de suikast teşebbüslerinde bulunulduğu biliniyor. Bunlardan ilki milli mücadele döneminde Ankara'da bulunduğu sırada Samsun'da Pontuscuların yolladığı üç kişi şüpheli görülerek yakalanmıştı. Bunlar ifadelerinde Mustafa Kemal'i öldürmek ve cephanelikleri havaya uçurmak için geldiklerini itiraf etmişlerdir.

Çerkes Ethem'ın Yunanistan'a sığındıktan sonra kardeşi Resid ile beraber Hacı Sami'yi teşvik ederek Anadolu'ya geçirmişti. Çerkes Ethem'in daha önce de bizzat kendisinin Mustafa Kemal'i öldürmek istediği biliniyordu.

Eski Büyük Millet Meclisi reislerinden Refik Koraltan'ın anlattığına göre; İstanbul'da yanında Hüseyin Avni Bey ile beraber yürürken, Ziya Hürşit'le karşılaşır. Ziya Hürşit, Hüseyin Avni Bey ile selamlaşır, Refik Bey'e selam vermez. Bunun üzerine aralarında geçen konuşmada Ziya Hürşit şöyle der: "... Takrir-i Sükun Kanununu çıkaran, İstiklâl Mahkemelerini kuran sizlerden hesap soracağımız gün yakındır..." (17) Gerçekten Ziya Hürşit Mustafa Kemal'i çok daha önceden öldürmeyi planladıklarını ve Ankara'da bu iş için çalıştıklarını itiraf etmiştir.

Suikast kelimesinin sözlük anlamı, cana kıymaya hazırlanma, cana kıymadır. Maalesef Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu büyük önderimizin de yüksek şahsiyetlerini ortadan kaldırmayı düşünenler olmuştur. Bütün dünyanın takdir ettiği bir kahraman nasıl öldürülmek istenebilirdi. Bu olayın duyulmasının yarattığı şaşkınlık uzun süre devam etti.

19 Haziran tarihli Cumhuriyet Gazetesinde Pazar ve Perşembe günleri alışılmış olan vekiller heyeti toplantısının Cuma

(17) Feridun KANDEMİR; Atatürk'e İzmir Suikastından Ayrı 11 Suikast, Ekicigil Yayınları, İstanbul, 1955, s. 37-38.

günü de toplanmış olması dikkatleri çekmiştir dendikten sonra "Bu fevkalade toplantının İzmir Suikasti ile ilgili olduğu" resmi tebliğin yayınlanmasıyla anlaşılmıştır deniyor.

Yine aynı gazetede Ziya Hurşid'in kimliği ile ilgili şu bilgiler veriliyor: "Var olan malumata nazaran İzmir'de tevkif edilenlerin elebaşısı sabık Lazistan mebusu Ziya Hurşid'dir. Ziya Hurşid'in mücadele senelerinde Ankara'daki hayatını takip edenler kendisinin nasıl bir yağcı ve dalkavuk mahluk olduğunu pek iyi bilirler. Ziya Hurşid vaktiyle bahriyeye intisab etmiş, Harbi Umumide hükümetçe bir ay tahsil, Alman donanmasına i'zam edilmiş ve bilahare memlekete avdöt etmişti. Bahriyeliler arasında hakkında hüsnü şahadette bulunulmayan galibada mev'ut olan merkum Birinci Büyük Millet Meclisi'ne nasılsa mebus olarak kalmıştı. Ziya Hurşid birinci Meclisin o günlerinde kendisine bir mevki verilmediğini gördüğü zaman ikinci gruba iltihak etmişti. İkinci Büyük Millet Meclisi intihabatında, Lazistan halkı meclise layık olmayan bu adamın mebusluğunu kaldırmıştır. Ziya Hurşid bunun üzerine ticaretle iştigale başlamış ve Terakkiperver fırka teşekkül edince derhal oraya intisab etmiştir."

İstanbul'da tevkif edilen ilk isimler ise şöyle sıralanıyor: "Sabık Erzurum Mebusu Hüseyin Avni, sabık Mersin Mebusu Çolak Selahaddin ile esbak valilerden Tahsin isminde birisi taht-ı tevkife alınmışlardır" Kara Vasıf Bey'in de tevkif edildiği söylentileri yer alırken, diğer mevküfların büyük ihtimalle Gülnihal vapuru ile Bandırma'ya oradan da trenle İzmir'e sevk olunacakları belirtiliyor. İstiklâl Mahkemesinin faaliyete geçtiği ve mahkemenin bugün toplanmasının muhtemel olduğuda haberler arasındadır.

Gazete, "Dün İstanbul telgrafhanesine Gazi Paşa'ya hitaben yüzlerce (geçmiş olsun) telgrafı verilmiş ve idarehanemize memleketin dört tarafından suikastçıların süratle layık oldukları akıbete uğratılmalarını şiddetle talebeden telgrafnameler gelmiştir..." diyor.

Yunus Nadi; "...İzmir'de Gazi Mustafa Kemal'e suikast. Bu nasıl şey? Hangi mecnun ve cani kafa böyle bir şey düşünebilmiş ve o müstekine düşüncenin arkasına takılarak bir iki adım bile atabilmiştir?... Böyle bir işi ancak Türkiye'nin mahvı ile müteselli olabilecek bazı harici husumet ve adavetler tasavvur edebilirler... Bu kafalar kimlerse meydana çıkarılmalı ve açık söylenebilmelidir. Eğer tasavvur ve tertibinde ecnebi parmağı yoksa hareket Türk vatan ve milletini mahv etmek isteyen bir ecnebi teşebbüsü kadar şenia ve vahim olmaktan yine kurtulamaz. Bu takdirde ise içimizde hala kafası ezilecek yılanlar bulunduğu anlaşılmalı olur..." (18)

Ahmet Cevdet, Cumhurbaşkanına suikastın doğuracağı neticeler konusunda tarihten örnekler vererek şöyle diyor:

"Bizim bu babdaki fikrimiz uzak veya yakın vakayı tarihiyeden mülhemdir. Bu vakayı takip etmiş olan hadiseler çok ibret-i bahistir. Mesela ben derim ki, Midhat Paşa konağındaki suikast bizi en müşkil bir zamanda Hüseyin Avni ve Raşit Paşalar gibi iki değerli zattan mahrum ettiği gibi Midhat Paşa ve refikasının da selamet fikirlerini ihlâl etti. 93 muharebesine o karışıklıklar içinde zor zoruna gayb etmekliğimiz, Hüseyin Avni Paşa gibi gölgesinden korkulur ve aynı zamanda mukadder bir idare adamının, değerli bir askerinin amiriyet mevkiinden eksilmesinin neticelerinden biridir. Pek yakın zamanda Mahmut Şevket Paşa'nın pek mühim bir zamanda hayatına hatime çekilmesi bizi muharebe-i umumiye sevk esbab-ı dahiliyeden biridir. Sokollu'nun, Kara Mustafa Paşa'nın madumiyetleri bu devlete kaç mal olduğunu anlamak için tarihin o sayfalarını kıraat etmek lazım gelir. Değil bu resmi adamlar, memleketimizde nüfuz ve ehemmiyet kesb etmiş nasır saireyi kuvvet altında zabta muvaffak olmuş kimselerin meydana kalkması bile bu memleket için fena neticeler vermiştir (19).

(18) Yunus NADİ; "İzmir Suikastı, Cumhuriyet, 19 Haziran 1926.

(19) Ahmet CEVDET; "Son Hadise Münasebetiyle", İkdam, 19 Haziran 1926.

Falih Rifkî; "... Halk bugün her günden ziyade Ө'na yakındır..." derken "... iki günden beri Türkiye'nin her köşesinin havasında hissedilen milli vicdanın galeyanı bir kaç denî ve sefil şahsın zahire çıkardığı mel'un temayüllere karşı halkın ne kadar hassas ve ne kadar intibah da bulunduğunu göstermektedir..." (20)

II. MUSTAFA KEMAL'İN İZMİR'E GELİŞİ VE TEŞEKKÜR BEYANATI

Mustafa Kemal'in İzmir'e olan sevgisi Ө'nun 11 Ekim 1925'te şapka devrimi sırasında İzmir'e yaptığı seyahatte söylediği şu sözlerle de aşikardır: "Ben bütün İzmir'i, İzmir'li-leri severim. Güzel İzmir'in temiz kalpli insanların da beni sevdiklerinden eminim. Yalnız, bir tesadüf beni Karşıyaka'ya daha çok bağlamıştır. Karşıyakalılar, anam sizin bağrınızda, sizin topraklarınızda yatıyor. İzmir'i gördüğüm gün, önce Karşıyaka'yı ve orada da sizin topraklarınızda yatan anamın mezarını gördüm (21).

Gazi, İzmir suikastını haber aldıktan sonra 18 Haziran'da İzmir'e gelir. İkdâm gazetesinin Yeni Asır'dan yaptığı alıntıya göre; İzmir her zamanki gibi Gazi'ye candan bir karşılama yapmıştı: "... Şehir zaten bir kaç günden beri Reiscumhurun teşrifine sabırsızlıkla muntasır, baştan başa donanmış bulunuyordu. İzmir'in bu defaki tezyinatı evvelkilerden daha parlak ve zarif bile olmuştur. Taraf taraf rakz edilen tak zaferler, tamamen yeni ve üslubları ile şirin ve zarif idi. Paşa hazretlerinin ilk kudemî nihada oldukları Karşıyaka istasyonu büyük bir zevk ile süslenmiş olduğu gibi, Basmahane istasyonunda da şimendifercilerin üzeri minyatür bir lokomatifle mütmic olan tak zaferleri hoş bir teessür yapıyordu. İstasyon binasının haricinde yapılan tak zaferleri Kemeraltına ve oradan reiscumhur hazretlerinin sahilhanelerine kadar devam ediyordu." (22)

(20) Falih RIFKİ; "İzmir Vakası", Hakimiyet-i Milliye, 19 Haziran 1926.

(21) Mehmet ÖNDER; Atatürk'ün Yurt Gezileri, T.İş Bankası Yay. Ank.1975, s.194.

(22) İkdâm Gazetesi; "Büyük Gazi'nin İzmir'de İstikbali", 19 Haziran 1926.

Gazi, kendisini karşılayan askeri ve halkı selamladıktan sonra beraberindeki heyet ile Naim Palas (*) Oteline gitti. Akşam da bir fener alayı düzenlenmişti. Gazi aynı gün kendisini ziyaret eden kumandan, rüesa ve çeşitli vilayet ile kazalardan gelen heyetlerin geçmiş olsun dileklerini kabul etti.

Gazi, Anadolu Ajansı ile millete hitaben şu beyannameyi yayınlattır:

"Türk Milletine;

Akim bıraktırılan suikast teşebbüsü münasebetiyle cemiyetlerden müesseselerden, memurlardan, kumandanlardan, zabitlerden, mebuslardan bilumum arkadaş ve vatandaşlardan samimi teessürlerini muhtevi aldığım mektup ve telgraflardan dolayı pek mütehasıs ve minnettaram. Teşebbüslerinin benim şahsımdan ziyade mukaddes Cumhuriyetimize ve onun istinat ettiği yüksek prensiplerimize müteveccih olduğuna şüphe yoktur. Bu sebeple umumen izhar olunan hissiyatla, Cumhuriyet prensiplerimize olan fartı merbutiyetin ne derece lâyezâ olduğına bir kere daha kani oldum. Temeli büyük Türk milletinin ve onun kahraman evlatlarından mürekkip büyük ordumuzun vicdanında akıl ve şuurunda teessüs etmiş olan cumhuriyetimizin ve milletin ruhundan mülhem prensiplerimizin bir vücudun izalesiyle haleldar olabileceğı zehabında bulunanlar çok saf dimağlı bedbahtlardır. Bu gibi bedbahtların, cumhuriyetin adalet ve kudret pençesinde müstehak oldukları muameleye maruz kalmaktan başka nasipleri olamaz.

Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır ve Türk milleti emniyet ve saadetini zamin prensiplerle medeniyet yolunda tereddütsüz yürümeye devam edecektir." (23)

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

(*) İzmir Belediyesi, Gazi'nin İzmir'e geldiğinde ikamet ettiği Naim Palas Köşkünü (Otel olarak kullanılıyordu) Gazi'ye hediye etmişti. Bugün bu köşk Atatürk Müzesi olarak ziyaret edilmektedir.

(23) "Gazi'nin Beyanâtı", Cumhuriyet, 20 Haziran 1926, Bkz. Milliyet, İkdâm, Hakimiyet-i Milliye.

Gazi'nin bu beyannamesi yurdun her köşesinde büyük heyecan yaratmış, yer yer mitingler yapılarak, büyük Gazi'ye bağlılık ve sadakat yeminleri söylenmiş, suikastçılar kınanarak en kısa zamanda bunların cezalandırılmaları istenmiştir.

III. SUİKAST VE TEVKİFLER HAKKINDA İLK BİLGİLER

Cumhuriyet Gazetesinin verdiği bilgiye göre şimdiye kadar tevkif edilenlerin isimleri şöyle: Sabık Erzurum mebusu Hüseyin Avni, sabık Mersin mebusu Çolak Selahaddin, İzmir'de sabık Lazistan mebusu Ziya Hürşid ve üç refik habisi, Sarı Efe Mehmet namıyla muarraf Edip, Diş doktoru Mustafa Şevket, sabık Trabzon mebusu Hafız Mehmet, Trabzon'lu Ali Naci ve arkadaşı İsmail ve diğer iki laz, Mersinli Cemil Paşa, Miralay Rasim, Samsun lokantası sahibi Ali Naci, İstanbul mebusu İsmail Canbolat, Erzurum mebusu Rüşdü Paşa, Ordu mebusu ve Ziya Hürşid'in kardeşi Faik, İzmit mebusu Şükrü, Saruhan mebusu Abidin, Amasya mebusu Bekir Sami. Bu isimlerin altına gazete şu notu eklemiştir:

"Görülüyor ki bu mel'unane teşebbüste bulunanların hepsi mülga Terakkiperver Fırkasının mensuplarından. Bu herifler bir fesat şebekesi altında yalnız Gazi Paşa'ya değil, gözbebeğimizin şahsında bütün bir memlekete suikast tasarlıyorlardı..." (24)

İstiklâl Mahkemesi Reisi Ali Bey ise suikast ile ilgili üç günlük tahkikatın neticelerini şöyle açıklamaktadır:

"16 Haziran 1926 Çarşamba günü, İzmir'e muvassalat eylemek üzere seyahatte bulunan Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine bir suikast tertip edildiği hükümetçe istihbar edilmesi üzerine, bu meş'um suikastı icraya memur olanlar, silah ve bomba gibi cürüm vasıtalarıyla birlikte müşarünileyh Hazretlerinin muvassalatlarından önce cürümüş-d halinde derdest edilmişlerdir. Suikastı fiilen icraya memur olanların başında

(24) Cumhuriyet Gazetesi, "Tevkif Edilenler", 20 Haziran 1926.

sabık Lazistan mebusu Ziya Hürşid vardır. Bunun yanında İstanbul'dan beraberinde getirdiği sabıkai mükerrire erbabında birkaç şerir ile Sarı Efe denilen Jandarmadan emekli Edip ve buna mensup bir kaç şahıs bulunmaktadır. Tetkikler ve tahkikler ile şimdiye kadar tecelli eden bu tertiplerin mülga Terakkiper-
ver Fırkasının umumi merkezi azasından harici teşkilatına memur izmit mebusu Şükrü Bey dahil olduğu halde İstanbul'da toplantılar ve müzakereler neticesinde tasım ve ihzar edilip ve Reisi-cumhur Hazretlerinin İzmir'e varışlarında tatbikata geçilmek üzere Ziya Hürşid ve rüfekası ile İzmir'de bulunan Sarı Efe ve mensuplarının fiiliyatsahasına sevkolundukları anlaşılmıştır... Meselenin isimleri zikredilen Şükrü, Ziya Hürşid ve Sarı Efe,, Edip Bey'lerin şahsi tasım ve teşebbüslerinden ziyade gizli komita halinde faaliyet icra eden bir siyasi zümrenin ittihaz ettiği karar ve program cümlesinden ve aynı zamanda Hükümeti devirmek gaye ve maksadını istihfaf eden siyasi bir suikast olduğu anlaşılmaktadır..." (25)

Girit'li Şevki Bey'in Verdiği İzahat

Bilindiği üzere suikast teşebbüsünü polise ihbar ederek Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal'i mutlak bir ateş çemberinden kurtaran Girit'li Şevki Bey isminde bir motorcudur.

Girit'li Şevki Bey 15 seneden beri İzmir'de yaşamaktadır. Kuvayı Milliye'nin teessüsü tarihinde de Sarı Efe Edip'in yanında bulunmuştur. Şevki Bey o zaman Çerkes Ethem'in adamlarından dönme İbrahim'i öldürmüş ve Edip, Ethem'e karşı Şevki'yi himaye etmiştir. Sarı Efe Edip bu itibarla Şevki'nin kendisine minnet borcu olduğunu düşünmüş ve suikast işinde ona da yer vermiştir. Edip Bey, Şevki'den suikast sonrası, tetikçileri motoruyla Sakız Adası'na kaçırmasını istiyordu. Şevki Bey bu olayı şöyle anlatıyor: Geçen Pazar günü Karşıyaka'daki evime Edip'in bir adamı geldi ve akşama Sarı Efe'nin gelip benimle

(25) Feridun KANDEMİR, İzmir Suikastının İçyüzü, Cilt 1, Ekicigil Tarih Yayınları, İstanbul 1955, s. 31-32.

konuşacağını haber vermiştir. Sarı Efe o akşam saat dokuz buçuk sularında Şevki Bey'in evine yalnız gelir. Edip Bey mülakatta şöyle der:

"Teşkilatımız var. Hükümeti devireceğiz. Bize bakıyorlar, işin başına kendimiz geçelim. Ankara'dan eski bir mebus da geldi. Söz verirsek yarın akşam İdris'in bahçesinde toplanalım. Sende teşkilatımıza dahil ol." (26)

Ertesi akşam İdris'in bahçesinde, Sarı Efe Edip, Girit'li Şevki, Edip'in çiftlik kahyası Çopur Hilmi ve Ziya Hürşid oturup konuşurlar. Bu konuşmalarda suikastın yapılacağı yer ve kaçış planı kararlaştırılır.

Şevki Bey 15 Haziran günü Karşıyaka istasyon memuru dayı-zadesini görüp, Paşa'nın o gün gelmeyeceğini öğrenmişti. Sarı Efe Edip ile Saruhan mebusu Abidin Bey'lerin İzmir'den ayrılarak İstanbul'a gitmeleri Şevki Bey'i kuşkulandırır. Şevki Bey polis siyasi kısım şube amiri Mehmet Ali Bey'e (Konyar) giderek herşeyi anlatır.

Mehmet Ali Bey'in anlattığına göre Girit'li Şevki Bey kendisinin milli mücadele arkadaşlarından ve arasına kendisini ziyarete gelirdi. Ancak 15 Haziran günkü gelişinde çok heyecanlı görünüyormuş. Şevki Bey odasına girdiğinde yanında başkaları varmış. Şevki Bey bir kağıt alarak bir şeyler yazıp, Mehmet Ali Bey'e uzatır. Bu kağıtta: "...Gazi Paşa'ya suikast tertibi var, bu yanındaki arkadaşı sav, izahat vereceğim" yazılıdır. Daha sonra Mehmet Ali Bey'le yalnız görüşen Şevki Bey: "Gazi Paşa'yı getirecek tren rötar yaptı, gecikti. Bu tertiplerin yarın için ne şekil alacağını bu akşam tekrar benim evimde toplanarak görüşüp, kararlaştıracaklar" demiştir.

Mehmet Ali Bey, Şevki Bey'i vali Paşa ile görüştürür. Vali Kazım Paşa (Dirik) bu menfur teşebbüs sahiplerini gürültüsüzce yakalaması için Mehmet Ali Bey'e emir verir.

Polis müdürü Mehmet Ali Bey, Şevki Bey'in evini kontrol altına alır. Bir müddet sonra melunlar burada toplanırlar. İcraatlarının bir gün sonraya kaldığından bahsederek bol miktarda rakı içerler.

Evden ilk ayrılan Çopur Hilmi'dir. Çopur Hilmi biraderi Cənib Bey'in evine giderler. Ziya Hurşid, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf birlikte çıkarak bir otomobil ile İzmir'e geçerler. Mehmet Ali Bey'de otomobiliyle bunları takip eder. Gürcü Yusuf ve Laz İsmail, Ragıp Paşa otelinde inerek 5 numaralı odalarına çıkarlar. Ziya Hurşid Gaffarzade Oteline gider.

Mehmet Ali Bey durumu tekrar valiye bildirdikten sonra tevkif emrini alır. Gece yarısı önce Ragıp Paşa otelinde Laz İsmail ve Gürcü Yusuf'u tevkif edilerek polis karakoluna götürüldülür. Ziya Hurşid'in kaldığı Gaffarzade Oteline ise biraz daha fazla sayıda polis memuru gider. Ziya Hurşid de yakalanarak müdüriyete sevk edilir. Otel odalarındaki bavullarda çok sayıda bomba ile tabancalar çıkmıştır. Bu bavulların hepsinin üzerinde resmi damga ile "muayene edilmiştir" yazılı kağıtlar bulunmaktadır.

Daha sonra anlaşılacağı üzere, bu bavulların İstanbul'da arama yapılmadan vapura yüklenmesi Şükrü Bey'in vasıtasıyla olmuştur.

Çopur Hilmi'de kardeşinin evinden alınarak diğer mevkurların yanına getirilmiştir.

Şevki Bey'in evinde yapılan son toplantıda tertibat şöyle kararlaştırılmıştı: Çopur Hilmi Kemeraltında karakol yanındaki dörtyol ağzında her zaman oturduğu tuhafiyeci dükkanında oturacak Hurşid ve diğer arkadaşları oradan geçerken tesadüfen onları görmüş gibi yanına çağırarak ve Gazi Paşa'yı görmek için bekleyeceklerdi. Paşa'nın otomobili dörtyol ağzından geçerken yavaşlayacağı için bu fırsattan istifade ile Gazi'nin üzerine atış edecek ve bomba atacaklardı. Bombalardan birisini de ahali üzerine atacaklar ve bu kargaşadan istifade ederek firar edeceklerdi.

İKİNCİ BÖLÜM

SUİKASTA DUYULAN TEPKİLERİN BASINA YANSIMASI VE
PAŞALARIN TEVKİFİ - İSMET PAŞA'NIN TUTUMU

I. SUİKASTI KINAMA MİTINGİ

Suikast haberinin gazetelerde yer almasından sonra bir çok yerde miting hazırlıkları başlamıştır. Gazetelerin verdiği malumata göre; "Bugün İzmir'den başka Aydın ve Denizli'de mitingler akd olunacak, suikast fikirleri ve teşebbüsleri protesto edilecektir." (27)

İstanbul Darülfünunu tarafından da bugün saat 17.00'de bir miting akdi için hükümetten izin alındığı bildiriliyor. Miting heyeti bir beyanname yayınlayarak bütün İstanbul'luları bu mitinge davet ediyor, Büyükada, Bursa ve Trabzon'da da miting yapılacağı haberleri yer alıyor.

Bu arada yabancı sefirler de hariciyeyi ziyaret ederek "Gazi Hazretlerine karşı icraası tashim edilen suikast münasebetiyle izhar-ı teessür ve bu menfur teşebbüsün akim kalmış olmasından dolayı da beyan-ı memnuniyet etmişlerdir" denilmektedir. Hariciyeyi ziyaret eden sefirler; İngiliz sefiri söz Lyndzo, İtalyan sefiri Orsolinu Bruno ve Fransız başkatibidir(28).

a. İstanbul Mitingi

Darülfünun meydanında akd edilecek mitingde kolları bez bantlı Darülfünun talebeleri, gerek miting meydanında gerek darülfünun içinde intizamı sağlamaktadırlar. Meydana gelen fevç fevç ~~erkek~~ esnaf zümrelerine, kız ve erkek mekteplerine halka ve cemiyetlere yer gösteriliyordu. Darülfünun meydanı daha saat 17'ye kalmadan mahşer gibi hınca hınc dolmuştu. İki

(27) İkdam; "Vilayette Mitingler Yapılıyor", 20 Haziran 1926.

(28) Cumhuriyet; "Süfera Teessürlerini Beyan Ettiler", 20 Haziran 1926.

bando meydanda milli havalar çalıyor, halk mel'un suikastın akamete mahkum edilmesinden dolayı ilan-ı şad mani ediyordu. Darülfünun emanetinin hazırladığı büfe susayanlara limonata tevzi ediyordu.

Darülfünun emanet salonu önündeki meydana nazır balkon defne dalları ve çiçeklerle süslenmişti. Reisi cumhur Hazretlerinin cesamet-i tabiiyada bir yağlı boya tasvirleri vaz olunmuştu.

Saat 17'yi 5 geçte Darülfünun Emîni Nureddin Ali Bey halka hitaben konuşmaya başladı. Nureddin Bey:

"...Tarih şimdiye kadar bu kadar şen'i ve bu kadar menfur bir hadiseyi sayfalarına kaydetmemiştir. Çünkü bu suikast, bütün bir milletin refah ve saadetine, varlığına karşı irtikap edilmek istenen bir cinayettir. Türk milleti çok bahtiyar ve mesuddur ki kendi kalbgahına saplanmak istenen bu darbe hükümetimizin titiz siyasiyesinde onu tertib eden canileri pençe-i adalete düşürdü..." Nureddin Bey'den sonra gençlik namına Mekki Said Bey heyecanlı bir hıtabe irad etti.

"Bugün kandan nefret eden insanlar buraya toplandık, kan istiyoruz. Müşterek vicdanımızın gazab ve kahur sesi irademizi çığneyerek boğazımızdan çıkıyor. Bu ses ayrı ayrı herbirimizin değil, milli şuurun, Türk varlığının sesidir. Bu ses Türk diyarının en ücra köşesine varıncaya kadar yükselen bir feryad. Bu feryad dulların, yetimlerin gözyaşlarına karışan bir ıstika. Bu ıstika bütün bir milletin azim ve iradesinin kudret-i fatireye tevcih ettiği bir ithamdır..." diye sözlerine devam eden Mekki Said Bey'in nutku halkın heyecanlı alkışları ile sık sık kesiliyordu.

Daha sonra halk namına Tayyib Servet Bey bir konuşma yaptı. Tayyib Servet Bey'den sonra kürsüye şair Mehmet Emin Bey (Yurdakul) geldi. Mehmet Emin Bey'in her sözü alkışlarla kesiliyordu. Mehmet Emin Bey Cumhuriyetin bekaası için meydanda bulunan halkı "Yer gök şahid olsun mu? Şühedanın ervahı şahid

olsun mu? Allah şahid olsun mu?" diyerek ayrı ayrı yemin ettirdi. Mehmet Emin Bey'in nutkundan sonra heyet-i umumiyenin isteği üzerine cumhurraisine ve başvekile telgraf çekilmesi kararlaştırıldı. Mekki Said Bey'in teklif ettiği telgraf sureti alkışlarla kabul edildi (29).

b. Büyükada Mitingi

Aynı gün Büyükada'da bir miting akd edilmiştir. Bütün adalar halkı, Cumhuriyet Halk Fırkası bahçesinde toplanarak heyecanlı ve samimi nutuklar irad etmişlerdir. İstanbul ve adadaki mitingler süresince limandaki vapurlar selâm düdüğü çalmışlardır. Büyükada mitinginde özetle şunlar söylenmiştir:

1. Leim suikasta alenen beyan-ı nefret ve iğrenç müteşebbislerine izhar-ı lanet ederiz.

2. Büyük gazimizden leim müteşebbislerin selâmet-i inkılâp namına imhasına müsaade etmesini istida ederiz.

3. Bu müstekere teşebbüsün akimete uğramasını temin eden teyakkuzdan dolayı hükümetimize minnetdarane iblağ-ı teşekkürat eyleriz.

4. Bu içtima vesilesiyle Türk'ün ilmi rehber ve halaskarına layezal taziyatımızı ve cumhuriyet ile yüksek umdelerine sarsılmaz merbutiyetimizi arz ve teyid ederiz (30).

c. Ankara Mitingi

Ankara halkı suikastı duyar duymaz birinci gün hükümet meydanında toplanarak bu melunane suikastı ve müteşebbislerini telin ve büyük gaziye muhabbetlerini izhar etmişlerdi.

Hukuk mektebi tarafından düzenlenen mitingde önce Cemil Bey söz almış ve daha sonra bir çok hatip konuşma yapmıştır.

(29) Cumhuriyet; "Darülfünun Meydanındaki Dünkü Muazzam Miting", 21.6.1926.
 (30) İkdam; "Adadaki İçtima", 21 Haziran 1926.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin başlığında ise "Kalblerden kalbe varan mesafeleri yok ettik, bizleri işit ulu Gazi" yazılıydı.

d. İzmir Mitingi

Suikast tertibatını ve mütecasirlerini telin için akd olunan miting saat 17.00'de başlamıştır. Yüzbinden fazla halk akın halinde kışla meydanına içtimaa etmiştir. Sürekli alkışlarla iki saat devam eden hitablar sonra miting mukarreratı başvekalete, Cumhuriyet Halk Fırkası katib-i umumiliğine ve vilayete iblağ edilmiştir.

Miting mukarreratını Naim Palas'da Gazi'ye de arz ve iblağ eyleyen heyete Gazi bir beyanatta bulunmuştur.

"Heyet-i alinizi kemâl-i hürmetle selamlarım. Muhterem İzmirliilerin ve havalisi halkının aziz hemşehrilerimin aleyhimde tertip olunan suikastten dolayı izmar eyledikleri derin teessürata, yüksek heyecana minnetdarane muttali oluyorum. Çok mütehasısım. Necib milletimizin beni ne kadar sevdiğini biliyorum. Bu tezahürat bana olan muhabbetin, şefkatin, bilhassa müşterek mefkuremize olan merbutiyetin ali derecesini teyid eden yeni bir delildir. Müteşekkirim, mesudum.

Beni öldürürlerse vatandaşlarımın, intikamımı alacaklarından eminim. Ben ölürsem necip milletimizin, beraber yürümekte olduğumuz yoldan asla ayrılmayacağına mutmainim. Bununla müsterihim. Hasımlarımız düşünebildikleri çarelere istedikleri kadar tevessül etsinler. Onların mezbuhane hareketleri bizim inkılâp ateşimizi söndüremez. Onların kendilerini hüsrana, zaman zaman milleti ızdıraba duçar eden akılsızlıklarına acıyorum. Hükümet-i cumhuriyetimizin demir pençesi ve istiklâl mahkemesi âliyesinin yed-di adaleti vaziyete tamamen hakim bulunuyor. Muhterem halka, onların adilane icraatı neticelerine sükunetle intizar buyurmalarını tavsiye ederim.

Yaşasın Millet! Yaşasın inkılâbımız!..." (31)

Gazi bu beyanatıyla da halkı yatıştırmak ve çıkabilecek muhtemel olayları da önlemek istiyordu.

Yunus Nadi Kurban Bayramı'nın ilk günü yayınladığı makalesinde şunları yazıyor: "... Bu iş dünya tarihinin şimdiye misalini kayd etmemiş olduğunu muğlak ve müthiş bir iştir. Cumhuriyet Türkiye'sinin reisicumhuru herhangi bir cumhurreisi ve herhangi bir devlet reisi değildir. Türkiye reisicumhuru aleyhine suikast tasavvur ve tertib edenler herhangi bir reisicumhuru öldürmek istememişlerdir. Eğer onların bu kara ve karanlık teşebbüsleri muvaffak olsa idi, onlar herhangi bir reisicumhuru değil fakat Mustafa Kemal'i öldürmüş olacaklardır... Mustafa Kemal yokluktan varolmuş Türklüğün timsalidir. Mustafa Kemal Türk mevcudiyet, hürriyet ve istiklalinin canlı izanlı ve vicdanlı abidesidir..." (32)

II. YURDUN ÇEŞİTLİ YERLERİNDEN GÖNDERİLEN TELGRAFLAR

Reisicumhura suikast teşebbüsü duyulur duyulmaz yurdun çeşitli yerlerinden, cemiyetlerden, fakültelerden, halktan, belediyelerden, Türk ocaklarından, mebuslardan geçmiş olsun telgrafları gönderilmiş, gazetelere gönderilen telgraflarda da suikast kınanarak, Gazi'ye geçmiş olsun deniliyordu.

Aynı zamanda İzmir'de Gazi'yi bizzat ziyaret ederek teşekkürlerini bildirenler de vardı. 20 Haziran tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde bu konuda şu haber yer alıyordu:

"İzmir 18 - Reisicumhur Hazretleri bugün öğleden sonra 17.00'de İzmir hükümet konağında İzmir'de bulunan berri, bahri ve havai kumandan ve zabitan ile vilayet reisi memuriyetini, belediye heyetini, Halk Fırkasının Ödemiş, Bergama, Tire,

(31) Cumhuriyet; "Gazi Paşa Hazretleri Miting Heyetine Beyanatta Bulundular", 21 Haziran 1926.

(32) Yunus Nadi; "Cinayetin Büyüklüğü", Cumhuriyet, 21 Haziran 1926.

Bayındır, Urla, Kuşadası, Seferihisar, Çeşme, Menemen, Karaburun, Kemalpaşa kazaları mümessillerini ve Aydın, Menteşe ve Denizli vilayetleri heyetlerini kabul etmişlerdir. Kumandanlar ve rüesa akim kalan suikast münasebetiyle ordunun ve temsil ettikleri cemiyetlerin ve vilayetlerin teessürlerini tazimatlarını Gazi Hazretlerine arz etmişlerdir."

Telgraflardan bazı örnekleri şöyle sıralayabiliriz.

"İzmir'deki Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine. Alçak suikastları nefretle tel'in eden Tıbbiyeliler teşebbüsün akim kalmasından mütevellid sevinçlerini arz ve Türk'ün büyük dahisine uzun ömürler temenni ederler.

Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti
Reisi Halid Şevki"

"İzmir'de Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine.

Karanlık ve ümitsiz günlerde layezal ordusuyla milli varlığı muhakkak bir ölümden kurtaran ve yüksek dehasıyla Türklüğe itila ve saadet yolları açan zat-ı sami riyaset penahlarına karşı bazı sefillerin suikast teşebbüsü haberi bütün İstanbul'un necib halkı üzerinde pek derin bir his ve nefret istikra uyandırmıştır.

Büyük dahinin zatında Türk milleti ve Türk istiklâlini istihdaf eden melunane teşebbüsüne karşı cemiyet-i umumiye-i belediyenin müttefiken verdiği karara tevfikân İstanbul'un duyduğu derin bir infiale tercüman olarak zat-ı fehimyanelerine sıhhat ve afiyet diler, hürmet ve tazimlerini arz eylerim.

İstanbul Cemiyet-i Umumiye-i
Belediyesi Namına Reis vekili
Şemseddin"

İstanbul şehremini Nureddin Bey'de Gazi'ye gönderdiği telgrafında "... Türk milletini ve Türk inkılâbını istihdaf eden suikast teşebbüsünü ve mürettiblerini İstanbul halkı namına kamili nefretle telin ve hissiyatla kıymetdarlarını siyanet buyuran Cenab-ı Hakdan devam sıhhat ve kemal-i afiyet devletlerini tedric eylerim efendim" demektedir.

Askeri Tıp Talebesi: "Mefkuremizin hakikatini yaşatan ulu şahsiyetinize kıymak isteyen çirkef dolu kafaları yumruklarımızla parçalayamadığımız için ne kadar bedbaht isek bu kahpe pusuya düşmekten kurtulduğunuzu görmekten de o kadar bahtiyarız..., diyerek duygu ve düşüncelerini dile getiriyor.

İstanbul'da, İstanbul, Beyoğlu, Üsküdar Halk Fırkaları ile Tayyare Cemiyeti namına dört telgraf çekilmiştir.

Akşehir Türk Ocağı, Belediye Reisi ve Cumhuriyet Halk Fırkası mutemedinin telgrafları ile Antalya'dan mebus Saki, İnegöl'den Ahmed Nuri, Konya'dan belediye ve Türk Ocağı Reisi Kazım, Türk Ocakları Cemiyeti, İstanbul Türk Matbuat Cemiyeti, Mekatib-i Aliye Talebe Birliği Murahhasları, Mütakaîd harp malûlları, Ankara ihtiyat-ı zabt cemaatinden ve daha sayamadığımız bir çok yerden gelen telgrafların yanında gazetelere gönderilen yüzlerce telgrafta da suikastçıların idamı istenmektedir.

Trabzon, Antalya, Konya ve Bursa gazetelerinde de suikast teşebbüsü kınanarak, suikastçıların en kısa sürede layık oldukları cezaya çarptırılmalarının sabırsızlıkla beklendiği yazıyor. Bu gazetelerin ve diğer illerden gelen haberlere göre suikastı kınama mitingleri yapılacağı bildiriliyor.

III. PAŞALARIN TEVKİFİ VE İSMET PAŞA'NIN TUTUMU

İstiklâl Mahkemesi işe el koyar koymaz feshedilen Terakkiperver Fırka'ya mensupturlar gerekçesiyle -suikast teşebbüsünün arkasında bu feshedilen fırka mensuplarının parmağı olduğu düşünülmüyordu- Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa, Cafer Tayyar ve Refet Paşa'yı buldukları yerde tutuklattırmıştı. Hepsi meclis'te milletvekili olan bu paşaların teşrii masumiyetleri vardı.

Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa (Özalp), paşaların teşrii masumiyetleri hakkında Cumhuriyet muharririne şu bilgiyi vermiştir:

"Evet mebusların masuniyet-i teşriiyesi vardır. Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 17. maddesine nazaran kendisine cürum isnad olunan bir mebus maznunen isticap, muhakeme, tevkif edilemezse de cinai cürumu meşhud müstesnadır. Anlaşıldığına göre suikastçılar görüşmüşler, düşünmüşler bertabiat yapmışlar ve her türlü vesaiti hazırlayarak faaliyete geçirmişlerdir. Kendileri üzerlerinde vesait-i cinsiye mevcut iken cürmu meşhud halinde derdest olunmuşlardır.

Artık bu vesait karşısında zey medhal olan bu mebusların masuniyet-i teşriiniyatlarının Teşkilatı-ı Esasi Kanunu'na göre mevzuu bahis olamayacağı pek tabiidir. Hükümet Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki serahate tevfikan tevkifatı T.B.M.M. riyasetine bildirmiştir." (33)

Kazım Paşa bu şekilde meclis'te mebus bulunan paşaların tutuklanmasını kabullenmiş oluyordu. Paşaların tevkifine en büyük tepkiyi İsmet Paşa göstermişti.

Karabekir Paşa'nın Ankara Etlik bağlarındaki evinden alınarak tutuklanması üzerine Paşa'nın hemen serbest bırakılması emrini verdirtti. Dahiliye vekili (İçişleri Bakanı) Recep (Peker) Bey bu durumu Cumhurbaşkanlığı Başkatibi Tevfik Bey'e bir şifreli telgrafla duyurdu.

Bu telgrafla Karabekir Paşa'nın serbest bırakıldığını öğrenen Gazi Mustafa Kemal durumu bir kez daha Başbakan İsmet Paşa'ya izah etmek gereğini duydu. Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa arasındaki şifreli telgraf görüşmeleri bir müddet devam etti. İsmet Paşa bir türlü ikna olmuyor, Karabekir Paşa'yı tutuklamakla geriye dönülmesi imkansız bir adım atılmamasını istiyordu.

İsmet Paşa, Gazi Paşa'ya bir yazışmasında şöyle diyordu:

(33) Cumhuriyet; Kazım Paşa'nın Beyanatı", 20 Haziran 1926.

"... Tutuklamaları ilk anda bu kadar genişletmek, suikast haberlerinin bir anda çevrenize topladığı bütün sevgi ve içtenliği dağıtmaya yol açar (...). Açık yargılamalar ile herkesin yüreklerine kadar işleyecek mahkumiyetler kesinleşmeden Kazım Karabekir Paşa'nın, Fuat Paşa'nın ve benzerlerinin tutuklanmaları herkesin yüreğinde sırası ile şaşkınlık, acı ve direnme duyguları doğurur. Bu nedenle genel tutuklamalar yapılmasının erken olduğu kanısındayım..." Mustafa Kemal İsmet Paşa'yı İzmir'e davet ederek gelip bizzat İstiklâl Mahkemesi Heyeti ile görüşmesini ve durumu daha yakından tetkik etmesini istedi (34).

İsmet Paşa'nın bu tutumu mahkeme heyeti ile arasında bir gerginlik yaratmıştır. Hatta İsmet Paşa için tutuklama kararı çıkartıldığı söylenmiştir. İstiklâl Mahkemesi üyelerinden Kılıç Ali anılarında bu konuyu şu şekilde anlatmaktadır. "...Mahkememizin kararını infaz ettirmemek isteyen başvekilin tevkifi ile hakkında takibat yapmaya ve keyfiyeti Büyük Millet Meclisi'ne arzelmeye karar verdik ve İsmet Paşa'nın emriyle serbest bırakılan Kazım Karabekir Paşa'nın diğer zevat misillü derhal tevkifi hakkında hiç bir gün istisnai muamele yapılmaması için Ankara polis müdürüne haber verdik." (35) Ancak Gazi'nin araya girmesi, İsmet Paşa'nın İzmir'e gelmesi ile gerginlik yumuşamıştır demektir Kılıç Ali Bey.

Kılıç Ali'nin bu sözlerine karşılık İsmet Paşa şöyle demektir. "Kazım Karabekir Paşa'nın serbest bırakılması üzerine İstiklâl Mahkemesinin beni tevkif ettirmeye kalkıştığı söylenmiştir, yazılmıştır. Bunun aslı yoktur. Tamamiyle uydurmadır. Ben o esnada kararlıyım. Davadan çok endişe etmiş kesin bir vaziyet almış durumdayım (36).

(34) Uğur Mumcu; "Gazi Paşa'ya Suikast", Tekin Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, 1993, ss. 21-25.

(35) Kılıç Ali; İstiklâl Mahkemesi Hatıraları, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 44-45.

(36) İsmet İnönü; Hatıralar, 2. Kitap, Yayına Hazırlayan; Sabahattin Selek, Bilgi Yayınları, Ankara, 1987, s. 212.

İsmet Paşa Kurban Bayramı tatilinin de araya girmesinden istifade ederek İzmir'e hareket eder. İzmir tren istasyonunda mahkeme heyetince karşılanarak "Hoşgeldiniz" denir. İsmet Paşa, Gazi ve mahkeme heyeti ile yaptığı görüşmelerde durumun ciddiyetini anlar ve İstiklâl Mahkemesi başkanlığına şu tezkireyi yazar:

"İstiklâl Mahkemesi Riyaset-i Aliyesine

Salahiyeti adliyenize mevdu olan meselenin mahiyeti hakkında daha Ankara'da iken malumat almıştım. Bu defa bizzat İzmir'e muvassalatımda mevcut malumatımın T.B.M.M.'den Heyet-i Aliyenize mevdu salahiyetin istimal değeri olduğuna kani oldum. Şimdiye kadar her mesele-i vataniyede olduğu gibi bu defa da netayici mesainizin Vatanın ve Cumhuriyetin selamet ve emniyeti ve Türk milletinin saadeti için hayırlı ve nümunei adalet olacak neticelerle tetevvüç edeceğine emniyetin berkemal olduğunu beyan ederim. (37)

22 Haziran 1926
Başvekil
İSMET"

İsmet Paşa 23 Haziran'da da ajans, mahalli ve taşra matbuatı mümessillerini huzurlarına kabul buyurarak bir beyanatta bulunmuştur (38).

(37) Azmi Nihad ERMAN; *İzmir Suikastı ve İstiklâl Mahkemeleri*, Temel Yayınları, İstanbul, 1971, s. 40.

(38) *Cumhuriyet*; "İsmet Paşa'nın Çok Kuvvetli Beyanatı", 25 Haziran 1926.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTİKLAL MAHKEMESİNİN FAALİYETE BAŞLAMASI VE BASINDA YER ALAN HABERLER

I. GAZİ'NİN ZİYA HURŞİD İLE GÖRÜŞMESİ

Gazi Mustafa Kemal suikast tetikçileri ile tek tek görüşmüştür. Gazi ile Ziya Hürşid arasında şöyle bir konuşma geçmişti:

"- Ziya Hürşid Bey uzun müddet beraber teşrik-i mesai ettik.

- Evet paşam.

- Halbuki siz yalnız suikast teşkilatının rühusunuz. Sizden böyle bir hareket beklemezdim.

- Evet Paşam, kabahatli olarak karşınızda bulunduğumdan dolayı şaşkın bir vaziyetteyim ve ne cevap vereceğimi bilemiyorum." Ziya Hürşid bu görüşmesinde daha önceki itirafatına rağmen inkara kalkışmıştır. Hapishaneye geri dönmüş ve bütün geceyi ayakta dolanarak ve kendi kendine konuşarak geçirmiştir.

Ertesi sabah kendisi Gazi Paşa ile görüşmek ister. Gazinin huzuruna çıkan Ziya Hürşid:

"Paşam, dün hakkımda gösterdiğiniz nüsnü kabulden son derece müteessir ve mütahassis oldum. Dün bütün suallere kaçamaklı cevaplar vermiştim. Fakat hattı hareketiniz bana ümid bahş etti. Zat-ı alinize karşı bir suikast teşkilatı mevcut olduğunu ve suikastın icrasınında tarafımdan kabul edilmiş olduğunu itiraf ederim. Teşkilat çok eskidir. Suikast Ankara'da tatbik edilecekti. Fakat biraderim Ordu mebusu Faik neticeden veyahut şahsından korkarak tatbikatın tehir edilmesini bize tavsiye etti. Gececeğiniz zaman bazı adamlar üzerinize atılacak ve suikast icra edeceklerdi. Suikast mahalinin yakınlarında bir otomobil bile geçecekti. Suikastçılar bu otomobil ile rıhtıma kadar gidecekler ve orada bekleyecek olan motorla Sakız Adasına kaçacaklardı." (39)

(39) Cumhuriyet; "Gazi Paşa'nın Ziya Hürşid'e İstevabı", 25 Haziran 1926, s. 3, (Aynı konu için Bkz. Azmi Niha Erman, a.g.e., s. 23-24, - F.Kandemir, a.g.e., ss. 18-20.

Aynı günkü gazetede İstiklâl Mahkemesinin bir tekzibi yer almaktadır:

"Milliyet gazetesinde suikast ve taklib-i hükümet hadisesi dolayısıyla alakadar eşhasın tevkifinden bahs olunurken bu tevkifatın mülga Terakkiperver Fırkaya sabiken mensub bulunmuş olanların kafasına teşmil edileceği ima olunmaktadır. Keyfiyete cumhuriyet kanunları ahkamı dairesinde vaz' etmiş olan İstiklâl Mahkemesi bu teşebbüsü leim ile doğrudan doğruya rabita-ı alakası olmayan hiç bir vatandaşı tevkif etmez ve serbestisinden mahrum eylemez. Bu tabii ve bedihi hakikatin efkar-ı umumiye iblağı suretiyle Milliyet Gazetesinin bu yoldaki hilaf-ı hakikat neşriyat-ı tekzib olunur." (40)

Anadolu Ajansı'nın İzmir'den bildirdiğine göre reisisicumhur aşağıdaki beyannameyi neşr buyurmuşlardır.

"Menfur suikastı tel'in maksadıyla Cumhuriyet Halk Fırkası teşkilatı, Darülfünun ve belediyeler ve Türk Ocaklarının delaletiyle memleketin her tarafında hararetli ve coşkun mitingler akd edildiğine peyder pey muttali olmuştum. Şahsımdan ziyade milletin mevcudiyeti aleyhine müteveccih olduğu tayin edilen gizli siyasi tertibat karşısında umumu milletin duyduğu ve pek vakur ve asil bir mahiyette izhar ettiği pek necip hissiyat beni müteselli etmektedir. Bu tezahürat inkılâp mefkurelerimizin bütün efrad-ı milletçe herzücan edildiğine en parlak ve kuvvetli bir delil teşkil etmektedir. Bu itibarla istikbal için milletin saadet ve refahı namına his etmekte olduğum emniyet ve itimadı muvacahe-i millet de beyan etmekle büyük bir fahri gurur duymaktayım. Bu tezahürat esnasında muhterem ve necib milletimiz tarafından şahsım hakkında lütfen izhar buyurulan samimi ve kalbi gırası muhabbetden mütevellidiyan şükranımı ale-nen ifaye müsareat eylerim.

Reisisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

Yine Anadolu Ajansının Riyaset-i cumhur başkitabetinden tebliğ olunan haberlerine göre;

"Reisicumhur Hazretleri Kurban Bayramı münasebetiyle, mebuslarda, kumandanlardan, zabitlerden, memurlardan, hariçdeki mümessiflerimizden, Cumhuriyet Halk Fırkası teşkilatından, belediyelerden, Türk ocaklarından, muhtelif teşkilat ve cemiyetlerden adelumum arkadaşlar ve vatandaşlarından aldıkları tebrik telgraflarına şükranlarını arz ve iblağa Anadolu Ajansını memur buyurmuşlardır" demektedir.

Cumhuriyet Gazetesi, başmuharriri Yunus Nadi Bey'i İzmir'e göndermişti. Yunus Nadi Bey mahkeme heyeti ile görüşmesi neticesinde şu noktaları kaydetmiştir:

1. Gazi Paşa Hazretlerinin muhterem şahısları aleyhine olarak en nihayet bu defa İzmir'de tatbikine teşebbüs olunan suikastın tertibatını menba itibariyle Terakkiperver Fırka'ya dayanmakta ve bu cihet fırka erkanında bazı zevatın itirafatıyla sabit bulunmaktadır.

2. Suikastın tertibi ve icrası İzmit mebusu Şükrü Bey'in idare ettiği faal bir komite deruhte etmiş ve Terakkiperver Fırka'nın malumatı dahilinde olarak bu komite bir seneyi mütecaviz zamandan beri bu uğurda faili mesai sarfetmiştir.

3. İzmit mebusu Şükrü Bey, sabık İttihat ve Terakki İstanbul merkezini teşkil eden Kemal Bey'in kendisiyle mesai teşrik etmesini temin eylemiştir.

4. Sarı Efe ile Saruhan mebusu Abidin Bey İzmir tertibatını yoluna koyduktan sonra suikastın icrası hengamında İstanbul'da bulunmak ve belki orada kendilerine ayrılan vazifeleri yapmak üzere İstanbul'a gitmişlerdir (41).

(41) Cumhuriyet, "İzmir'e Giden Başmuharririmizin Fevkalade Önemli Telgrafları", 25 Haziran 1926.

Kurban Bayramı süresince mahkeme heyeti elinde bulunan evrakı tetkik etmiştir. İstanbul'daki tahkikat heyeti de Bayramın başlangıcından itibaren sorgulamaya devam etmiş ilgili evrak ve raporları İstiklâl Mahkemesine göndermiştir. Evrak ve raporlarla birlikte İstanbul'da tutuklu bulunan bazı şahısların da Gülcemal vapuru ile İzmir'e götürüldüğü, vapurda sıkı güvenlik önlemleri alındığı ve hariçten hiç kimsenin vapura kabul edilmediği haber verilmektedir. Bu şahıslar arasında adı geçenler: İstanbul mebusu Refet, Ankara mebusu Ali Fuat, Edirne mebusu Cafer Tayyar, Erzurum mebusu Rüştü Paşa'lardır. Mersin'li Cemal Paşa ile esbak Maliye Nazırı Cavid, İstanbul mebusu İsmail Canbolat, Ardahan mebusu Hilmi, Sivas mebusu Halis Turgut, Tokat mebusu Bekir Sami, Ergani mebusu İhsan, Bursa mebusu Necati ve Osman Beylerin de sevk edilenler arasında buldukları muhtemel ad olunmaktadır. Çolak Selahattin, Trabzonlu Hafız Mehmet, İzmit mebusu Mustafa ve Trabzon mebusu Muhtar Bey'inde sevk edildikleri tahmin edilmekte ise de bu konuda kesin malumat almak mümkün olmamıştır.

Gönderilen mevküfler dışında, şimdilik sevkleri tehir edilenler tahkikat heyetince isticvab edilmektedirler. Mahkemenin isteği üzerine bunlardan İzmir'e yollanacaklardır.

İzmir'den Çeşme'ye geçen Gazi Paşa için Çeşme'de kaldığı sürece orada bulunmak üzere İstanbul'dan iki torpido gönderilmiştir, haberlerine rastlanmaktadır.

Bayramın son günü yayınlanan Akbaba'da:

"Meşrutiyet memleketimize beli silahlı, başı külahlı, bir gayr-ı serdar gibi girmişti. Kalem yerine silah kullanan, söz yerine kurşun sarfeden inkılâb kabadayıları, asayab-ı devleti senelerce döndürdüler. Baskın usulüyle hükümet deviren, tabanca kuvvetiyle memleket idare eden bu siyasi çete mitralyözlü nazırları, bombalı sadrazamları, saldırmalı muhafızlarıyla bab-ı aliyi yeniçeri ocağına çevirmişler..." (42)

II. MUHAKEMELERİN BAŞLAMASI

Yunus Nadi; "... Her şeye çabuk ad takın gazetecilik, bu muhakemeye tarihi muhakeme ünvanını vermiştir diyordu. O hakikaten tarihi mi? Belki öyle, belki değil; fakat şusarı muhakkak ki yarın İzmir'de Ankara İstiklâl Mahkemesinin millet muvacehesinde alenen icrasına başlayacağı muhakeme tarihe hayret ve ibret ile okunacak bir sahife ilave edecektir..." derken bu mahkemenin önemine işaret etmektedir. Mahkemelere geçmeden önce İstiklâl Mahkemesi üyelerini kısaca tanıyalım.

a. İstiklâl Mahkemesi Heyeti

Mahkemenin başkanı Kel Ali lakaplı Ali Bey (Çetinkaya) idi. 46 yaşındaki bu güler yüzlü adam eski bir ittihat ve terakki cemiyeti üyesi ve ünlü fedailerden biriydi. Enver ve Mustafa Kemal ile birlikte Trablusgarp'da çarpışmış, daha sonra Teşkilat-ı mahsusa subayı olmuştu. Nuri Paşa'nın (Kıllıgil) yaveri olarak görev yapmıştı. İzmir'in işgali sırasında Yunanlılara karşı savaşmış, İngilizler tarafından tutuklanıp Malta'ya sürülmüştü. Böyle bir ittihat ve Terakki Cemiyet'li olmasına rağmen Mustafa Kemal'e çok sadık ve onun çıkarlarını savunurken son derece acımasız bir kişiydi. 8 Şubat 1925'de, Millet Meclisi binasında Ardahan mebusu Deli Halit Paşa'yı öldürmüştü" (43)

Mahkemenin öteki üyeleri Kılıç Ali, Rize mebusu Laz Ali, Aydın mebusu Reşit Galip ve savcı Denizli mebusu Necip Ali idi.

Cumhuriyet Gazetesi muhabirlerinden Yunus Nadi;

Suikastçıların mahkemesine 26 Haziran 1926'da saat 14.00 de Elhamra Sinemasında başlanacaktır. Mahkeme binasının 850 - 1000 kişi alacak biçimde hazırladığı ve izdihama yer vermeyecek tedbirler alındığı bildirilmektedir. Yarınki muhakeme İstiklâl

(43) Eric Jan Zürcher; *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Çev: Nüzhet Salihli, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987.

Mahkemesi müddeiumumisinin davayı teşrik eden medlül bir iddianamesiyle mübaşeret olunacaktır.

Terakkiperver Fırka'nın Kara Kemal denilen esbak iaş nazırı Kemal Bey tarafından idare edildiği, merkunun kendi teşkilatını birinci meclisteki ikinci grup erkanı ile yine meclisteki muhalif rüesa arasında hat vasıl yaptığı ve Cavit ile Şükrü Bey'lerin bu maksatla barıştırıldıkları anlaşılmıştır. Terakkiperver Fırka'nın mahdut programı Kantariye şirketinde Kara Kemal ve refikası tarafından imal edilmiştir (44).

Cumhuriyet Gazetesi muhabirlerinden Sırrı'nın verdiği mevküflar hakkındaki son haber şöyle: 'Mahkemeye yarın başlanacağı mevküflara bildirilmiştir. Bunlardan Ziya Hurşid en soğukkanlı olanıdır. Sanki etrafında hiçbir şey yokmuş gibi traş olmakta, kitap okumakta ve odasında gömleği ile dolaşmaktadır. Arif mütemadiyen yemeğini yemekte, banyosunu yapmakta ve Mahşer isimli romanı okumaktadır.

İzmit mebusu Şükrü Bey kendisine verilen kalem ve kağıtla bir şeyler yazmaktadır. Muhtemelen müdafaaname hazırlamaktadır.

Efe geçinen Edip evvelce görüldüğü gibi değildir. Mütemadiyen düşünmekte ve serser serser etrafına bakmaktadır. Çopur Hilmi ise telaş içindedir. (45).

b. Ziya Hurşid'in Muhakemesi

Mahkeme salonu tamamen dolmuştu. Mahkeme heyeti ve sanıklar salona girdiler. Mahkeme heyeti ilk önce sanıkların kimlik tespitini yaptı. Daha sonra müddeiumumi Necip Ali Bey iddianamesini okudu. İddianamenin okunmasından sonra mahkeme reisi Ziya Hurşid dışında tüm sanıkları dışarı çıkarttı.

(44) Yunus Nadi; "Suikast Tahkikatı Etrafında", 26 Haziran 1926.

(45) Sırrı; "Mevküflar Mahkemeye Hazırlanıyorlar", Cumhuriyet, 26.6.1926.

Ziya Hurşid mahkemede Sarı Edip'le suikast işini görüşmek üzere İzmir'e geldiğini itiraf etmişti. Suikastı hükümeti devirmek için yaptıklarını da itiraf etmişti. Mahkeme reisi Ali Bey'in;

"Peki ama bu kadar büyük bir iş iki kişi ile yapılamaz. Herhalde bir siyasi zümrenin iştiraki ve fikri alınmak lazım gelmez mi?" diye sormuş, Ziya Hurşid'de;

"Ben onu düşünmedim. Herşeyden evvel suikastı en kolay yoldan yapmak düşüncesinde idim" cevabını vermişti.

Ziya Hurşid ifadesinde suikastı evvela Ankara'da yapmayı planladıklarını bunun için meclis binası, Ankara kulübü ve Çankaya yolu üzerindeki İyisu mevkilerinin düşünüldüğünü söylediler. Ancak bu planlardan mevsimin kış olması ve Ziya Hurşid'in ağabeyi Ordu mebusu Faik'in durumdan şüphelenmesi ile vazgeçildiği anlaşılıyor.

Bu leim planı Bursa'da uygulamak üzere Laz İsmail Bursa'ya gönderilir. (Laz İsmail bu Bursa seyahatine daha önce özgeçmiş verilen Naciye Nimet hanımı da götürür) Laz İsmail Bursa'da yaptığı incelemeler neticesinde burayı uygun bulmamış ve geri dönmüştür. Daha sonra suikast için İzmir'de karar kılınmıştır. İzmir'de Ziya Hurşid ve arkadaşlarına yardımcı olması için Sarı Efe Edip'e bir mektup yazılır. Bu mektup bir tavsiye mektubudur. Ziya Hurşid'e, Sarı Efe'ye mektubu verirken "Bir tütün işinden, bahsedersen, o anlar" demesi söylenir.

Ziya Hurşid suikast meselesini Abdülkadir'le kararlaştırdıktan sonra hiçbir mecliste toplantıya katılmadığını, adeta siyasi hayattan çekildiğini belirtiyor. Rauf ve Ali Fuat Paşalara kesinlikle bu meseleden bahsetmediğini ve Terakkiperverlerle teması kesmiş olduğunu belirtiyor.

Ziya Hurşid tabancaların parasını Şükrü Bey'in verdiğini beyan etmektedir. İzmir'de Sarı Efe ile görüşmesini ve diğer olayları teferruatıyla anlatır. Sorulan tüm soruları hiçbir

inkara kalkışmadan dosdoğru cevaplandırır. Ziya Hurşid'in sorgusu bittikten sonra sıra Laz İsmail ve Gürcü Yusuf'a geldi.

c. Diğer Mevkufların Muhakemesi

Gerek Laz İsmail ve gerekse Gürcü Yusuf suçlarını itirafıyla beraber, cahillikleri yüzünden bu işlere karıştıklarını ve kendilerinin af edilmesini dilediler.

Çopur Hilmi'de suçunu kabullenmekle birlikte kendisini müdafaaya çalışmıştır.

Sorgulama sırası gelen Sarı Efe Edip ise Ziya Hurşid'le suikast hazırlıklarına iştirak ettiğini gizlememekle beraber en sonunda hepsini bırakıp İstanbul'a kaçışını, suikastı haber vermek için olduğunu söylemiştir. Ancak Sarı Efe niçin haber vermediğini açıklayamamıştır.

Baytar Rasim ile eski mebuslardan Abidin Bey suikast ile olan alakalarını anlatırken kaçamak cevaplarla kendilerini korumaya çalışmaktadırlar.

Faik Bey'in muhakemesi ise ilginç olmuştur. Faik Bey kardeşi Ziya Hurşid'in Ankara'ya geliş sebebini kendisine; "Müdafai Milliye'de ve İş Bankası'nda işim var" şeklinde açıkladığını söylemiştir. Oysa ki Ziya Hurşid'in Ankara'ya gelişinden iki gün sonra Rauf Bey, Faik Bey'in evine gider. Faik Bey'e kardeşinin Şükrü Bey'le birlikte Gazi'ye suikast tertiplemediğini ve bunu hemen önlemesini istemiştir. Yolda rastladığı Ziya Hurşid'e durumu anlatmış, Ziya Hurşid ise "böyle bir şey yok, nereden çıkardınız" şeklinde soğukkanlılıkla cevap vermiştir. Faik Bey daha emin olmak için Arif Bey'in evine gitmiş Şükrü Bey'de Arif Bey'in evinde iken Faik Bey, Arif ve Şükrü Beylere yaptıkları işin bir çılgınlık ve felaket olduğunu söylemiş, Şükrü Bey evden ayrılmış, Arif Bey ise böyle bir şeyin söz konusu olmadığını belirtmiştir. Faik Bey bütün bu şahısların inkarları ve elde de kesin bir delil olmayışı sebebiyle bir şey

yapamadıklarından bahseder. Ankara'da yapılmak istenen bu suikast girişimi teşebbüsünden Kazım Karabekir Paşa'nın da haberi olduğunu söyler. Kazım Karabekir'e Rauf Bey söylerken Refet Paşa'da duymuştur.

Mahkeme reisi Ali Bey'in (Çetinkaya)

"Ziya Hürşid bu suikastı şahsı hesabına mı yapacaktı, ne dersiniz?" sorusuna, Faik şu şekilde görüş belirtmiştir:

"Zannetmem... Nasıl olur? İhtimal veremem. Şahsi hesabına böyle bir şey yapılır mı? Hatta kardeşim için değil, ötekiler için de bu ihtimal hatıra gelmez. Şükrü Bey'de de öbürlerinde de beş para yoktu. Parasız yapılır mı? Her halde meselenin izahı müşkül tarafları var. İnce noktalar... Neticenin nereye varacağını Allah bilir. Elimde bu kanaata vardırarak vasatı ve vesaik yok."

Faik Bey'in sorgulamasından sonra sıra Şükrü Bey'e gelmişti.

Şükrü Bey davanın bir numaralı zanlısı olmasına rağmen suçlamaları reddediyordu. Şükrü Bey Laz İsmail'i tanımadığını, Ziya Hürşid, Sarı Efe, Abdülkadir ve Rasim Bey gibi şahıslarla da suikast meselesini görüşmediğini iddia ediyordu. Bu şahısların kendisine iftira ettiklerini söylüyordu.

Reis Ali Bey, Ziya Hürşid'e bir mektup verip vermediğini sorduğunda, Şükrü Bey;

"Evet... Bir tavsiyename vermiştim. Tütün işi yapacakmış. Edip Bey'in çiftliği var. Kendisine meavenet etsin diye bir tavsiye mektubu verdim."

Şükrü Bey mektubu Rasim Bey'e de imzalatmasının sebebini Edip'in daha yakın arkadaşı olmasına bağlıyordu. Şükrü Bey'in inkârları üzerine Reis Ali Bey, Edip ve Rasim Beyleri tekrar mahkemeye getirtti. Önce Sarı Efe Edip anlattı:

"Ankara'dan dönüşte İstanbul'da Rasim ile beraber Şükrü Bey'i bulduk. Şükrü Bey bütün arkadaşları ile birlikte suikast kararında olduklarını anlattı. Benim de birlikte çalışmamı teklif etti. Ben de cevap olarak beni karıştırmamalarını söyledim. Rasim'e de söyledim; rica ettim. "Şükrü fikrinden vazgeçtin, başımızı belaya sokmayın" dedim. Sonra Ziya Hürşid, İzmir'de Şükrü ve Rasim'in imzaları bulunan mektubunu bana verdi. Ziya Hürşid'i tanımam; ilk defa o gün görüyorum. Mektupta tütünden söz ediliyordu. "Tütün işi kolay, yaparız" dedim. Ziya Hürşid tütünün suikast olduğunu ima etti. "Bu Şükrü'nün kendi kanaatidir demek hâlâ vazgeçmemiş" dedimse de "bu karar artık geneldir, uygulanacaktır, arkadaşlar görüş birliği içindedirler. Bunun için biraraya geldik. Burası olmazsa başka yer olacak, mutlaka yapılacaktır, dedi. Olup bitince de derhal meclis toplanacak, Fevzi Paşa cumhurbaşkanı olacak. O olmazsa Kazım Paşa olacak" diye ısrar etti.

Sarı Efe'den sonra yüzleşme sırası Rasim Bey'deydi.

"Efendim... Onaltı yıllık bir arkadaşımın bu suikast işi için milletin önünde yüzleşmek gerçekten çok acı bir felaket. Fakat ne çare? Mukadderat; söyleyeceğim. Şükrü, Ziya Hürşid ile Laz İsmail'i Edip'e göndermek istediği zaman "Gönderme, Edip suikast taraftarı değildir" demiştim. Tavsiye mektubunu da bunun için tasvip etmemiştim. İsrar etti ve mektubu bira içerken sarhoşlukla imza ettim...

Şükrü Bey, Rasim'e aramızda "parola var mıydı?" diye sormuş, Rasim Bey de yoktu demişti. Bunun üzerine reis bey: "imzaladığınız mektuptaki tütün meselesi neydi?" diye sormuş, Rasim Bey de "suikast idi" cevabını vermişti.

Şükrü Bey'in bunlara da itirazı üzerine reis, Ziya Hürşid, Faik, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf'u da mahkemeye getirtti.

Ziya Hürşid, Şükrü Bey'le Abdülkadir'in aracılığı ile suikast meselesini görüştüğünü tekrarladı. Faik Bey Ankara'da

Rasim Bey'in evinde görüştüğünü ve bu yaptıklarının felaket olduğunu söylediğini bir kez daha tekrarladı. Laz İsmail ve Gürcü Yusuf silahları Şükrü Bey'den aldıklarını söylediler.

Şükrü Bey bütün bu yüzleştirmelere rağmen hâlâ inkarda devam ediyor ve bütün bunların bir tuzak olduğunu ileri sürüyordu.

Yunus Nadi Bey; "... Eskişehir mebusu Arif Bey'de caniler sırasında, Baytar miralayı mütekaidi Resim de öyle. Hepsinin içinde yine Ziya Hürşid adama benziyor. Ağlamaktan gözlerinin kızardığı fark olunan Faik de öyle. Bunlar hiç olmazsa muvaffak olamayan melaneti açıkça olduğu gibi söylemek safvet ve cesaretini göstermişlerdir. Mahkemenin ve bütün milletin gözleri önünde bütün ananesiyle tayin eden hakikati inkar edip durmakta ne faide var? Bunlar onu olduğu gibi söylemek meziyeniti olsun göstermişlerdir." İzmit mebusu Şükrü için ise;

"Bütün caniler:

Elebaşımız Şükrü idi!

diye bağırlıyorlar. Bütün deliller yekdiğeri ile omuz öpüşerek hep Şükrü Beyi işaret ve itham ediyorlar Onun bütün bu hakikatler içinde yapabildiği akmak bir (Hayır!) ile budala bir tevilatından ibaret" demektedir (46).

Mustafa Kemal İzmir'de Yunus Nadi'ye verdiği beyanat, diğer gazetelerde de ertesi gün neşr edilir.

"İnsanlar daima yüksek, necib ve mukaddes hedeflere yürümelidirler. Bu tarz harekettir ki insan olunan vicdanını, dimağını, bütün mafhum insanîyetini tatmin eder. Bu tarzda yürüyenler ne kadar büyük fedakarlık yaparlarsa o kadar yükselirler ve bu tarz hareket mutlaka açık olur. Çünkü nasiyesi açık, dimağı açık, kalb ve vicdanı açık insanlar tarafından ihtiyar olunabilen heyet-i içtimaiyeler ancak bu mütena hareketlerin makabı olabillirlere efkar-ı hissiyet ve teşebbüsatını gizli

(46) Yunus Nadi; "Mel'unları Mahkeme Huzurunda Temaşa", Cumhuriyet, 27 Haziran 1926.

tutanlar, gizli vasaite tatbike müteşebbis olanlar mutlaka ar ve hicabı mucib, akıl ve mantığın haricinde hareket edenler olabilirler. Bu gibi müteşebbislerin akıbeti evvel ve ahir hüsrandır." (47)

Cumhuriyet Gazetesi, "polis müdürü Ekrem Bey'i de öldüreceklerdi!" başlığı altında; "...yeni yapılan tahkikat neticesinde İzmir'de ilk kurşun ve bombanın atıldığını saat ve zamanda polis müdürü Ekrem Bey'in maiyetinden biri tarafından öldürülerek İstanbul zabıtasına Ali Fuat Paşa'nın ve zaid edeceği, muhtelif ihzarata mütealıkların Kara Kemal ile Cavit tarafından verildiği de tespit edilmiştir" diyor.

Ahmet Cevdet, "Muhakeme intibaları" isimli makalesinde; "...Akşam Gazetesine bakılırsa cinayet, İttihat ve Terakki rüesasında düşünülmüş, Terakkiperverler de bunu muvaffak bulmuşlardır. Şu halde İttihat ve Terakki ile Terakkiperverler birleşiyorlar. Malum olduğu üzere ise Terakki bugün resmen mevcut değildir... İttihat ve Terakki mi mevki iktidara çıkacak, yoksa Terakkiperverler mi çıkacak? Burada bir sual daha zihnimize tabiatıyla vard oluyor ise Terakki ile Terakkiperverler arasında naktai müşareket nerededir? Bu bilinmesi lazım gelen bir madde-dir. Memleketimizin menafii buna dair sahih ve kati malumat almasını istizan eder..." diyor.

Akbaba dergisininin 28 Haziran tarihli sayısında Yusuf Ziya kendisini bir hayli övdükten sonra bendeki kerameti göründiyerek şunları yazıyor: Akbaba'nın 20 Teşrinisani 1340 tarihli ve 205 numaralı nüshasında münteşir "Yeni Fırka" serlevhalı makalesinde, Yeni Fırka nihayet kendisine münasib bir isim buldu, Terakkiperver Cumhuriyet!

Her ne kadar meşrutiyet zelfeliyesi Kara Kemal Efendimize sirin görünürse de bu Terakki kelimesi başında İttihad'ı olmasa bile yine bana tuhaf bir ürperme veriyor...

Akbaba'nın 5 Şubat 1341 tarih ve 227 numaralı nüshasında münteşir "Yeni Fırkaya Yeni İsim!" serlevhasıyla yazdığı başmakalesinde; (Reisi Karabekir Paşa, Katibi Kara Vasıf Bey, yardımcısı da Kara Kemal olan bur fırkaya en muvaffak isim şudur: Kara Fırka!...)

Akbaba'nın 25 Kanunuevvel tarihli ve 215 numaralı nüshasında münteşir; "Buyurun Cenaze Namazına" serlevhalı yazısında da (Terakkiperverlerin İzmir namzetlerini gördünüz mü? Dr. Nazım Bey, Halil Bey, Rahmi Bey, yabancı isimler, yabancı simalar değil. Her üçünü de tanırırsınız. Hani meşrutiyetin başından sonuna kadar asayab-ı devleti döndürenler.)

Akbaba, İttihat ve Terakkiden korktuğunu onun gizli ve sessizce ilerleyerek karanlık işler çevirdiğini yazıyor (48).

29 Haziran tarihli gazetelerde İstanbul'dan İzmir'e gönderilen mevküfların isimleri şöyle sıralanıyor. "Sabık Maliye nazırı Cavid, mebus Halis Turgut, Cafer Tayyar Paşa, mebus Sabit, Ali Fuat Paşa, Rüştü Paşa, İsmail Canbolat, Refet Paşa İzmir'e vasıl olmuşlardır. Suikastın maznunen mevkuf Kazım Karabekir Paşa, Ardahan mebusu Hilmi, Ergani mebusu İhsan, Münir Hüsrev Bey'ler dahi İzmir'e getirilenler meyanındadır." Vaktin geç olmasına rağmen halk getirilen mevküfları görmek için toplanmıştı. Refet Paşa şapkası elinde yürüyor, Rüştü Paşa yorgun bir halde görünüyor, Cavid Bey mütelaşı bir vaziyette, Ali Fuat Paşa itidaline malik bir halde bulunuyor, İsmail Canbolat ise acvel bir halde görünüyormuş (49).

Mevküfların gece yapılan İstanbul cuabatında, Rüştü Paşa sorulan muhtelif sorulara menfi cevaplar vererek suikast teşebbüsünden haberdar olmadığını beyan ile inkar etmek istedi. Fakat sualler tamik edilince yalnız Kanunuevvelde Ankara'da ikai tasim alınan suikastdan haberdar olduğunu itiraf etti.

(48) Akbaba; "Akbaba'nın Kerameti", Akbaba, 28 Haziran 1926.

(49) İkdâm; "İzmir'e Vasıl Olan Mevküflar", 29 Haziran 1926.

İstanbul'da Kara Vasıf Bey ile 7-8 kadar mevkufun kaldığı bildirilirken, Kara Vasıf Bey'in dün gece, Vali Süleyman Sami Bey, Polis Müdürü Ekrem, dördüncü müstehak Hatimi Beylerden mürekkebe olan heyet-i tahkikiye tarafından isticvab edildiği bildiriliyor (50).

İzmir'e hareket eden B.M.M. reisi Kazım Paşa (Özalp) vukubulan beyanatında:

"Millet Meclisi'nin İzmir'de fevkalade bir ictima akdedeceği rivayeti tahakkuk etmemiştir. Meclisin İzmir'de ictima mevzuu değildir. Buna ne lüzum ne de ihtimal vardır. Zira cinai cürum meşhuddan dolayı muhakemeleri icra edilecek olan mebusların beraatleri takdirinde mesele yoktur. Mahkumiyetleri takdirinde ise yeni intihabat icrası için keyfiyetin meclise haber verilmesiyle iktifa edilecektir."

İstanbul'da zabitanın Kara Kemal ve Ankara Valisi Abdülkadir Beylerin izlerinde olup derdestlerin yakın olduğu söylenmektedir.

Ahmet Ağaoğlu; Suikast muhakemesinin safhaları inkişaf ettikçe hayretlerimiz artıyor demektedir ve şunları ilave etmektedir. "... Bunlar meclis salonunda ve koridorlarında, mesirelerde, çarşı ve pazarlarda her gün muhabbetle ellerini sıkığımız ve kendilerine hürmet ettiğimiz bu memlekette ali makamlar ihraz etmiş olan şık, centilmen münevverlerdir."

b. Paşaların Muhakemesi

İzmir duruşmalarının ikinci kısmı diye adlandırabileceğimiz Paşaların muhakemesine müddeiumuminin yeni bir iddianamesi ile başlandı. İddianamede: "... Cinayetin yapılmasını temin için para, silah ve sair eşya hazırlamış olan mülga Terakkiperver Fırkasına mensup mebuslarla bu uğurdaki maksadın istihsalinde

tam bir ittihatla birleşmiş olan, vaktiyle memleketin mukadderatında keyfemeyası tasarruf eden işecilerin sergerdesi Kara Kemal ve Cavit Beyler gibi malum şahısların, cürmen tasarrufu ve tasmimine müsteniden hazırlanması gibi başlangıçlarda parmakları ve yapılmasında malumatları bulunduğu tahkikat ile anlaşılabilir... " diye devam edip, "... Büyük Millet Meclisi azasından Kazım Karabekir Paşa, Cafer Tayyar, Ali Fuat, Refet, Rüştü Paşalar ve sabit, Halis Turgut, İhsan, İsmail Canbolat, Münir Hüsrev ve Faik beylerle, eski maliye nazırlarından Cavit, Ardahan mebusu Hilmi, henüz tevkif edilemeyen Kara Kemal ve eski Ankara valisi Abdülkadir'in cezalandırılmalarını istiyordu. (51).

Cumhuriyet gazetesi, "Suikast Macerasının İçyüzü" başlıklı yazıda; "Mevkuf paşaların hepsi de hadiseden haberdar idiler, Kazım Karabekir Paşa gözlerini karartan ihtirası açık bir lisanla söylüyor, Refet Paşa muavelen, Rüştü Paşa açıktan açığa itiraflarda bulunuyorlar.

Menfur suikast hadisesinin muhakemesi devam ediyor. Halk bu muhakemeyi büyük bir heyecan ve merakla takip etmektedir. Maznunların huzuru adalette ve muvacehe-i milletteki itiraflar, nefret ve tıynetle karşılanmaktadır... Vatanperverlik maskesi altında işradan başka bir şey olmadıkları anlaşılabilir bu sebebe ifesada dahil bulunan eşhasın bundan sonra cereyan edecek muhakemelerde nasıl bir amel ve maksada hizmet ettikleri daha iyi anlaşılacaktır. Evvelce teşkilattan haberdar olmadıklarına söyleyenler şimdi mevcut delail ve vesaik ile yekdiğerinin sa'd ve mütebayin ifadeleri karşısında nihayet boyun eğmek mecburiyetinde kalmaktadırlar.

Kazım Karabekir, Refet, Cafer Tayyar ve Rüştü Paşalar dün akşam ve bu sabah isticvap edilmişlerdir. Bunlar meselenin müthiş mahiyetine nazaran hükümetin kendilerini tevkif etmekte haklı olduğunu itiraf etmişlerdir." Gazetenin haberine göre Paşalar tevkiflerini haklı bulmaktalar.

(51) F. Kandemir; İzmir Suikastının İçyüzü, C. 1, s. 81-82.

Kazım Karabekir Paşa Terakkiperver Fırka'ya niçin katıldığı ile ilgili tahriri sualler sorulmuştur.

Karabekir Paşa da tahriri suale karşı yazdığı ifadesinde Terakkiperver Fırka'ya suret-i dahil hakkında malumat verdikten sonra Cumhuriyetin ilanı keyfiyeti ile askerlikle münasebeti bulunmayan bazı mesailde kendi rey ve mütalaasına müracaat edilmesinden muğber olduğunu ve İstanbul'a bir seyahati sırasında aleyhinde neşriyatta bulunulduğunu ve bu gibi sebeplerin tesiri altında Terakkiperver Fırka'ya girdiğini sarihen beyan eylemiş ve Fırka'ya dahilinden sonra kadir ve ehemmiyeti anlaşılması üzerine riyasete intihab kalındığını dermiyan eylemiştir.

Bu ifadat-ı tahriyeye nazaran Kazım Karabekir Paşa infialat-ı nefسانيye neticesinde Fırka'ya intisab etmiş demektir.

Cavit Beyin ifade-i tahririyesinden ise kendisinin Terakkiperver Fırka'nın iptidai teşekkülünde Fırka nizamnamesini tanımla ile iştigal eden meclislerde hazır bulunduğunu ve ancak hariçte kalmak suretiyle Fırka'ya daha faydalı olacağını söylemiştir.

Refet Paşa'ya gelince suikast hazırlıklarının Ankara'ya ait safhasını muavelen itiraf etmektedir. Mumailayh Ankara'da Erzincan mebusu Sabit Bey aleyhinde böyle bir teşebbüs mevcut olduğunu zannettiğini ve Şükrü Beyin Sabit Beyi korkutmak istediğini söylemiş ve "Suikast hazırlıkları hep Sabit Beyi istihdaf etmiştir" demiştir. Refet Paşa'nın ifadei tahririyesi büyük tabakada 28 sahifeyi işgal eyliyor ki Paşa bunda daima muhteriz ifadelerle suallerin önünden kaçmak istemiştir. Refet Paşa Ankara'daki suikast teşebbüslerini rakı meclisinde sarhoşlukla söylenmiş sözlerden and ve telakki eylediğini ve Şükrü Beyin Gazi Paşa'yı değil aşiret ilminde Sabit Beyi öldüreceğinden bahs eylediğini ifade eylemekte ve doğrudan doğruya Gazi'ye tevcih edilmiş bir suikast tasavvuruna vakıf bulunmadığını isbata çalışmaktadır.

Refet Paşa Terakkiperver Fırka'ya dair kendisine tevcih edilen suale verdiği cevapta, bu Fırka'ya girmiş olmakla beraber hiç bir zaman beğenmediğini hatta bir kaç defa feshi lüzumuna bile kani olduğunu ve bu maksatla çalışmak dahi istediğini beyan etmiş ve mezkur Fırka'nın "efkar ve itikadat-ı diniyyeye hürmet-kardır" olduğuna dair bulunan altıncı maddesinin (laiklik) demek olduğunu ve bu suretle hürriyetperverliğin en son haddi ifade kullanıldığını ve bu maddenin kayd edilmiş olmasıyla herkesin istediği dini kabul etmekte serbest bulunduğunun söylenmek istediğini ifade eylemiştir.

III. MUHAKEMELERLE İLGİLİ GAZETE HABERLERİ

Gazete; "Şükrü ve Paşa'ların muhakemelerini dinlemek için polis müdüriyetine müracaatla dahiliye kartı almak isteyenlerin haddi hesabı yoktur" diyerek mahkemelere halkın büyük ilgi gösterdiğine işaret etmektedir.

Gazete Köprü ve Erzurum'da da suikastı telin maksadıyla büyük mitingler akd edildiğini ve lazım gelen mahallere telgraf-lar çekildiğini haber vermektedir (52).

Hariciye vekili Tevfik Rüstü Bey ile İzmir'den İstanbul'a dönen Hariciye encümeni reisi Şükrü Kaya Bey; suikast hadisesi karşısında Gazi'nin "...memleketin ızdırabını ve bu melinata teşebbüs edenlerin de hüsrânını mucib olan bu hadiseden dolayı müteşebbislerine nefret ve istikrahdan ziyade ali bir merhamet hissiyle mütehasıstırlar.

Paşa Hazretleri vukuatı öteden beri ciddiyet ve ehemmiyetle takib buyurdıklarından bu suikast teşebbüsünü gayrı tabi bir hadise olarak telakki buyurmamışlardır" hislerini ifade etmekte olduğunu söylüyor (53).

(52) Cumhuriyet; "Suikast Macerasının İçyüzü", 30 Haziran 1926.

(53) İkdâm; "Şükrü Kaya Bey'in ifadâtı", 30 Haziran 1926.

Yunus Nadi'ce, Şükrü Beyin istiklal mahkemelerini tarafsızlıkla suçlaması üzerine istiklal mahkemesi Türk milletinin istiklal tarihinde kendi başına bir tarih sayılacak kadar ulvi bir müessesedir. Türk vatan ve milleti hain bir saray ile Bab-ı Ali'nin sefaletleri de infimam etmek suretiyle bütün bir husumet cihanına karşı koymak için ayaklandığı zaman bu mukavemetini behemahal muvaffakiyet neticesine izah etmek ihtiyacı özünde vicdanından doğan bir ihtilac ile işte bu istiklal mahkemelerini de doğurmuştur. Bu mahkemeler Türk vatan ve milletinin istiklal-ü temamisine bilerek bilmeyerek maaza eden her kafayı kırar ve istiklal-ü temamiye yan bakan her gözü çıkarırdı... Bizim istiklal mahkememiz vatana hıyaneti ve cumhuriyete ihaneti af etmemekle sarıh olan, onu her yerde ve hatta mahkemede mücrimenin yüzüne karşı böylece apaçık bağırarak olan bir millet mahkemesidir... Bizim istiklal mahkemesi Şükrü Bey'in anlayacağı ve istediği manada bitaraf olamayacak bir mahkemedir (54).

Milliyet gazetesi; Suikast ve taklib-i Hükümet Davasında ittihadanlar en büyük rolü oynuyorlar, başlığı altında Mithat Şükrü, Dr. Nazım, Küçük Talat, Galata'lı miralay Şevket Beylerin dün İzmir'de tevkif edildiği haberi yer alıyor (55).

İkdam gazetesi; "Gazi'nin istikbali" başlıklı yazıda şöyle diyor: "Gazi Paşa Hazretleri Çeşme'ye teşriflerinde bütün civar köylüler, Urla, Seferihisar ve Çeşme'liler tarafından istikbal edilmiştir. Toplanan bu binlerce halk milli kıyafetleriyle zeybek oyunları oynayarak Gazi Paşa Hazretlerinin ellerini öpmüşler, suikast teşebbüsleri karşısında hissettikleri teessürat saikasıyla ağlamışlardır.

Reisicumhur Hazretleri refakatlerinde Vali Kazım Paşa, Halk Fırkası katib-i umumisi Saffet ve müfettiş Sadrettin Bey'lerle Fırka mutemedi olduğu halde Çeşme'yi teşrif buyururlarken güzergahta vücuda getirilmiş olan 15 takın önünde büyük tezahürat yapılmış ve müşerinüleyh hazretleri her takın önünde ahaliyi selamlamışlardır (56).

(54) Yunus Nadi; "Mahkemenin Bi Taraflığı", Cumhuriyet, 2 Temmuz 1926.

(55) Milliyet; "Suikast ve Taklib-i Hükümet", 2 Temmuz 1926.

(56) İkdam; "Gazi'nin İstikbali", 2 Temmuz 1926.

İkdam aynı günkü sayısında hapishaneden 34 kişinin serbest bırakıldığını ve bunlardan ilk çıkanın Mişon Efendi isminde bir Yahudi olduğundan bahsediliyor.

Ahmet Cevdet; "... Mesele adiliyedir, ahlâkidir, siyasi-dir, felsefidir. Elbette meselede terbiyenin büyük bir hususu vardır, idare-i devlet fikir ve mefhumunun tarz-ı telakkisi bunda hükümandır. Ben kendi kendime derim ki, terbiye-i umumiye bunda en ziyade müessirdir. Cumhuri ve meşruti memleketlerde siyasi hareket-i cinaîyeye meydan vermemek meselesini halletmek için bu meselenin karıştığı mesail saireyi tahlil etmek iktiza eder ki bunun neticesi nasıl olsa bir terbiye-i emniyesine müncir olur" diyor. Ahmet Cevdet, siyasi cinayetleri önlemenin genel terbiye ile mümkün olduğunu, bunu sağlamak için terbiyenin sadece okulda değil, evde, iş'te, sokakta her yerde uyulması gerektiğini söyleyerek buna örnek olarak İsviçre'yi gösteriyor (57).

Resimli Gazete isimli haftalık dergide ise, "Siyasi Terbiye" başlıklı yazısında siyasi terbiyeyi şöyle tarif ediyor: "Siyasi terbiye; bir memleket vatandaşı, bir millet ferdi olmak itibariyle hakları ve vazifeleri umuma ait faide ve zararları bilmek ve hissetmek için alınmış itiyatlar demektir." Yazı şöyle devam ediyor.

"... Halkımızın senelerden, asırlardan beri siyasi hayat ve faaliyetten uzak kalması ve umumi terbiye ve muarrihin henüz pek gayrı kafi bulunması gibi sebeplerden dolayı şüphe yok ki biz de siyasi terbiye teknil ve taml etmiş değildi. Bununla beraber geçirdiğimiz acı tecrübeler, felaket yılları ve büyük inkılâplar esasen akli selim ile mütehelli olan Türk milletini pek az zamanda irşad etti. Cumhuriyet ve inkılâp hükümetinin umumi ve samimi bir muhabbetle ihata edilmesi demokrasi usul idaresinin heyecanla karşılanması ve memleketteki içtimai, iktisadi ve medeni inkılâp ve inkişafın süratle kabul ve tevsii halkımızın az zamanda siyasi terbiye itibariyle ne kadar tekamül ve

(57) Ahmet Cevdet; "Matbuat için", İkdam, 3 Temmuz 1926.

terakki ettiğine çok aşına birer delil teşkil ederler..." Yazının sonunda ise.

"Asırların ve tarihlerin müebbet lanetine layık olan suikast teşebbüsü yaşadığımız yılların hesabına çok elim ve utandırıcı bir hadisedir. Yalnız iki nokta bizi müteselli edebilir. Birincisi bu şaimeti tevliid eden amelin tasfiyesi ümidi, ikincisi, şu acı tecrübenin siyasi terbiyemizde ibret-i amiz ve ikazkâr bir iz bırakması ihtimali." (58)

Haftalık Yeni Gazete, "Cumhuriyete Tevcih Edilen Silah Yere Düştü" başlıklı yazıda şöyle demektedir:

"Bunda iki hafta evvel yeni Türkiye ufkunda korkunç bir ölüm kasırgası dolandı. Şimdi onu tasavvur ederken bile tüylelerin ürpermemesi mümkün değildir... Daha isimleri Millet Meclisi defterinden silinmemiş olan nice efendiler ve Paşalar görüyoruz ki teşriiyet kürsüsünden maznun sandalyesine kendi arzularıyla inmişler, kanun ve söz yerine barut kokusundan, çelik parçalarından imdat beklemişlerdir. Mahkemenin tedkikatı kimlerin maznun, kimlerin masum olduğunu ispat edecektir. Bunun için beklemek lazımdır. Evvela anlaşılıyor ki Türkiye'de hâlâ yeniçeri mantığı ile iş yapmak isteyen geri insanlar vardır. Onlar sinsisi sinsisi polisinden uzak bir halde yaşamak ve çalışmak imkanı bulurlar. Son suikast her hangi bir insan çocuğuna tevcih edilen ölüm silahının ifade ettiği manayı ifham etmez. O bir milletin teceddüt, terakki hamlelerinin şahlanmış eserine ve onun zekasına çevrilmiştir.

Biz bilhassa bu noktadan müteessiriz, sonra kendisine silah tevciye edilen zat yalnız millet devresinin ve muassır medeniyetin memleketimizdeki abidesi değil, bizzaten tehlikeli günlerde ümit ve neşe menbaı olan ve Türk vahdetini temsil eden büyük insandır..." Yazı Gazi'ye geçmiş olsun dilekleri ile sona ermektedir (59).

(58) Resimli Gazete; "Siyasi Terbiye", 3 Temmuz 1926, no: 148.

(59) Haftalık Yeni Gazete; "Cumhuriyete Tevcih Edilen Silah Yere Düştü", 1 Temmuz 1926.

Ağaoğlu Ahmet "Aradaki Fark" isimli makalesinde, dostlarından bazılarının suikast dolayısıyla yazdığı makalelerin kötümser olduğunu işaret ederek başka memleketlerin tarihlerinde de bu gibi ahvale tesadüf edildiğini ve bu derece meyus olmaya sebep bulunmadığını söylemekte ve şöyle devam etmektedir:

"... Bir kere bunlar Fransız inkılâbı esnasında inkılâp reisleri arasında suikast vakıa olmamıştır. Saniyen orada çalışan inkılâpçı Fırkalar, Jurandonlar, Jakobenler, Muntayarlar arasında fikir ve sistem farkı ibtidaden nihayete kadar devam etmiştir. İnkılâbın ilk günlerinden itibaren karşı karşıya gelmiş olan Barbaru, Rolan, Robspiyer, Danton, Marousier nihayetine kadar karşı karşıya durmuşlardır. İlk günden son güne kadar fikirlerini, hislerini, düşünce ve duygularını meclis kürsülerinden açıkça ve mertçe söyleyerek kahramanca ölmüşlerdir.

Bunlar senelerce mecliste ahz-ı mevki etmişlerdir, meclisin kürsüsü gibi tenkit ve muahaza için en müsait ve geniş bir saha emirlerine amade bulundurulmuştur... En mühim kanunları ekseriyet fırkasıyla birlikte kabul eylemişlerdir...

Külâhı kaptıkça memnun ve merbutuz, külâhı elden verdiğimiz gün gayrı memnun ve müştekiyiz. Bu adem-i memnuniyetimizi açıktan açığa herkese karşı söylüyoruz. Feyzkavslar yaparız, kulaktan kulağa görüşürüz, nihayet kara kafalarda suikastlar yaparız veyahut ihanete ve hıyanete kadar gideriz. İşte aradaki fark!..." (60)

Mustafa Kemal Çeşme'de Mersin'deki çiftliğine ait bir filmi halk arasında bulunarak izlemiştir. Çeşme halkı Gazi'yi görebilmek için işe gitmemiş ve günlük işçi yevmiyesi fırlamıştır (61).

Falih Rıfkı; "... Bir İsmet Paşa zihniyeti ile bir Şükrü kafası arasındaki mesafeyi ölçmek imkansızdır... Ateşte elini

(60) Ahmet Ağaoğlu; "Aradaki Fark", Hakimiyet-i Milliye, 3 Temmuz 1926.

(Bu makale aynı tarihte Milliyet gazetesinde de yayınlanmıştır.)

(61) İkdâm; "Halkın Tezahürü", 4 Temmuz 1926.

yakan bir çocuk bile bir daha ateşe elini uzatmaz... Türk milletinin bir devleti Kara Kemal'ler, Şükrü Beyler ve onların kafasında olanlar elinde bir defa yandı..." (62)

Siirt mebusu Mahmut ise; "... Son birkaç senelik tarihimiz bu sahte hakikatlerin neye malolduğunu gösteren feci misallerle doludur. 31 Mart irticalı, Hürriyet ve itilâf fırkası, halaskarlar hareketi, harb-i umumi esnasında çevrilen entrikalar, Ankara'daki ikinci grup oyunu en nihayet samimi bir kanaatin değil fakat en sefil hislerin cinayetlerle tatmin edilmek istenen mevkii iktidar hırsının bir mevludu olan Terakkiperver Fırkası'nın teşekkülü hep zavallı "hakikat" namına irtikab olunmuş mazeretlerden başka bir şey midir?" derken, Terakkiperver Fırkanın kuruluş sebebi "Cumhuriyet ve demokrasi idaresinin gereği" olarak gösterildiğini belirtiyor. Ancak Siirt mebusu Mahmut; bu fırkayı oluşturan erkanın halet-i ruhiyesini bildiğimiz için, sözlerinin samimiyetine inanmamış ve bu fırkanın yurtta ihtiras ve fesadı uyandıracacağını iddia ettiklerini de söylüyor (63).

Yunus Nadi'ye göre İzmir suikastı'nın hedefi saltanat ve hilafetin kaldırılmasıdır.

Şapka kanunu çıktıktan sonra bazı illerde isyanımsı hareketler başgöstermiş ve bu isyanları çıkaranların şu cümleleri kullandıkları tespit edilmiştir. "Ankara'da İsmet Paşa vurulmuştur, Gazi Paşa yaralıdır. Hükümete dindar paşalar geçmişlerdir."

Yunus Nadi, Terakkiperver Fırka programda yer alan malum maddeyi Şükrü Beyin koydurmuş olduğunu söylüyor. Yunus Nadi, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın inkılâp hayatında milleti hakikat yoluna götürmek isterken, bu maddenin C.H.P.'nin icraatlarına mukabil olarak programa konduğunu söylüyor.

Zira Şükrü Bey aydın bir kimlikle görünmektedir. Buna karşılık bu maddeyi programa niçin koydurduğunu soran bir dostuna:

(62) Falih Rifki; "Seviye", Hakimiyet-i Milliye, 5 Temmuz 1926.

(63) Siirt Mebusu Mahmut; "Sahte Hakikatler", Milliyet, 5 Temmuz 1926.

"Felsefe kitabı yazmıyoruz, fırka programı yazıyoruz. Madde-i esasat münasebetsiz bile olsa etrafımıza mümkün olduğu kadar fazla halk kitlesi toplamak için lazımdır" şeklinde cevap vermiştir.

Bu maddeyi öneren Şükrü Bey ise, programa dahil edenler, kabul edenler paşalardır. Şeyh Said isyanında bu paşaların nur dedesi gibi gösterildiği, şapka isyanında ise "dindar paşalar" olarak anıldıkları görülmüştür (64).

Yunus Nadi, "Mütemadi Bir Ciddat" başlıklı makalesinde ise şöyle demektedir, Cumhuriyetin ilanında Rauf Beyin, Refet Paşanın Kalamış'taki evinde misafir olduğunu ve bazı matbuatı davet ederek; "Cumhuriyet ilanının hiç de iyi bir şey olmadığını" söylemiştir. Bu malum olmakla beraber Rauf Bey Ankara'da Halk Fırkası'na katılmış, daha sonra ise arkadaşlarıyla birlikte fırkadan ayrılmıştır. Rauf Bey Halk Fırkasından ayrılırken; "Ben de cumhuriyetçiyim ama benim istediğim cumhuriyet başka türlü bir cumhuriyettir" demesinin mantıkla ilgisi yoktur. Zira cumhuriyetin şu veya bu türüsü olmaz. Kazım Karabekir Paşa'da Halk Fırkasından ayrılmasını, "bizi mecbur ettiler" şeklinde açıklaması da yanlıştır. Rauf Beyin cumhuriyetin ilanı sırasında kopardığı protesto esnasında, doğudan İstanbul'a gelmiş olan Karabekir Paşa, daha yolda iken Rauf ve Refet Paşa tarafından vapura gelinerek karşılanmış ve bu karşılama Karabekir Paşa'nın da Ankara'da ilan olunan cumhuriyete kafa tutuş şeklinde anılmıştı. Bazı generaller ordularını bırakarak meclis'te bir mevki tutmaya çalıştılar. Buna mukabil diğer mebus generaller de mebusluğu bırakarak ordularının başına geçtiler diyen Yunus Nadi "...Bu paşalar tesis ve ilan olunan yeni rejim ile mücadele için pek çok çarelere başvurdular, onların her çaresine mukabil bir çare ile karşı konuldu ve nihayet İzmir suikastına ve bugün İzmir'de adaleti yerine getirmek vazifesini ifa ile meşgul istiklal mahkemesine kadar gelinmiş bulunduk..." diye içinde bulunulan durumu özetlemektedir.

(65) Yunus Nadi; "Dindar Paşalar", Cumhuriyet, 5 Temmuz 1926.

7 Temmuz 1926 tarihli günlük gazetelerde istiklâl mahkemesi riyasetinden gönderilen bir tebliğ yer alıyor. Bu tebliğ aynen şöyle:

"Bir çok gazeteler kendi kendilerine bir takım mevkifat listeleri tertib ve neşr etmektedirler. Mahkeme heyeti efkar-ı umumiyeyi davanın bilcümle safahatı hakkında tenevvür etmekte olduğu gibi takibat nuzrundan mahzar olmadıkça tevkif edilmele-
rin esaniyesini de resmi tebligatıyla bildirmekte bulunduğundan bunun haricinde esamı tasnil ve neşri hem tehdış izahını mucib hem de maznunların tahri ve tevkiflerine mütealîk zabıta mesai-
sini işgal ve tezib mahiyetinde olduğuna şüphe yoktur. Vaku tebliğata rağmen tevkifat ve tahriyat hususâtında ve resmi tebliğler haricinde halefi hakikat esamî neşr eden matbuat hakkında ayrıca takibat icrasına mecbur edilmemekliğimizi temenni ederim.

Bundan maada bazı gazeteler muhakeme safhatı esnasında irad edilen suallerle alınan cevabların ruh ve manasını tamamen edemeyen zabıt hülasaları neşr etmektedirler. Bütün tahkikat-ı evveliyeye ait ifadat ve vesaik ile resmi zabıtnameler matbuat müdüriyet-i umumiyesi tarafından tabl ve neşriyatdırılacağından efkar-ı umumiyeye bu tarihi muhakemenin bütün teferruatına vakıf olacaksa da o zamana kadar matbuatımızın zabıtlara daha ziyade itina göstermesini şayan-ı temenni ve tavsiye görmekteyim (66).

Yunus Nadi; suikastın bir çok sebepleri arasında en önemlisini, cumhuriyeti hazmedemiyerek, saltanata temail eden zihniyeti gösteriyor. Bu zihniyeti Laz İsmail ve Gürcü Yusuf'da aramanın yanlış olacağını fakat onlara henüz yeni rejimin yerine, asırlardan beri alışılan ve hatta kudsileştiren saltanatın anlatılarak onların kandırılmış olabileceğinden bahsediyor. (Padişah sarayında arabacı, veya tüfekçibaşı olma hayali gibi) Basit düşünceli insanlara göre Mustafa Kemal halktan bir ayrıcalığı, bir özelliği olmayan bir kişidir. Oysa padişah farklıdır, onun sarayı vardır. Sarayda çalışanlar da Laz İsmail ve Gürcü Yusuf gibi kişilerdir deniliyor (67).

(66) İkdâm, "İstiklâl Mahkemesi Riyasetinin Mühim Bir Tebliği", 7.7.1926.

(67) Yunus Nadi, "Suikastın Derin Esbabı", Cumhuriyet, 7.7.1926.

İkdam gazetesi, bugün muhakeme yapılmadığını, müdde-i umuminin iddianamesini hazırladığını ve mevküfların da müdafaa-larını hazırlamakla meşgul olduğu bildiriliyor. Mevküfların ailelerine mektup ve telgraf yazmalarına da müsaade edildiği bildiriliyor (68).

8 Temmuz tarihli Cumhuriyet gazetesinde "Hainler Bir Güneşi mi Söndürmek İstiyorlardı?" başlığının üstünde büyük bir güneş ve içinde Mustafa Kemal'in resmi var.

Yazıda 1921 ve 1926 Temmuz ayları karşılaştırılıyor. 1921 Temmuz'unda itilaf ordularının küstah zabitleri ve Venizelos'un çalınan marşı duyuluyor topraklarımızda denerek, 1926 Temmuz'unda ise o kabuslu ve karanlık günlerden bizi kurtaran Mustafa Kemal'e karşı girişilen suikast girişiminin devam eden mahkemeleri anlatılıyor. "Bu iki Temmuz günü arasındaki tezadı yaratan Gazi Mustafa Kemal'dir. O karanlık ve kabuslu gecelerin sabahında bu güneş doğmasaydı, bu iki Temmuz günü arasındaki tezad hiç bir zaman mevcut olmayacaktı. 1926 Temmuz'u ile 1336 Temmuz'u arasında hiç bir fark göremiyecaktik ve 1926 Temmuz'unda daha esir, daha aciz, daha perişan olacaktık. Bize ve size bugünü gösteren o güneşi nasıl söndürmek istediniz, hainler ve gafiller, söyleyin nasıl?" (69)

Yunus Nadi; "Fesadın Bir Menbaı Daha" isimli makalesinde "... Meğer milli kantariye ve saire ünvanlarıyla Kara Kemal'in bir bektaş sırrı gibi etrafına topladığı güya milli iktisat teşkilatı esasen ve iktidaen olduğu gibi intihaen ve umumen dahi fitne ve fesat ocağından başka bir şey değilmiş. Dağın derebeyi olur da iktisadiyenin derebeyi olmaz mı?" diyerek henüz yakalamayan Kara Kemal'in bu teşkilat aracılığı ile vatana ve millete ihanet işleri ile uğraştığını yazıyor.

Kara Kemal'in İstanbul'un göbeğinde adeta bir küçük efendi olarak yaşadığı, kurduğu şirket ve bankaların sayısının oldukça fazla olduğu, daha sonra harbi kaybedince, bu şirketlere

(68) İkdam; 8 Temmuz 1926.

(69) Cumhuriyet; "Hainler Bu Güneşi Nasıl Söndürmek İstiyorlardı", 8.7.1926.

yabancılar kadar Damat Ferit'lerin acı alaylarının da musallat olduğu ve aslında bu şirketlerin suç ve cinayet mahsulü olduklarını yazıyor.

Malta sürgünü dönüşünde Kara Kemal yine bu şirketlerin başına geçmek yolunu seçmiş ve bu şirketlerden kalan artıkları toplamaya çalışmış ve buna ses çıkarılmamıştır diyen Yunus Nadi, "... Bu meşhur iktisad, tertibat ve teşkilatından ne bakiye kalmış ise cümlesini kal'a ve istisal edip milli menfaat namına geçecek şeyleri de tereddütsüz menle ilhakına, yeni millete iade etmelidir. Bir sürü servet toplayıp mütevellî olmak için vakf etmek Kara Kemal'in ne hakkıdır, ne de haddi Osmanlı tarihinin bu son rezaleti de bu fasıl ile kapanmış olsun" diyerek sözlerini bitiriyor (70).

9 Temmuz tarihli gazeteler Gazi'nin refakatinde İsmet Paşa'da olduğu halde Çeşme'den İzmir'e geldiği ve bir kaç gün içinde de Gazi'nin Ankara'ya gideceğini haber veriyor.

Yunus Nadi, 9 Temmuz tarihli makalesinde de, bazı gazetelerin İstiklâl Mahkemesi'nin kararlı hakkında yazılar yazdığını söylüyor. İstiklâl Mahkemesi'nin vereceği kararlarda paşaların beraat edeceği veya af edileceği şeklindeki haberlere kızarak halkın bunlara karşı duyarlı olmasını istiyor. Bu gazetelerin bazı zevat hakkında her nedense merhamethane olan propagandalarının hatalı ve münasebetsiz olduğundan bahsediyor.

"İstiklâl Mahkemesi ne hüküm verirse versin, ona karışmıyoruz. Fakat vicdanamenin ebedi itham hükmünü çoktan vermiş olduğunu açıkça beyan edebiliriz." (71)

10 Temmuz tarihli gazetelerde Reiscumhur Hazretlerinin yanlarında başvekil İsmet Paşa ile Prog sefiri Vasıf Bey olduğu halde özel bir trenle İzmir'den Ankara'ya hareket ettikleri haberi yer alıyor.

(70) Yunus Nadi; "Fesatın Bir Menbaı Daha", Cumhuriyet, 8 Temmuz 1926.

(71) Yunus Nadi; "Vicdannamenin Sesi", Cumhuriyet, 9 Temmuz 1926.

İzmir hapisanesinde bulunan mevkûfların müdafaa gününün yaklaşması sebebiyle telaşlı oldukları bildirilen aynı günkü gazetede bazı mevkûfların müdafaa namelerini tahrir ve ihzar ile meşgul oldukları bazısının kısa müdafaa ile iktifa ederek derin düşünceler içinde buldukları gözlenmektedir deniyor. Cürumlarına ikrar ve itiraf eden mevkûflardan bazısı nedamet ibraz ve iş isten geçti diyerek mahkemenin vereceği karara intizar eylemekte oldukları da ilave ediliyor (72).

"Yükselen Hakikat" isimli makalede Cumhuriyet Gazetesi şöyle diyor: "Kazım Karabekir Paşa'nın İzmir mahkemesinde "Şark'da yegane kuvvet bendim, Gazi'yi biz reis yaptık" sözlerine Hür Fikir Gazetesi muharriri şöyle karşılık vermiş: Erzurum ve Sivas Kongrelerinde bulunmuş olan İzmit mebusu İbrahim Serya Bey'in verdiği önemli açıklamayı aktarıyor: Tamamen yıkılmak tehlikesi karşısında bulunan vatani kurtarma mucizesini keşfeden tek şahsiyet Mustafa Kemal'dir. Mustafa Kemal Doğu'daki münevver kişileri harekete geçirmek ve Doğu Anadolu'da söz söyleyecek bir kuvvet yaratmak istiyordu. "...Erzurum Kongresine Gazi'nin iştirak ettirilmemesine ve orada Gazi'nin başında bulunduğu bir heyet-i temsiliye vücuda getirilmemesine çalışan Kazım Karabekir Paşa idi. Bilahare büyük inkılabı yaratmış olan büyük Gazi'mizin yüksek şahsiyetini görmeyecek kadar mahdud fikirli ve nazarlı olan bu zevatı ikna için ben ve daha iki arkadaşım kendisiyle görüşüp bunu ta'min etmek mecburiyetinde kaldık." Yazıda bu kişilerin Karabekir Paşa ile görüşmesinden sonra Mustafa Kemal'in Erzurum kongresine reis seçildiği ve heyeti temsiliyenin oluşturulduğu belirtiliyor. Karabekir Paşa'nın Sivas kongresinden sonra Mustafa Kemal'in başarılarını çekemediği ve elinden geldiğince muhalefet yapmaya çalıştığı belirtilerek yine şöyle deniyor: "Kazım Karabekir Paşa Şark'da yaptığı işlerden bahsederken eli altında mühim ve muntazam bir kuvvet bulunmuş olduğunu unutmamalı... Vatan hizmetinde general de nefer de müsavi şerefi haizdir." (73)

(72) İkdâm; "Mevkûflar Arasında Görülen Telaş", 10 Temmuz 1926.

(73) Cumhuriyet; "Yükselen Hakikat", 10 Temmuz 1926.

Yunus Nadi, İsmail Canbolat'ın duruşmada kendi adını da zikrederek, muhalefet fırkasına geçme sebepleri arasında göstermesini tepkiyle karşılıyor ve "muhalefet partisinin kurulmasına ben mi sebep oldum?" diyor (74).

İstiklâl Mahkemesi reisi Ali Bey gazetecilerin sorularına karşılık verdiği cevaplarda mahkemede yargılananları üç grup olarak muhatemet ettiklerini söylemiştir. Bunlardan birinci grup I. Dünya Savaşı sonrasında dağılmış ve fesh edilmiş olan işçesi ve ittihatçı simasını taşıyorlar, ikincisi, ikinci grup aramıyla muhalefete geçenler, üçüncüsü olarak da Terakkiperver Fırkası. Bunlardan suikastle çok yakından alakadar olanların muhakemelerine İzmir'de devam olunacağı, geri kalanların ise daha iyi tahkik edilmesi amacıyla Ankara'da muhakemelerine devam edileceğini söylemektedir. Gazetelerin mahkeme kararına ait kanaatlerinin usule aykırı ve gerçeğe ilgisi olmadığını bildirmiştir. Memleketinde daha önce İttihat ve Terakkiye yönelmiş fakat bu davayla ilgili olmayanların kesinlikle korkmamalarını ve halkın mahkememizin adaletinden emin olmalarını isterim demektedir (75).

Reisicumhur Ankara'ya giderken geçtiği güzergah üzerinde her yerde hararetli tezahür ile karşılanmıştır. Halk "Geçmiş Olsun, Bin Yaşa Gazimiz" diye bağırmıştır.

Gazi Ankara'ya varışında merasim yapılmamasını istemiş ancak saat 24'ü 30 geçte Ankara'ya gelen Gazi ve İsmet Paşa istasyonda vekiller, müsteşarlar, müdiran ile mebuslar ve bir çok halk karşılamada hazır bulunmuşlardır. Gazi Hazretleri doğrudan köşklere gitmiştir. Yol üzerinde "Hoş geldiniz, dahi reisicumhurumuz, büyük gazimiz" ibaresi elektrikle yazılmış, belediye elektrikle aydınlatılmış bir tak yaptırmıştı.

Ağaoğlu Ahmet, "Gazi Paşa'nın Avdeti" isimli başmakalesinde, Gazi'nin nihayet sağlık ve afiyetle Çankaya köşküne geldiğini ve "...Herkes idrak etmiştir ki kendi hayatı, kendi

(74) Yunus Nadi; "Muhalefeti Ben mi Yarattım", Cumhuriyet, 11 Temmuz 1926.

(75) İkdâm; "Maznunların Vaziyetlerine Dair Metinler ve Hükümler", 11.7.1926.

varlığı ve bütün yurdunun varlığı büyük rehberin varlığıyla alakadardır" yazmaktadır. Nasıl ki islamiyet Hazreti Ömer'siz, Fransa Jan Darksız ve Almanya Bismark'sız düşünülemezse Türkiye'de Mustafa Kemal'siz düşünülemezdir. Ağaoğlu'na göre "beşeriyet denilen dünyada yer tutup iz bırakan milletler böyle kahramanlara sahip milletlerdir" (76).

Reisicumhur Hazretlerine tertip edilen suikastı telin için 22 Haziran'da Diyarbakir'de akd edilen miting esnasında tayyaresiyle uçuş yaparken bir evin damına çarparak şehit düşen tayyareci Mülazım Cemal Efendi'nin ailesine Tayyare Cemiyeti tarafından 5 bin lira ikramiye verilmiştir (77).

(76) Ahmet Ağaoğlu; "Gazi Paşa'nın Avdeti", Hakimiyet-i Milliye, 11.7.1926.

(77) İkdam; "5 Bin Lira", 11 Temmuz 1926.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TALEPNAMENİN OKUNMASI VE SANIKLARIN MÜDAFAALARI

I. MÜDDE-İ UMUMİ NECİP ALİ BEY'İN TALEPNAMESİ

Müdde-i umumi Necip Ali Bey, sanıkların muhakemeleri bittikten sonra mahkemede hazır bulunan maznunlar huzurunda taleptnamesini okudu. Duruşmaların bugüne kadarki gelişmelerini uzun uzadıya anlattıktan sonra maznunların bu işlerdeki rollerini izah etmiştir.

"Ankara'daki bir hükümet darbesi ile hükümeti devirmek için muhalif parti erkanı arasında bir cereyan vardı. Bunlardan bir kısmı da orduya müracaat ederek bir askeri ihtilal ile gayeye varmak ve diğer bir kısmı ise bu meselenin zamanla halledilmesini istediklerini ifade etmiştir. Edip'in bu ifadesi tahkikat evrakı arasındadır. Esas vakadan Ali Fuat Paşa ile diğer zevatın derece derece malumatı vardır.

Vaka çok ehemmiyeti haizdir. Fırka ve parlamento hayatı yaşayan herkes bilir ki böyle suikast deditoduları derhal duyulur. Böyle bir mesele olurda Kazım Karabekir Paşa'nın bilmemesi imkanı olur mu? Refet Paşa'da keza biliyor, Rauf Bey'de biliyor, Ali Fuat, Cafer Tayyar Paşa'lar da biliyorlardı. Vicdani kanaatime göre suret-i katiyede hepsi vakadan haberdardırlar. Yalnız bu iş'de muvaffakatlari yoktur.

Erzincan mebusu Sabit Bey'i doğrudan doğruya Ankara'daki suikast işinin önünü alan yegane amil olarak telakki ve kendisini tebrik ederim. Abidin Bey Gaffarzade Oteli'nde iptida Sarı Efe Edip ile bu seleleyi konuşmuştur ve ona para yardımı vaad etmiştir.

Rüştü Paşa, Abidin Bey'in vaziyetini kati surette tevsik eden bir ifadede bulunmuştur. Buna göre Abidin Bey üç ay evvel, Rüştü Paşa'ya "böyle bir hadise olacaktır" demiştir. Bu sebeple, bu meselede doğrudan doğruya Abidin Bey'in yakından cürme temas etmekte olduğunu kabul etmek mecburiyeti vicdaniyesindeyim.

Gürcü Yusuf, vakayı en sade, en doğru, en temiz anlatan adamdır. Fakat irtikap ettiği cinayetkarane fiil çok önemlidir.

Çopur Hilmi de kurşun atmayı taahhüt etmiştir.

Abdülkadir bütün bu işlerin yapılmasını hazırlayan aktörlerin dizginini Kara Kemal'le birlikte ellerinde tutmuşlardır. Laz İsmail ise cinai olayın en kana susamış adamıdır.

Şükrü Bey'e gelince; O meşrutiyetin başından beri siyasi cinayetler hazırlamış ve onları tatbik mevkiine koydurmıştır. Saroz mütasarrıfı Halil İbrahim, miralay emeklisi Mustafa Kemal'i öldürmüştü. Onu bu cinayete teşvik eden Şükrü Bey'dir. Gazeteci muharrir Ahmet Samim, Hasan Fehmi Beylerle, Zeki Bey'leri öldürten de odur.

Bu suçlar zaman aşımına uğramış ve aflarla kapanmıştır. Şimdi ise Şükrü Bey kendisine atfedilen suçları kabul etmemektedir. Bunları inkar etmek yoluna sapmaktadır...

Şükrü Bey'i de Ziya Hurşid gibi aynı vechile itham ediyordu.

Sarı Efe Edip, jandarma komutanı iken komitacılık etmiş bir adamdır, hakikati de kısmen itiraf etmiştir. Onu da diğerleri gibi itham ediyorum.

Arif Bey, kısmen hadiseyi itiraf ediyor, Laz İsmail'in geldiğini söylüyor. Şoförü ve hizmetçisi de Laz İsmail'i gördüklerini söylüyorlar. Laz İsmail kendi ifadesinde ise, Arif Bey'le pusu kurulacak yeri görmüş, keşfetmek için birlikte çıktıklarını ifade eylemektedir.

Halis Turgut Bey, namuslu bir adam sıfatıyla bütün hesaplarını vereceğini söylemiş olduğu halde, vermek istememiştir. Onun da, suikast yapmak için teşkil eden (onbaşı) komitasında Rüştü Paşa'nın da bulunduğunu ve yakından alakadar olduklarına vicdani kanaatim vardır...

İsmail Canbolat, Kara Kemal, fırka içinde Şükrü Bey'le birlikte en faal, on mühim azasıdır. Cavit Bey'in evindeki toplantıda mebusluğu farkedilmiştir.

Yapılması kararlaştırılan suikast işinde Canbolat Bey'i de bu nedenle itham ediyorum.

Rauf ve Dr. Adnen Bey'lere gelince; Bunların cürümle ilişkileri olduğu muhakkaktır. Kendilerine tebligat yapıldığı halde Avrupa'dan gelmemişlerdir. Dönüşlerinde muhakemeleri yapılmak üzere bunları da aynı şekilde itham ederim.

Necati, Çolak Selahattin, Hüseyin Avni, Nafiz, Kara Vasıf Bey'lerin doğrudan doğruya suikast işiyle ilgileri olmadığı kanaatindeyim. Ancak kendilerinin Kara Kemal ve Kara Kuvvet çetesiyle pek karışık ilişkileri olduğuna kanim. Bu sebeple bunların Ankara'da muhakeme edilmelerini talep ederim.

Asıl makineyi tahrik eden ve işin dimağı olan bir kuvvet vardır ki, bu kuvvet de Kara Kemal'in etrafında toplanmıştır. Bu defa tevkif edilen Azmi Bey'in evinin aranması sırasında bulunan bir mektup çok önemlidir. Bu mektupta şöyle denilmektedir.

"Memleketin muharebede bulunduğu sırada bununla -yani Mustafa Kemal'le- mücadele etmek sırası değildir. Fakat muharebe biter bitmez bununla mücadeleye girişmek ve behemahal imha etmek lazımdır."

Kara Kemal'de Azmi Bey gibi Terakkiperver Fırka'ya girmek istememiş, geride çalışmak yani komitacılık yapmak sevdasına düşmüştür. Bunlar Terakkiperver Fırka içinde gizlenerek teşkil ettikleri gizli fırka ile Bab-ı ali vakası gibi bir vaka hazırlamak istemişlerdir..." diye devam eden talepname de Necip Ali Bey suikastın, Gazi'nin şahsına yönelik bir kin ve garazın ortaya çıkardığı cinai cürümü değil, daha ziyade siyasi amaçlı teşebbüs demektir (78).

(78) Azmi Nihad Erman; İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri, Temel Yayınları, İstanbul, 1971, ss. 138-146.

II. SANIKLARIN MÜDAFAALARI

12 Temmuz 1926 tarihinde sanıklar müdafaalarına başlanır. Ziya Hurşid müdafaasını sözlü olarak yapar, savunmasında suikast suçunu kabul ettiğini fakat bu suikast düşüncesinin savcının dediği gibi sabit bir fikir olmadığını söyler. Kendisinin ancak kanunun 46. maddesine göre cezalandırılabileceğini onun da kale-bentlik cezasını içerdiğini ifade eder.

Sarı Efe Edip suikastla alakasının tam olmadığını, keza, suikastçıları terkedip İstanbul'a gittiğini, İstanbul'da Celal Bayar'a haber vereceken yakalandığını söylemektedir. Bu nedenlerin gözönünde bulundurulmasını ima etmektedir.

Gürcü Yusuf ise kendilerinin kandırıldığını, İstanbul'dan silahları İzmir'e götürmelerinin istendiğini, ancak İzmir'e geldikten sonra asıl maksatlarını öğrendiğini beyan etmiştir. Kendisini doğruyu söylediği için Gazi'nin affedeceğini vaadettiğini söyledi.

Laz İsmail'de masum olduğunu ve Gazi'nin merhametine sığındığını açıklıyordu.

Çopur Hilmi; Ziya Hurşid'in teklifleri karşısında vatani hislere kapılarak hareket ettiğini, aslında ise bunlara alet olduğunu söyler. Bu olayı haber vermeye karar verdiğini hatta Girit'li Şevki'ye de kendisinin söylediğini ve Girit'li Şevki'nin önceden haber vererek kendisine ihanet ettiğini açıkladı.

İzmit mebusu ve suikast teşebbüsünün elebaşlarından Şükrü Bey ise hakkındaki suçlamaların hepsinin asılsız olduğunu, "Memlekette adil ve hak, ilim ve irfan tevzi eden bir müesseseyi yükselten adamda hiç kan dökmek arzusu olur mu?" şeklinde kendini savunmaya çalışıyordu.

Mustafa Kemal'in yakınında bulunma şerefine erişmiş, Ayıacı lakabıyla anılan Eskişehir mebusu Arif ise sinirli görünüyordu. Mevcut delillere göre İzmir suikastıyla hiçbir alakasının

olmadığını ve bu konu hakkında hiçbir bilgisinin de bulunmadığını kimseye silah vermediğini iddia ediyordu. Sabit Bey'in hareketinin kendisini zan altında bıraktığını söylemekte. Ankara suikastının vukuu bulmadığını, İzmir suikastından ise haberi olmadığını ve şahitlerin yalan söylediklerini açıklıyor, mahkemenin merhametine sığınıyordu.

Abidin Bey masum olduğunu, para istediklerinde vermediğini, halbuki para verebilecek durumda olduğunu söyleyerek hareketi doğru bulmadığını, Rüştü Paşa'ya da böyle bir şeyden bahsedişinde ise o sıralar hasta olduğunu ve ne söylediğini hatırlamadığını, vicdanına karşı müstarih olduğunu bildiriyordu.

Hafız Mehmet bitkin bir halde bu teşebbüste bulunduğunu fakat sonradan feragat ettiğini açıklamaktadır.

Baytar Rasim her şeyi söylediğini, başka söyleyecek bir şeyi olmadığını belirtir.

Vahhap, amcası Hafız Mehmet'ten kendisine bir iş bulmasını istediğini ve onun da kendisini Ziya Hurşid'e gönderdiğini söylemiş, Ziya Hurşid'in kendisini buraya getirdiğini fakat bir şeyden haberi olmadığını ve daha sonra memlekete döndüğünü söylemiştir.

Bahçevan İdris ise tek suçunun bu adamların Karşıyaka'daki bahçesinde toplanmış olmalarına müsaade etmiş olması olduğunu aslında bunların ne için toplandıklarını da bilmediğini anlatmaktadır.

İstanbul mebusu İsmail Canbolat yazmış olduğu uzun savunmasının sonunda, daima kanuna uygun hareket etmiş ve yasadışı girişimlerden kaçınmış bir adam olduğunu ve son zamanlarda da siyasetten bezginlik duyduğunu, suikast işiyle de kesinlikle bir ilgisi olmadığını beyan etmiştir.

Rüştü Paşa; bunca sene bu memlekete hizmet ettiğini, kendisini memlekete adadığını söylemiş, suikast meselesinde hiç

suçunun olmadığını, tek suçunun bu insanlarla arkadaşlık etmek olduğunu belirterek masum olduğunu söylemiş ve mahkemeye sığındığını bildirmiştir.

Halis Turgut ise bu suikast meselesinde hiç bir şekilde alakası olmadığını açıklamıştır.

Sıra merakla beklenen Paşa'ların savunmasına gelmişti.

Mahkeme başkanı Ali Bey, Kazım Karabekir Paşa'ya "Müdafaa yapacak mısınız?" diye sormuş ve Karabekir Paşa'dan "Hayır!" yanıtını almıştı.

Karabekir Paşa'dan sonra; Ali Fuat, Refet, Cafer Tayyar, Paşalar ile Bekir Sami Bey ve diğer arkadaşları da müdafaa yapmayacaklarını belirtmişlerdi ve böylece merakla beklenen savunmalar gerçekleşmemişti.

Müdafaalar sona erdikten sonra başkan kararın yarın verileceğini bildirerek celseyi kapattı (79).

III. HÜKMÜN OKUNMASI

13 Temmuz 1926 günü saat 16.00'da açıklanacağı bildirilen karar nedeniyle mahkeme binasının önü erken saatlerden itibaren kalabalıklaşmıştı.

Saat üç'e (15'e) doğru jandarmaların mahkemeye getirdiği sanıkların en önünde Refet Paşa vardı. Refet Paşa'nın ardında Cemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Bekir Sami Bey, Sabit Bey, Münir Hüsrev Bey, Necati Bey, Halit Bey, Besim Bey, Faik Bey, Feridun Fikri Bey ve Kamil Bey'ler gelmekteydi. Sanıklar mahkeme salonunda yerlerine oturduktan sonra gözler suikast ile ilgili birinci derecede alakalı sanıkları aradı. Ziya Hurşid, Sarı Efe Edip, Şükrü, Baytar Rasim, Abidin, İsmail Canbolat,

(79) Azmi Nihad Erman; a.g.e., s. (Bkz. F.Kandemir; a.g.e., s.)

Ayıcı Arif, Hafız Mehmet, Halis Turgut, Çopur Hilmi, Gürcü Yusuf, Laz İsmail, Rüştü Paşa yoktu.

Mahkeme heyeti de salonda yerlerine oturduktan sonra sıra mahkemenin kararının okunmasına gelir.

Sanıklardan İzmit mebusu Şükrü, Saruhan mebusu Halis Turgut, İstanbul mebusu İsmail Canbolat, Erzurum mebusu Rüştü, Lazistan sabık mebusu Ziya Hürşid ve sabık Trabzon mebusu Hafız Mehmet, Sarı Efe Edip, mülazimlikten mütekaid Çopur Hilmi, Baytar miralaylığından mütekaid Rasim, Laz İsmail, Gürcü Yusuf ve henüz yakalanamayan Ankara Valisi Abdülkadir ve iâşeci Kara Kemal'in Ceza Kanunu'nun 55'nci maddesi delaletiyle 57'nci maddesinin ilk fırcasına göre idamlarına karar verildi. Kara Kemal ve Abdülkadir ise gıyaben idama mahkum edilmişlerdi.

Hafız Mehmed'in yeğeni Vahhap 10 sene kalebentliğe, yeni kanuna göre de bu cezası geçici olarak sürgüne çevrilmiş, sürgün yeri Konya olarak belirlenmişti.

Erzincan mebusu İhsan, sabık Ardahan mebusu Hilmi, sabık Maliye Nazırı Cavit, sabık Sivas mebusu Selahaddin, sabık İzmir Valisi Rahmi, İstanbul mebusu Rauf, sabık İstanbul mebusu Dr. Adnan Bey'lerin muhakemelerine Ankara'da devam edilmesi kararlaştırıldı.

Beraat edenler ise şunlardı: Ordu mebusu ve Ziya Hürşid'in kardeşi Faik, Sabit, Halet, Feridun Fikri, Kamil Zeki, Bekir Sami, Besim Necati, Münir Hüsrev Bey'lerle, Kazım Karabekir, Ali Fuat, Cafer Tayyar, Refet ve Cemal Paşa'ların yanısıra sabık Erzurum mebusu Mecati ve mebus Ahmet Nafiz Beyler ve Torbalı'lı Emin, Trabzon'lu Naciye Nimet, Sürmene'li Keleş Mehmet, Bahçıvan İdris, Mustafa oğlu Şakir Çavuş, ihtiyat zabitlerinden Bahattin ile Girit'li Hüseyin oğlu Mustafa.

a. Suçlu Bulunanlar İdam Sehpasında

İstiklal Mahkemesi İzmir mahkemelerinin hükmünü okuduktan sonra sıra idam mahkumlarının cezalarının infazına gelmişti.

Ahmet Cevdet, "Son Hükümler Münasebetiyle" isimli baş makalesinde şöyle diyor: "... Umumen idam kararlarında büyük bir tedhiş tesiri vardır. İnsanın maddiyat ve maneviyatı bunun teesürüyle titrer. İnsaniyet ceraim-i müdhişiye karşı kalabilecek cezalara mecbur olmuştur. Bununla failin fenaliğinin önüne geçmek istemiştir. Cezai idam müdhiştir. Fakat bir hayatı durup dururken ifna da müdhiştir. İdama uğramamak isteyenler, başkalarının da hayatlarını esirgemelidirler. İşte onun için cürum ile ceza arasında bir muazenet tesis ediliyor.

... Bu vatan ancak bir ittihad-ı samimiyaneye ile kurtarılır, birinin bir tarafa, diğerinin öbür tarafa çekmesiyle bu mülk idare olunamaz." (80)

Gazeteler mahkeme kararını her zamanki gibi baş sayfalarında veriyorlardı.

İkdam Gazetesi, "Suikastçılar Hakkındaki Hükümün Tebliği" başlıklı yazısının altında şunları yazıyordu:

Heyeti hakima, 24 saat kadar devam eden uzun müzakerelerden ve kararın tanziminden sonra, saat beşbuçukta mahkeme salonuna gelmişti. Salonunda heybetli bir manzara göze çarpıyor, büyük ve hıncahınç denilecek derecede kalabalık bulunuyordu.

Heyeti hakime mevkilerine oturunca salonu derin bir sükunet kaplamış bulunuyordu. Herkes dikkat nazarlarına heyeti hakimeye tevcih etmişti. Maznunlardan yalnız idama mahkum olanlar hariç olmak üzere diğerleri tamamen mahkeme salonuna getirilmişlerdi. Saat tam 16.00'ya 20 geçiyordu. Maznunların yüzlelerinde nakabil tasavvur-ı endişe, heyecan alametleri temayan idi.

(80) Ahmet Cevdet; "Son Hükümler Münasebetiyle", İkdam, 14 Temmuz 1926.

Mahkeme reisi Ali Bey maznunlara hitab ile kararın okunacağını ve dinlemelerini beyan etti. Karar sureti 23 büyük sahife tutuyordu. Mahkeme başkatibi reis beyin emriyle okumaya başladı... Mahkeme başkatibinin kararı okumasının hitamından sonra, Reis Ali Bey maznunların isimleriyle mahkum oldukları cezaları ayrı ayrı zikretmiş, sürekli alkışlar salonu çınlatmıştır.

İkdam, 14 Temmuz tarihli haberinde ise suikastçıların asıldıkları yerle ilgili şu bilgileri veriyor:

"13 suikastçı hakkında İstiklâl Mahkemesince verilen idam hükümleri bu gece saat 2.00'de infaz edilmiştir. Ziya Hurşid, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Çopur Hilmi, Gaffarzade Oteli yanında suikast icra etmek istedikleri 3 yol ağzında, diğer mahkumlar da bir kısmı hükümet meydana ve kışla önünde ve bir kısmı da park civarında asılmıştır.

Mahkumlara mahkeme kararı ve hükmü tam gece yarısı tebliğ edilmiştir. Tam saat 12'00'de İstiklâl Mahkemesi müşaviri Nail Bey hapishaneye gelmiş ve mahkumlar elleri kelepçeli olarak birer birer Nail Beyşe getirilmişlerdir. Nail Bey bunlara mahkemenin ilamını tebliğ etmiş, bir diyecekleri olup olmadığını sormuştur. Bunların arasında Ziya Hurşid ağabeyi Ordu mebusu Faik Bey'e söylenmesi ricasıyla bir zarf içinde 150 lira ile kendisine bir mezar yaptırmasını, hapishane gardiyanına da kendi namına 10 lira hediye vermesini söylemiştir.

Mahkumların göğüslerine takılmak üzere hazırlanan yaftalar daha evvelden ikmal edilmişti. Bunların üzerinde "Türk vatanı ve namusunu kurtaran aziz Reiscumhur Hazretlerine suikast icra ve heyeti vekileyi iskat ve taklibi hükümet edecekleri bir anda derdest edilip bilmuhakeme, mücrimiyeti sabit olan 57'nci maddei mahsusasına tevfikân sulben idamına karar verilen (.....)'dır" şeklinde isimleri yazılmıştır.

Rüştü Paşa darağacının önüne geldiği vakit mazisinden bahsetmiş, Halis Turgut yalnız Allah demiş, Arif ise kelime-i şehadet getirmesini isteyen imam efendiye:

"Hoca biz onları biliriz, nasihat istemem" cevabıyla mukabele etmiştir.

İsmail Canbolat bir hayli söylenmiş, "Vatanın inhisar altına alındığından" bahsetmiş ve biz andınızda vatansız olduk demiştir.

Şükrü ise asılırken vücudunun sıkleti dolayısıyla ipi kopmuş, diğer bir sehpa asılmasına lüzum görülmüştür (81).

b. Beraat Edenler ve İstiklâl Mahkemesi Reisi
Ali Bey'in Beyanâtı

İzmir İstiklâl Mahkemesinde beraat edenler Marmara vapuruyla İstanbul'a gelmişlerdir. İstanbul'a gelenler; Refet Paşa, Dersim mebusu Feridun Fikri, Afyon mebusu Kamil, Tokat mebusu Bekir Sami, Ordu mebusu Faik, Erzincan mebusu Sabit, Gümüşhane mebusu Zeki, Erzurum mebusu Halit, Cafer Tayyar Paşa ve Bursa mebusu Necati Bey'lerdir. Faik Bey'in oldukça düşünceli olduğu görülmekte, Refet Paşa'yı ise biraderi Rıfat Bey karşılamaya gelmiş ve güvertede bir süre vakit geçirmişlerdir.

Sabit ve Halit Bey'ler neticeden memnun olduklarını söylemişlerdir. Necati Bey de mahkeme kararını adaletin muvaffakiyeti olduğunu ve tutuklu buldukları sürece kendilerine gösterilen iyi muameleden dolayı duyulduklarını belirtmiştir.

Dersim mebusu Feridun Fikri Bey; "Suikast hadisesi memleketin muhtaç olduğu huzur ve sükuna ve konunun hayata indilmiş bir tecavüz olduğu kadar ferdi hissiyet ve şerefe karşı yapılmış en şen'i bir harekettir. Bu cürumun ikaya düşmüş olanların mahkeme huzurunda hakikatı bütün vuzuh ve safhatıyla derhal anlatmayarak günlerce devam mevkufiyetimize sebep vermeleri ayrıca teessürüme mucib olmuştur. Bu hadiseden sonra memleketimizde

(81) İkdâm; "İdam Sehpaı Önünde Mahkumların Vaziyeti", 15 Temmuz 1926.

siyasi ayrılıkların her vecihle hitam bularak bir fikir hizmeti hasıl olacağından ümidvarım" demiştir.

Afyon mebusu Kamil Bey'de Feridun Fikri Bey'in sözlerine katıldığıını söylemiştir.

Bekir Sami Bey İstiklâl Mahkemesinin müsnet-i adalet olan kararından dolayı izhar-ı memnuniyet etmiş, nezaret altında geçirilen zaman zarfında görülen muameleden dolayı beyan-ı memnuniyet etmiştir.

Gümüşhane mebusu Zeki şu sözleri söylemiştir.

"Bence hadise çok fecidir. Bu faciat evvela tecavüzün Gazi'ye müteveccih olması, sonra da vatanın ve vatanımızın istiklâline ait bulunmasıdır. Müddei umumi Necib Ali Bey'in ithamnamesini serd ettiği ana kadar suikast meselesinin şekli hakikisini bilmiyordum. İthamnamenin okunmasından sonradır ki hakikati öğrendim. Neticeden biltabi memnun olmamak mümkün değildir." (82)

Aydın'da kayınbiraderinin yanına giden Kazım Karabekir Paşa gazetecilere:

"Temenniyatım milletin saadetidir. Millet ölmez, şu pis işin ve bu pis heriflerin içinden kurtulmuş oldum" demiş ve heyet-i hakimeye teşekkür etmiştir.

Ali Fuat Paşa çok üzgün olduğu için bir şey söylememiş, ancak mahkemenin adilane kararını tahmin ettiğini söylemiştir (83).

İstiklâl Mahkemesi Reisi Ali Bey İzmir mahkemesinin sona ermesi sebebiyle Anadolu Ajansı'na bir beyanatta bulunmuştur.

"İlk merhalesinden itibaren selamet-i vatani tehdid edecek mertebede vaz ve hıyanetdarane bir tertib olduğu anlaşılan ve müteakib safhaları ve birer birer ve mütevaliyen perdeler gibi açılan suikast ve taklib-i hükümet davasının birinci kısmını

(82) İkdâm; "İstiklâl Mahkemesinde Beraat Edenler Geldiler", 16 Temmuz 1926.

(83) Cumhuriyet; "Beraat Kararı Alınanlar", 16 Temmuz 1926.

burada bitirmiş olduğumuz halde ikinci ve daha karanlık kısmını takip ve intaç üzere Ankara'ya gidiyoruz. Davanın devamı müddetince bütün efkar-ı umumiyenin gösterdiği derin alaka milletin hadisenin ruh ve şumulüne büyük bir hissi selim ile nüfuz eylemiş olduğuna delalet etmesi itibariyle çok şayan-ı ehemmiyet ve şayan-ı şükrandır. Muhakeme safahatını memleketin her tarafına bildirebilmek ve efkar-ı umumiyenin heyecanlı merakını tatmin edebilmek hususunda Anadolu Ajansı, İzmir ve İstanbul matbuatı mümessillerinin gösterdikleri samimi ve vatanpervane gayretini takdir etmekteyiz. Bu beyanatımızın verdiğimiz hükümler hakkında her taraftan almakta olduğumuz ve vicdan-ı umumiyi tatmin edebilmiş olduğumuz delaleti hesabıyla bizi çok mütehassis eden yüzlerce telgraflarda teşekkür cevabı ad olunmasını teminni ile muhakemeleri pek ve asil heyecan-ı milli ile takip eden sevgili ve hamiyetli İzmir'lilere saadetler dileyerek veda ediyoruz." (83)

Samsun Türk Ocağı'nın suikast faillerinin yakalanmasında hizmetleri görülen zabıta memurlarına 250 lira hediye ettiği de gazete haberlerinde yer almaktadır.

Londra'dan bildirilen bir haber İkdâm gazetesinde şu şekilde yer alıyor: "Feshedilmiş olan Terakkiperver Fırkası rüesasından İstanbul mebusu Rauf ve Dr. Adnan Bey'ler Londra'da bulunmaktadır. Adnan Bey'e zevcesi Halide Hanım da refakat etmektedir. Hasta olduğunu bahane ederek tedavi için milli hudutlar haricine çıkmış olan Rauf Bey, oturduğu otelde ismini "Türkiye Cumhuriyeti sabık başvekili" olarak kaydettirmiş olup bu tarzda tertip olunmuş kartvizitler ile sağda solda ziyaretlerle meşgul bulunmaktadır. Rauf Bey mülakat suret-i katide içtinab etmektedir. Rauf Bey'in Prenses Şivekür ile izdivaç edeceğine dair bir müddet evvel ortaya atılmış şaiyenin hakikate inkılâb etmek üzere olduğu anlaşılmaktadır. Rauf Bey'e ait bütün hesabın elyevm bu Mısırlı Prenses tarafından tediye edilmekte olduğu Londra mehafilinde meçhul bulunmaktadır. Sefirimiz Ferid Bey tarafından kendilerine haklarında istiklâl Mahkemesi müdde-i

(83) İkdâm; "Matbuat Mümessillerinin Vatanperverane Gayretleri", 17.7.1926.

umumiliği tarafından tevkif mezkureleri izhar edildiğine dair tebligat yapılmıştır. Adnan Bey, (ben lazım gelen cevabı verdim) demiştir. Rauf Bey ise B.M.M.'ne hitaben uzun bir cevap yazarak göndermiştir. Rauf Bey'in tahriri cevabının Londra sefaretimiz vasıtasıyla gönderildiği söylenmektedir." Muhabirin aldığı istihbarata göre Rauf ve Adnan Bey'lerin memlekete dönmeye niyetleri yokmuş. Adnan Bey ve zevcesi Halide Hanımın Mısır'da bir dostlarının yanında uzun bir misafirat dönemi geçirmek niyetinde olduklarını ve Rauf Bey'in ise İsviçre'ye gitmek arzusunda olduğu ve bu nedenle de Prenses Şivekar'ın bu yoldaki davetine icabat edeceği söylenmektedir (84).

İzmir'de başlatılan suikast davasının birinci kısmı sona ererken, Ankara'da davanın ikinci bölümüne başlanmak üzere, istiklâl mahkemesi heyeti ve diğer tutuklular Ankara'ya sevk edilmeye başlandı.

(84) İkdâm; "Ben Lâzım Gelen Cevabı Verdim", 17 Temmuz 1926.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İSTİKLÂL MAHKEMESİNİN ANKARA'YA GELİŞİ -
 MUHAKEMELERE BAŞLANMASI -
 KARA KEMAL'İN İNTİHARI

I. İSTİKLÂL MAHKEMESİNİN ANKARA'DA FAALİYETE GEÇİŞİ

İstiklâl Mahkemesinin Ankara'daki faaliyetlerinde birçok meçhul safhaların meydana çıkarılacağı gazetelerin verdiği haberler arasındaydı. Hatta bunlardan Milli Mücadele zamanında Anadolu idaresini ele almak gayesiyle Batum'da içtima edenlerin müzakeratının da ortaya çıkacağı ileri sürülmektedir.

İstanbul'da Vali Süleyman Sami Bey, Polis müdürü Ekrem ve Hatimi Bey'lerden oluşan tahkik heyeti bazı kimselerin isticvabatını icra ve bazılarını da serbest bırakmaktadırlar. Tahkik heyeti bir kaç ittihadıyı isticvap etmiş; diğer yandan ittihatçı işecilerin evlerinde yapılan aramada bazı evrak ve vesaik elde edilmiştir. Mazlub Şükrü Bey'in evinde Terakkiperver Fırka programının Şükrü tarafından yapılan müsveddeleri ve bazı vesaik elde edildiği haberi de gazetelerde yer almaktadır.

Ankara'da icra olunacak mahkemelerde, I. Dünya Savaşı sırasında, Almanlarla akd edilen gizli ittifakname, Bulgarlarla yapılan mütarekename ve Batum Kongresi hakkında yeni bilgiler meydana çıkacağı belirtilmektedir. Bu mahkeme sırasında Hüseyin Cahid Bey'in de ifadesine başvurulacağı ve ittihad Terakki zamanında Maliye Nazırlığı yapmış olan Cavid Bey'e de önemli sorular sorulacağını zannedildiği belirtilmektedir deniyor (85).

Henüz tevkif edilemeyen Kara Kemal ile ilgili yazılarda gazetelerde önemli yer tutuyordu. Bu haberlerde şunlar kaydediliyordu. Kara Kemal Nuruosmaniye'de Avni Paşa konağını gizli dergah olarak kullanmış ve kimse farkında olmadan bu konağa girip çıktığı kaydedilmektedir.

(85) İkdâm; "Meçhul Safhalar Meydana Çıkıyor", 18 Temmuz 1926.

Kara Kemal'in İstanbul'un göbeğinde esrarengiz bir şekilde tesis ettiği bu dergah ittihat ve Terakki zamanında hükmünü zamanın ricali üzerinde yürütmeye muvaffak olmuş.

Vatan kurtulduktan sonra Malta dönüşünde vatanperverane görünerek bir takım işlere girişmiş ve bunlara yaparken de kendisine büyük bir kuvvete istinad ediyor hissi vermeye çalışmıştır. "... Meğer bu zat-ı şerif edebi ile oturmayarak kendisine ehemmiyet vermeyen mevcut nizama yıkmak için bütün gizli kuvvetlerini harekete geçirmiş. Terakkiperver Fırkaya vücud vermiş, suikastlar hazırlamış ve hazırlatmış imiş." (86)

İstiklâl Mahkemesinin son hükümlerini İstanbul halkının nasıl karşıladığı konusunda Adalar Dairesi Belediyesinde müntesib Raşid Bey heyeti umumiye bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada, "... İstiklâl mahkemesini teşkil eden zevatı nazar-ı dikkate alacak olan tarih, Ali Bey (Afyon)'in ilk kurşunu atarken mi yoksa verdiği hükümlerin mesuliyetini alırken mi daha büyük olduğunu hayret-i takdirle tayinine çalışacaktır... İstanbul halkı Kazım Karabekir Paşa'ya askeri vazifesinin ifası sırasında gereken his, minnet ve şükranı duymaktadır. Cidal etmiş herhangi bir nefere beslediği hüsn-ü hürmet ve şükranı beslemektedir. Fakat o neferi ve Kazım Paşa'yı zafere götürmüş olan Gazi hazretlerine ise daha fazla bir his, hürmet ve minneti olduğunu beyan etmiştir.

Müdde-i umumi Necib Ali Bey Denizli'de bulunduğu sırada yerine azalardan Rize mebusu Ali Bey vekalet etmektedir. Reis Ali Bey ve Kılıç Ali Bey'ler dava dosyalarını tetkik ederlerken, mahkeme katibleri de maznunlara ait evrakı tasnife başlamış bulunmaktadırlar.

İstanbul polis müdürü Ekrem Bey aldığı emir üzerine alelacele uçakla Ankara'ya gitmiş, İstanbul'daki mevküflerin vaziyetini mahkeme heyetine anlatmıştır. İstanbul Valisi de Ankara'ya giderek izahat vermiş, mevküflerin ifadatı tetkik olunduktan

sonra 11 kişi için tahliye kararı verilmiştir (87).

İttihat ve Terakki meselesiyle alakadar olarak tevkif edilenlerden bir kısmının tahliyesi yapılmış, 72 mevkufunda Ankara'ya sevk edileceği bildirilmiştir. Diğer bazı yerlerde de tevkif edilen 25 kişi de Ankara'ya gönderileceklerdir.

İlk sorgulaması yapılan Dr. Nazım Bey, meşrutiyetten evvel ve sonra I. Dünya Savaşı sıralarında ve mütarekeden sonra vatani müteakip gerek ittihat ve Terakkinin gerek kendisinin faaliyetleri hakkında sorulan sorulara cevap vermiştir. Keza küçük Talat Bey'in de sorgusu yapılmıştır.

Bu muhakemenin I. Dünya Harbinde memleketi felakete soktuktan sonra firar eden İttihat ve Terakki merkezi umumiyesi ve komitesinin haricinde nasıl faaliyette bulduklarını ve millet Anadolu'da düşmanla mücadele ederken menfaat peşinde nasıl muhtelif kongreler tertip ettiklerini ve daha sonra memleket dahilinde nasıl faaliyete devam eylediklerini ortaya koyacaktır. Suikast teşebbüsüyle neticelenen bu faaliyetler hakkında mahkeme heyeti kati ve mühim evraklar ele geçirmiştir.

Halk Şuralar Kongresi adı altında Batum'da Enver'in de iştirakiyle akd edilen kongre daha sonra açıktan açığa "İttihat ve Terakki" Kongresi namını almış ve bu kongrede memlekete tekrar girerek düşmanla harb eden hükümeti iskat etmek için bazı mükerrerat ittihad edilmiştir. Fakat bu fikirlerini kuvvete faale çıkarmaya muvaffak olamayan ittihadçılar bilahare birer birer memlekete girerek hükümet-i milliyeyi halel etmek yolunu bulmuşlar ve hükümeti ele almak için çalışmışlardır. Bunlar milli mücadelenin başladığı andan itibaren Mustafa Kemal meselesini halletmek için uğraşmış dört sene bu uğraşma muhtelif şekillerde tecelli ettikten sonra nihayet son caniyane teşebbüsle neticelenmiştir (88).

(87) Cumhuriyet; "İstiklâl Mahkemesi İstevabata Başladı", 21 Temmuz 1926.

(88) İkdâm; "İttihat ve Terakki Kongresi", 22 Temmuz 1926.

İstiklal mahkemesinin verdiği selahiyetle İstanbul'da tevkif edilen zanlılardan bir kısmı tahliye edilmiştir. Bunlar Tüccar İsmail Cabbar, Lazistan mebusu Sudi, avukat Hasan Hayri, tülbentçi Muhiddin, Reşit, Midhat, Haydar, zarcı Refik, hamallar kahyâsı Raşid, Hasan Bey.

Kara Kemal ve Abdülkadir'i gizleyerek vatanın emniyetine sekte vurmak isteyenler istiklal mahkemesi tarafından uyarılmaktadırlar. Kara Kemal ve Abdülkadir'i saklayanlar ağır bir suç işleme durumuna düşmektedirler.

İstanbul Valisi Süleyman Sami Bey Ankara dönüşünde bir muhabire verdiği beyanatta; Kara Kemal ve Abdülkadir'in yurt dışına çıktıklarını sanmadığını, bu kişilerin yerini bilip de ihbar edenlere 10 bin lira mükafat verileceğini bildirmiştir. Bu mükafat haberi İstiklal Mahkemesi tarafından da bir tebliğ ile neşredilmiştir (89).

Yunus Nadi, Kara Kemal ve Şükrü hakkında şunları söylüyor: "... Kara Kemal ve Şükrü'ler şahsi ihtiraslarını ileri götürmek için İttihat ve Terakki namından istifade etmeyi düşünmek suretiyle kalpazanlığın en mel'un bir şekline daha müracaat etmiş olduklarını ispat eylemekten başka bir şey yapmış değillerdir. Bunlar en doğru ifadesiyle İttihat ve Terakki kirvesine bürünerek hakiki hüviyetlerini saklamaya itina etmiş haydutlardır... Hakiki İttihat ve Terakki böyle mümtaz ve ali evladına el uzatmazdı..." (90)

İstiklal Mahkemesi tarafından; Galata'lı Şevket, mazlub Ziya Hurşid'in kardeşi Fazıl, Necati (Lazistan)'nin kayınbiraderi Ziya'da hadise ile alakalarının olmadığı tespit edildiğinden tahliye edilmişlerdir.

(89) Cumhuriyet; "İstiklal Mahkemesi Azasından Ali Bey ile Vali Süleyman Sami Bey Dün Şehrimize Geldiler", 24 Temmuz 1926.

(90) Yunus Nadi; "Muhakemeden Evvel", Cumhuriyet, 25 Temmuz 1926.

a. İttihat ve Terakki İleri Gelenlerinin Sorgulanması
ile İlgili Haberler

Kör Ali İhsan

İstiklal Mahkemesi; Kör Ali İhsan Bey'in sorgulamasında kendisine iaseye ait olarak verilen 1.5 milyon liranın ne olduğunu sormuştur. Kör Ali İhsan Bey sorulan suallere ayrıntılı cevaplar vermiş, ittihatçıları bir çok kez uyardığını hareketlerinin yanlışlığını belirterek, 1.5 milyon liranın vakf haline çevrildiğini, Dr. Nazım Bey'in de müteveli tayin edildiğini söylemiştir (91).

Dr. Nazım Bey

Dr. Nazım Bey sorgulamasında başlangıçta bir takım saçma sapan sözler ve tavır takınarak karşılıkta bulunmak istemiş, fakat mahkemenin uyarısı ve ciddiyeti karşısında sorulan suallere doğru cevaplar vereceğini söylemiştir. Buna rağmen bilinen bazı hakikatleri inkara ve gizlemeye çalışmıştır.

Dr. Nazım Bey'e ittihat ve terakki'nin serveti ve gelir kaynağı sorulmuştur. Nazım Bey bu paraların bir kısmınının 31 Mart faciasını müteakib Yıldız Sarayından yağma ettikleri mücevherat satışından geldiğini söylemiş, Enver Paşa tarafından o zaman satılmak üzere Avrupa'ya götürülen ve kıymeti dört yüz bin lire tahmin edilen pırlantalar bedelinin ne olduğu hakkındaki suale cevap vermemiştir.

Yapılan ilk sorgulamalar neticesinde Batum Kongresi sırasında merkezi umumiyelerinin Batum'a taşındığı, Enver ve Nuri Paşa'ların Kafkas İslâm ordusu bakiyesiyle Anadolu'ya geçerek ordumuzu arkadan devirmek istediği anlaşılmıştır. Ancak Sakarya'da kazanılan zafer üzerine bu kararlarını ertelemişlerdir. Anadolu ile haberleşme ise devam etmiş, ittihatçılardan memleket içinde kalanlar Gazi ile mücadeleye karar vermişlerdir.

(91) Cumhuriyet; "Bir Buçuk Milyon Lira Nereye Gitti", 25 Temmuz 1926.

Ele geçirilen vesikalar arasında "ittihat ve Terakki Batum Heyeti" mühürlü evrakta Cengiz ve Şadi isimleri görülmüştür. Cengiz isminin Halil Paşa'nın nam-ı müstearı, Şadi isminin de Küçük Talat Bey'e ait olduğu anlaşılmıştır (92).

b. Ankara ve İstanbul'daki Mevkuflar

Ankara tevkifhanesindeki mevkuflar şunlardır: Cavit, Dr. Nazım, Küçük Talat, Mithat Şükrü, eski merkez-i umumiden sabık Ardahan mebusu Hilmi, Hüseyin Avni, Kara Vasıf, Çolak Selahaddin, İhsan Ergeni, Ankara tesanüd şirketinden ve eski İstanbul kulübünden Kör Ali İhsan, eski derilitanlar müdürü umumisi İsmail Hakkı, Tesanüdden Hüseyin, Eskişehir'den Ziya Hürşid'in kardeşi Lazistan mebusu sabıkı olup Eskişehir istasyonundaki lokantanın sahibi Necati, Konya mebusu sabıkı Vehbi Hoca, Ayntablı eski katibi mesul Muhtar, Muhtarın akrabasından Hüseyin Cemil.

Eski İstanbul polis müdürü ve Beyrut Valisi Azmi, sabık divan-ı umumiye müfettişlerinden esbak Kerkük mutasarrıfı Küçük Nazım, Salah Cimcoz, eski Kütahya Mebusu Nail, Dr. Hüseyinzade Ali, katib mesullerinden Vehbi, Amca Tefvik, İbrahim Ethem, hamallar katib-i mesulu Ferid, Yakup Cemil'in kardeşi Seyid, erkan-ı harb binbaşılığından mütekaid olup Batum'daki ittihat ve terakki kongresine riyaset eden Naim Cevad, erkan-ı harb binbaşılığından mütekaid Rıza, Cemiyet-i hafiye teşkilatından tornacı namı alan Salim, kaymakam sabit Neşet, Edirne'den Saib Şevket, polis komiserlerinden Ali ile Cavid, Orman müteahhidlerinden Refet, avukat Arnavut Aziz, avukat Akif, Hüseyin ve İhsan, posta ve telgraf memureyn müdürü sabıkı Hilmi, merkezi umumiden Ahmet Nesimi, Dr. Rasuhi, veznedarlar Nihad, ticaret odası katib-i umumisi Vehbi, Değirmenci Malik, Milli iktisat veznedarı Rıza, diğer veznedar Rıza, milli ticaret şirketi İzmit mümessili İhsan, hamallar kahyası Selah, kayıkçılar kahyası Ali Osman, Kantariye şirketi müdürü Bekir, Lala Halil, Kemal Muhiddin, Milli mahsulat

(92) İkdam; "Dr. Nazım Neler Söylemiş?", 23 Temmuz 1926.

şirketinden Midhat, Milli mensucat şirketi müdürü İbrahim Ethem, muhasebecisi Arif Hikmet, Şaban, Hilmi, ekmekçiler şirketi meclis idaresinden Rauf, Kamil, Nuri, İsmail, Paşazade Emin, Zeytin-yağı şirketinden Şerif (93).

İstanbul'da Polevciyan isimli bir Ermeni'nin istiklal mahkemesine şüpheli gönderdiği manasız mütemadi mektupları sebebiyle tevkif edilerek Ankara'ya gönderilmesi istenmiştir.

İkdam gazetesinin 26 Temmuz tarihli sayısında, ittihat reasanın ilk sorgulamalarında şayan-ı dikkat noktaların keşf edildiği bildiriliyor. Küçük Talat Bey, Talat Paşa kabinesi istifaya mecbur olduğu vakit Vahdeddin'in Damat Ferit'i sadrazam yapmak istediğini fakat ittihat ve terakki'nin ısrarları üzerine İzzet Paşa kabinesinin kurulduğunu söylemiştir. Enver Paşa'nın firar ederken, Türk ordusuna bugünkü vaziyetten ancak Mustafa Kemal Paşa kurtarabilir, harbiye nazarı olmalıdır dediğini ilave ediyor.

Burhan Cahid'e göre Ankara'da başlayacak olan mahkeme Türkiye tarihine geçecek önemli bir mahkemedir. 20 milyon nüfuslu bir memleketi lokma lokma diden ittihat ve terakki'nin 15 yıllık macerası millete anlatılacak ve bu isim tarihin karanlık bir köşesine fırlatılacaktı.

İttihat ve Terakki saray saltanatına son veren bir cemiyetti ve blakis hayatına nihayet verdiği saray saltanatı yerine içinde yüzlerce sultanın hükümrân olduğu bir merkezi umumi saltanatı kurmuştu (94).

(93) İkdam; "Ankara ve İstanbul'daki Mevkuflar", 24 Temmuz 1926.

(94) Burhan Cahid; "İttihat ve Terakki", Milliyet, 26 Temmuz 1926.

II. FALİH RIFKI VE YUNUS NADİ ARASINDAKİ ANLAŞMAZLIK

Muhakemeler henüz başlamadan, mahkemelerin izleyeceği yol hakkında basında çeşitli yazılar çıkmaktaydı. Birinci görüşe göre ittihatçıların kökünü kazımak (ki Falih Rifki istisnasız bütün ittihatçıların ve bu fırkaya evvelce mensup olanların da yargılanmasını istiyor) görüşü ikincisi ise Yunus Nadi Bey'in öncülüğünü yaptığı Halk Fırkasına sığınmış olan eski ittihatçılara ilişilmemesi görüşleriydi.

Bu iki görüşte aynı partide görev yapan ve gazetelerinde partilerinin görüşlerini neşreden iki eski arkadaş arasında tartışmaya dönüşmüştü.

Falih Rifki "... Milli vicdan bütün şüphe ve tereddütlerden kurtarılmalıdır. Merkez-i umuminin azgın küstahlarına bütün sabıkaları sorulmalı, fırka sermayesi, bu sermayenin meşum menba'ları, yağmalar, ticaretler, haraçlar, halk yığınlarının çektiği ızdırabın sebepleri hepsi milletin gözü önünde vazh ile tenevvür olunmalıdır..." Falih Rifki gazetelerde okuduğu havadislerde de istiklal mahkemesinin, Ankara mahkemelerine böyle şumullu ve sarıh bir tarz-ı cereyan vermek istediğini göstermektedir diyor (95).

Falih Rifki ve Yunus Nadi Bey arasındaki tartışmalar, Yunus Nadi Bey'in fikrini İsmet Paşa'ya kabul ettirmesiyle son bulmuştur. İsmet Paşa'nın müdahalesiyle tartışma durduruldu. Yunus Nadi Bey ile Falih Rifki barıştırıldı (96).

Hakimiyet-i Milliye bu tartışmanın son bulmasını şöyle açıklıyordu: "... bu iki arkadaşın mezkûr mevzua ait yazdıkları makaleleri yeniden ve büyük bir dikkatle mütalaa ettik ve anladık ki aralarında münakaşayı mucip olabilecek hiç bir ihtilafı nazar mevcut değildir. Olsa olsa bir anlaşmazlık, suni tefehhüm vardır. Falih Rifki Bey zannetmiş ki Yunus Nadi Bey davada

(95) *Hakimiyet-i Milliye*; "Mahkemenin Mevzuuna Dair", 26 Temmuz 1926.

(96) F. Kandemir; *İzmir Suikastının İçyüzü*, C. 2, s. 4-5.

alakadar olan ittihat reislerinin davaya müntezi olan fiil ve hareketlerinin tetkik ve muhakeme edilmesini arzu ediyormuş. Yunus Nadi Bey de zannetmiş ki, Falih Rıfkı Bey alel umum ittihat ve terakki fırkasının ve bu fırkaya vaktiyle mensup olan zatlardan muhakeme edilmelerini talep ediyormuş...

Halbuki yazılan makaleler bu zanların hiç birini teyit edecek mahiyette değildir. Her iki arkadaşta davanın azimi derecede tenuirini talep etmekle beraber, alel umum fırkayı ve fırkaya vaktiyle mensup olarak dava ile alakaları olmayan kimseleri karıştırmak fikrinden uzaktadırlar. O halde aradaki münakaşaya makul bir sebep göremiyoruz ve bilhassa öteden beri aynı yolun yolcuları ve aynı fikirlerin ve aynı gayelerin ateşli taraftarları olan bu iki arkadaş arasında böyle bir münakaşanın devamını hiç bir veçhile arzu etmeyiz..."

Yunus Nadi Bey'de Cumhuriyet'te çıkan mukabil makalesinde şöyle demektedir:

"...Biz umumi efkardaki çeşitli telakkileri, hatta tereddüt ve tahayyüzleri izale etmiş olmak için muhakemelerin mevzuunu suikaste müteallik fiil ve hareketlerde tahdit etmiştik. Falih Rıfkı Bey arkadaşımız bunu kafi bulmuyor. Umumi harbin mesuliyetleri de dahil olduğu halde, ittihat ve terakki'nin bütün hareket ve sükuneti ile umumen muhakemeye çekilmesini istiyormuş. Falih Rıfkı Bey öyle istiyebilir. Bu sahada kendisi ile bizim nokta-i nazarımız arasında bir fark olduğunu gösterir ki nihayet büyük bir ehemmiyeti yoktur. Fakat acaba binefs istiklal mahkemesi bu konuda ne düşünüyor. İşte bu nokta mühimdir. Bunu anlamak için gidip İstiklâl Mahkemesi erkanı ile görüştük ve Kılıç Ali Bey'e sorduk, aynen dedi ki:

Zaten İzmir'de de söylemiştik. Bu burada ittihatçılığın muhakemesini yapmıyoruz. Neden sonra yine ittihatçılık kisvesine bürünerek suikasta varıncaya kadar her türlü teşebbüsleri ve terkipleri göze aldirmek sureti ile iktidarı ele geçirmeyi tasavvur ve tasmin etmiş bir şerzimenin fenalıklarının takip ve muhakemeye

tabii tutuyoruz. İttihat ve Terakki hayatını yaşayarak, kendi kongresi kararı ile infisahını ilan etmiş ve tarihe karışmış bir fırkadır. Son suikaste müntehi faaliyetleri yapmış ve irtikap etmiş olanlar İttihat ve Terakki namına harekette bulunan bir nevi sahtekarlardır."

Tartışmalar bu şekide son bulurken bu tartışmanın tek faydası Halk Fırkasına sığınmış olan eski ittihatçıların bu badireden kurtulmuş olmalarıdır (97).

Burhan Cavid basındaki tartışmalardan ilgili olarak şöyle diyordu: "Görülüyor ki mücrim İttihat ve Terakki'nin müdafasını deruhde eden yeni (Kırmızı Konak) sakinleri var. Yunus Nadi Bey tabii gördüğümüz bazı rabitaların sevkiyle Ankara'da başlayacak muhakemenin (İttihat ve Terakki) değil yalnız suikast ve taklib-i hükümet faillerini tecrim edeceği kanaatinde bulunduğunu yazıyor. (Yunus Nadi) Bey'in bir müddet evvelde (İttihat ve Terakki'ye yan bakana çatarım) şeklinde Cumhuriyet matbuatı tarihine geçen meşhur cümlesi de bugünkü telaş ve iddiasına memleket davasında ferdlerin kıymeti olmadığı için eski (Yeni Gün) ve (Tasvir-i Efkar) muharririnin bugün mahkeme huzuruna çıkan (İttihat ve Terakki)'yi müdafaa için yaptığı hazırlıklara cevap vermek ve kudsi bir mahiyet verilmek istenen bu menfur ismi memleketin siyasi taklibatında ilişiği olmayan bir genç kalemiyle tahlil etmek istiyoruz." (98)

Suikast işinin birkaç seneden beri bazı kafalarda yer işgal etmiş bir düşünce olduğu ele geçen evraklarla da kanıtlanmaktadır. 337 senesinde Azmi Bey yazdığı bir mektup da: "Şimdi Anadolu işine karışmaklığımız mücadele-i milliyeyi bozabilir. Mustafa Kemal meselesinin hallini biraz ileriye tehir ve ve taallük etmekliğimiz lazımdır... Şayet teşkilatımız işe karışmak istemezse bile Mustafa Kemal meselesini halletmek için şahsen ben mücadeleye atılacağım."

(97) F. Kandemir; "İzmir Suikastının İçyüzü", C. 2, s. 5-7.

(98) Burhan Cahid; "(İttihat ve Terakki) Mücrimdir", Milliyet, 28 Temmuz 1926.

Mektuptan 3 sene sonra ve şimdiki tarihten 3 sene evvel Dr. Nazım dahi İzmir'den yazdığı bir mektup da: "İşgal altından yeni kurtulan memleketlerde hala Yunan çizmelerinin tesiri ve binaenaleyh Mustafa Kemal'in nüfuz ve itibarı var" derken aklınca önemli bir meseleyi kaydetmekte oluyor.

Bu arada Rus sefiri Mösyö Suriç, Moskova'dan Ankara'ya gelen Rus tayyarecisi ve Pravda gazetesi muharriri Çankaya Köş-künde Gazi ile görüşmüşler, görüşmede hariciye vekili Tevfik Rüştü ve başkatip Tevfik Bey'de hazır bulunmuşlardır.

Bulgar murahhası Mösyö Dobrof'da Çankaya'ya giderek riya-seti cumhurbaşkatibi Tevfik Bey vasıtasıyla reiscumhur Hazretlerine arz-ı tazimat etmiştir (99).

III. KARA KEMAL'İN İNTİHARI

Uzun zamandan beri aranan ve yerini ihbar edene büyük para ödülü verileceği açıklanan Kara Kemal nihayet ölü olarak ele geçirilmiştir.

Kara Kemal'in yakalanışı ve intiharı ile ilgili haberler basında geniş yer almıştı:

İstiklal mahkemesince idama mahkum olan "Kara Kemal" muktedir zabıtamızın ciddi takibatı karşısında kendi kendini öldürmüş bir halde elde edilmiştir.

Kara Kemal'in gizlendiği ev Cerrahpaşa'da Perşembe pazarında Canbaziye mahallesinin Tatlıkuyu sokağında 12 numaralı hanedir. Bu hane Şeyh Galib isminde bir zata aittir. Bu hane Galip Efendi'den kızına kalmıştır. Bu kız da posta müdürü sabıklarından İhsan Bey'le izdivaç etmiştir.

İhsan Bey, günün birinde iki bloklu balkonlu olan evin bir balkonunu herhangi bir müstecire kira ile ev verilmesi gibi,

(99) İkdam; "Rus Sefiri ve Bulgar Murahhasının Gazi'yi Ziyaretleri", 27.7.1926.

elyevm maliye tahakkuk müdürlerinden bulunan Enver Bey, isminde bir şahsa icar etmiştir. İşte Kara Kemal icara verilen bu kısımda bulunmuştur.

Uzun zamandan beri Kara Kemal'i tevkif için çalışan memurlar nihayet onun Cerrahpaşa'da zikredilen hanede bulunduğunu anlamışlar ve dün saat 3.30 raddelerinde mezkur hanenin etrafını tamamiyle polislerden mürekkep bir kordon altına almışlardır. Evin civarında polis müdürü Ekrem, müdür muavini Reşid, ikinci şube müdürü Faik, baş memur Hulusi ve Ziya ikinci şube birinci kısım baş memuru Said ve Zeki Bey'ler de bulunmuşlardır.

Sivil memureynden başka Aksaray merkezi ve Haseki polis mürettibatından bir kısım efendiler de muavinata gelmişlerdir. Lazım gelen tertibat tamamiyle alındıktan sonra polisler kapıyı çalmışlar ve tahribata başlamışlardır.

İhsan Bey'in kendi bloğunda ise kimseler yoktur. Çünkü İhsan Bey Erenköy'de oturmaktadır. Polisler henüz tahriyata başlamadan Kara Kemal o aralık evin pencerelerinden kendini belli etmeyerek polisleri gözetlemekte ve bir firar yolu aramaktadır.

Bir aralık Kara Kemal bahçeye inmiş ve bahçede bir kenardaki tavuk kümesi gibi bir mahale girmiştir.

Bu esnada etraftaki memurlar Kara Kemal'i gizlendiğini görmüşler ve hemen,

- Teslim Ol!
emrini vermişlerdir.

Kara Kemal bu sırada başındaki eski kasketi eliyle arkaya itmiş ve uzun zamandan beri yanında taşıdığı silahını birdenbire şakağına dayayarak intihar etmiştir. Şakağına dayanan silah kafa içinde seyrederek beynini delmiş geçmiştir.

Bunun üzerine memurlar Kara Kemal'in cesedini alarak dışarıda bekleyen bir otomobile koymuşlar ve bu otomobili zabitanın diğer otomobilleri takip etmiştir.

Kara Kemal'in bu şekilde ele geçmesinden sonra Enver Bey'in kız kardeşi sorgulanmak üzere polis müdüriyetine getirilmiş ve geç vakit serbest bırakılmıştır. Diğer bazı eşhasından ifadelerine müracaat ile Enver Bey'de tevkif edilmiştir.

İkdam gazetesi Kara Kemal'in ele geçirilmesi münasebetiyle İstanbul zabıtasını bu başarısından dolayı tebrik etmektedir(100).

"Kara Kemal'in maruz kaldığı feci akıbet Türk tarihinin son 20 senelik devrini teşhis eden hadiselerden birisidir" demektedir (101).

Kara Kemal'in intiharı üzerine Adli Tıbbın verdiği raporda; kurşunun sağ şakağından girip beynini parçalayarak kafatası içine gömüldüğü sabit olmuştur.

Kara Kemal'in ele geçirilişi ile ilgili olarak Ankara'ya resmi bilgi verilmiştir. Resmi malumat şöyledir:

"İstanbul zabıtası Kara Kemal'in ihtifagahını öğrenmek için milli kantariye şirketi arziye memurlarından Niyazi'yi celb ederek isticvab etmiştir. Niyazi Kara Kemal'in firarı ile alakadar görünmekte imiş. Uzun isticvabat neticesinde Niyazi Kara Kemal'in (Mazhar) veya (Enver) namında bir maliye tahsil şubesi memurunun mazhar-ı himayetinde olduğunu söylemiş, eşkalini tarif etmiş ve bu eşkal küçük pazar tahsil şube müdürünün eşkaline tevafuk ettiğinden celb edilmiş, isticvab olunmuş nihayet Kara Kemal'in Aksaray'da Canbaziye mahallesinde Tatlıkuyu sokağında saklı olduğunu itiraf etmiş, zabıta memurları Enver'le birlikte evine gitmiş, Kara Kemal bahçedeki kümesle duvar arasında mahsusen yapılan mahfuz mahalde tabancısını şakağına dayayarak intihar etmiştir. Niyazi, Enver, Enver'in haremi Safiye Hanım tevkif edilmişlerdir. Ankara'ya izamları mukarrerdir. Hadisede muhbir mevcut olduğu zannedildiğinden onbin liralık ikramiyenin buna verilmesi iş'ar olunmuş ise de ortada muhbir olmadığı anlaşıldığından bu mükafaat kimseye verilmeyecektir."

(100) İkdam; "Kara Kemal Tahakkuk Müdürlerinden Enver Bey'in Evinde Kendini Öldürerek Yakalandı", 28 Temmuz 1926.

(101) Ahmet Ağaoğlu; "Feci Bir Akıbet", Hakimiyet-i Milliye, 29 Temmuz 1926.

Kara Kemal'in yeri belli olduktan sonra bir hanım İstanbul Valisine müracaat ederek Kara Kemal'in Yeniköy'de Niyazi'nin evinde bulunduğunu söylemiş, hemen yakalanmasını ve ikramiyenin de kendisine verilmesini söylemiştir. Halbuki Kara Kemal 15 günden beri Enver'in evinde idi. Niyazi'nin de Kara Kemal'in saklanmasıyla ilgili başlıca amel olduğu anlaşılmıştır. Bu ihbar üzerine Boğaziçi'nde Kavaklar'dan, balıkçı kulübelerine ve Laz takalarına varıncaya kadar her yer aranmıştır.

Kantarcılar şirketinde müstahdem olan Niyazi geçen Salı taht-ı tevkife alınmış ve ifadesinde şöyle demiş:

Evvelki gün tanımadığım bir adamın beni görmeye geldiğini haber verdiler. "Buyursun!" dedim. Odama geldi, görüştük. Benden Kara Kemal'i kaçırmak için kayık veya motor gibi bir vasıta talep etmeye geldiğini söyledi. Fakat garip şurası ki ben bu zevatı tanı mıyordum.

Niyazi Kara Kemal namına müracaat eden şahsın eşkalini tarif ederken bu tarifatin tamamı tamamına onun eşkaline uyduğu görülmüştür.

Zabıta bunun üzerine tahkikatı tevsi ederek Enver'i derdest etmiştir. Enver'de hakikati itirafta gecikmemiştir.

Ancak Kara Kemal'i İstanbul'da saklayanların yalnız Enver'den ibaret olmadığı tahakkuk etmişti. Enver bu hususta birşey söylememektedir.

Kara Kemal'in bir hayat olarak ele geçmemesi bu ketumiyet üzerindeki perdenin hemen kalkmasına mani olmaktadır. Bu mesele dolayısıyla tevkif edilenler polis müdüriyetindedirler. Bunların derece-i alakaları tesbit edildikten sonra bir kısmı Ankara İstiklal mahkemesine sevk ve alakası görülmeyenler tahliye edilecektir. Müntehir Kara Kemal'in cesedi morg müessesesinde bulunmakta idi. Ayasofya merkezinden bir komiserle iki polis şehir emanetinin cenaze nakline mahsus kapalı otomobilleriyle morga gelmişler, bilahare Kara Kemal'in dayızadesi olan yaşlıca bir

zat, uzun muameleden sonra cesedi teslim almış ve Kara Kemal bu suretle defn olunmuştur. (102)

Haftalık mecmua'da ölü olarak ele geçirilen Kara Kemal'in tevkifine tekadüm eden günlerde nasıl yaşadığını araştırmış ve bunu bir dizi halinde yayınlamıştır.

İzmir suikastı davasıyla ilgili olarak idam cezasını çarptırılan fakat henüz yakalanamayan işçeci Kara Kemal ve Ankara Valisi Abdülkadir'di. Abdülkadir yeri yurdu belli olmayan gece gündüz sokaklarda dolaşan bir adam olduğu bu yüzden kolayca bulunamayışı normaldi. Fakat Kara Kemal'in hayatı muntazamdı. Günlük hayatı biliniyordu. Zabıta memurları ilk olarak Kara Kemal'in Mesadet Hanıma gelmiş ve Kara Kemal'in katına çıkarken kapıcıya sormak istemişlerdir. Kapıcı Kara Kemal'in az evvel handan ayrıldığını söylemiştir. Böylece Kara Kemal bundan sonra kayıplara karışmıştır.

Henüz Kara Kemal'in tevkifi emri almadığı halde o sıralarda gözönünde bulundurulması gerekiyordu.

Kara Kemal bu sırada Dolapdere'de metresinin evine gitmiş, bir süre burada kaldıktan sonra tekrar buradan ayrılmıştır. Bu esnada Kara Kemal'i Dolapdere'li fırıncı İsmail efendi görmüş hatta onunla selamlaşmıştır. Bu olay 19 Haziran tarihinde gerçekleşmiştir.

Kara Kemal'in Şişli'deki metresinin evine gittiği öğrenilince Temmuz'un ilk haftaları kadar Şişli ve Eyüp tarafları aranmıştır.

Mazhar isminde birisi Şükrü Bey'e Kara Kemal'i ben bulur ve ikramiyeyi alırım demiş, Şükrü Bey bu davranıştan kuşkulananak Mazhar'ın Sirkeci ambarındaki işine gitmiş ve kendisinin memur olduğunu söyleyerek Kara Kemal'in yerini bildiğini ve kendisine söylemesini istemiştir.

Kara Kemal sandık içinde gümrükten geçirilerek memalik-i ecnebiyeye kaçırılacakmış. Gümrük memuru Mazhar Bey bildiklerini anlatır ve nihayet Kara Kemal yakalanır (103).

Ta Sakarya'dan beri Türk vatanının yaralı kalbini arayan suikast kurşunu şimdi tam yerindedir, Kara Kemal'in beynindedir, diyen Falih Rıfkı şöyle devam ediyor:

"İzmir'e kadar Ali Kemal, İzmir'den sonra Kara Kemal, büyük ve ebedi Mustafa Kemal'e karşı onun iki defa kurtardığı muazzam şehri lekelemeye çalıştılar. Adalet ikisini de İstanbul'un gaye ve istikrahı içinde boğdu, ikisinin de laşesi İstanbul'un önünde sokak sokak süründü.

Kara Kemal'in beyni bir zihniyet beyni idi, evvelki akşam bu beyin-i komitenin son kurşunuyla parçalanmıştır. Şimdi bu beyne merbut bütün cihazlar felç halindedir. Bu hadise ancak vatanın mukadderatını sevk ve idare eden yeni fikirlerin diriliğine ve kuvvetine alamet olabilir.

Kara Kemal cumhuriyetin, bütün cumhuriyet müesseselerinin ve mukaddesatının düşmanlarını idare eden en kuvvetli sergende idi. Bu sergendenin tam iki sene adım adım hazırladığı teşebbüslerin iflası, cumhuriyet aleyhindeki suikastların Türkiye'de hiç bir istinadgahı kalmadığına yeni bir delildir.

Bizim mefkuremizde olanlar için çok eski bir mücadelenin son safhalarında bulunuyoruz. Kara Çete'nin kimi toprağın altında, kimi adil istiklal mahkemesinin pençesindedir." (104)

Kara Kemal'in yerini bildiren şahsa verilmek üzere gönderilen ikramiye İstanbul vilayetine havale edilmiştir.

İstanbul vilayetine gönderilen ikramiyenin, Ankara'dan gelen telgrafnameyle zabıta memurlarına dağıtılması kararlaştırılmıştır. Son haftalarda hizmetleri görülen zabıta memurlarına

(103) Haftalık Mecmua; " Kara Kemal Tevkifine Tekadüm Eden Günlerde Nasıl Yaşıyordu", 16 Ağustos ve 23 Ağustos 1926.

(104) Falih Rıfkı; "Kurşun Tam Yerinde...", Milliyet, 29 Temmuz 1926.

15 bin lira mükafat takdiye ifası tekerrür etmiştir. Filhakika zabıtamızda mevkileri yüksek olmayan bir çok memurlarımız vardır ki bütün muvaffakiyetlerin amelidirler, hükümeti merkeziyenin bu memurları düşünmesi ve taltif etmesi her suretle mucib-i memnuniyettir (105).

İstiklâl Mahkemesi savcısı Necip Ali Bey Ankara'ya gelir gelmez hasta olmasına rağmen şimdiye kadar cereyan eden tahkikat evrakı ile vakit geçirmiştir.

İstanbul'daki mevküflardan Nafiz, Azmi, Rafet, İsmail Hakkı, Müfid, Minas Polevciyan Ankara'ya muvassalat edilerek tevkifhaneye konulmuş, İzmir'de mevkuf bulunan Arif Bey tahliye edilmiştir.

İttihatçı rüesanın Ankara'daki muhakemelerini izlemek üzere Fransa'nın "Dabe" gazetesini muhabiri Ankara'ya gelmiştir. Eski İzmir valisi Rahmi Bey Moskova zabıtası tarafından yakalanmış ve yakında Ankara'ya getirileceği öğrenilmiştir.

Ankara'ya gönderilen Polevciyan isimli Ermeninin 30 yaşlarında Pangaltı'da bir apartmanda oturan, kiraları ödeyemediği için eşyaları satılan, sefaletinden sonra işi serseriliğe vurmuş bir kişi olduğu söylenmektedir.

İsmail Hakkı ve Keskin'li Rıza, Çerkez Ethem'in adamı olan İsmail Hakkı İstanbul'a geldiğinde Kara Kemal'le görüşmüş bu görüşmede suikast tertibatı konuşulmuştur. İsmail Hakkı o sırada tevkif edilerek idam edilince Kara Kemal bu defa eski Kırşehir mebusu Keskin'li Rıza ile görüşmüştür. Keskin'li Rıza da asılmıştır. Geçen yıl idama mahkum edilen bu kişilerin isimleri hatırlanacak olursa suikast tertibatına hangi eller ve kafaların karıştığı anlaşılır.

Keskin'li Rıza ve arkadaşlarının asılması suikast teşebbüsünü engellememiş ve suikast işi İzmir safhasına kadar

götürülmek istenmiştir. Bu asılan kişiler son derece ketum davranarak kendilerinden başka hiç kimseyi ele vermemişlerdir.

Çorum'da sürgün hayatı yaşamakta olan Hüseyin Cahid Bey (Yalçın), Çorum Valisi ve polis müdürü tarafından sorguya çekilmekte, verdiği cevaplarda telgrafta Ankara'ya gönderilmektedir. Cahid Bey gerekirse Ankara'ya getirilecektir.

Cahid Bey'in verdiği cevaplar neticesinde, İstanbul'da son zamanda icra edilen kısmi intilabatda Terakkiperverlerin kendisine mebusluk teklif ettikleri, Kara Kemal'in siyasetle uğraşmayacağını söylediği halde Cahid'in mebusluğu için yardım vaad ettiği ortaya çıkmıştır (106).

Reis Ali Bey'in Anadolu Ajansı'na verdiği "... Vatan için izmihlal badirelerine münteki bir yolda ittihat ve terakki ünvanını yeniden meş'um hırslarına baziçe etmeyi düşünmüş ve memleketin hayat-ı umumiyesini baştan aşağı sarsabilecek anarşiler tevlidine bir perva karar veren ittihatçıların muhakemesi yapılması..." beyanatı memnunluk yaratmıştır.

Akbaba'da yayınlanan makalede; dedikoduların devam ettiği hatta bunların köprü gelirleri gibi bir kaç yüz liralık el çabukluğu değil, bazı yerlerde 50 bin lira, bazı yerlerde bir milyon lira olduğu yazıyor. Kara Kemal'e atıfta bulunularak yazılan yazıda "...suistimale çok müsaîd insanlarız, şöhreti suistimal ederiz, serveti suistimal ederiz, hürriyeti suistimal ederiz, hatta o kadar ki suistimali bile suistimal ederiz" demektedir(107).

Bir başka makalede şöyle deniyor:

"Filikamız, kayığımız asrileşti ama hala kafalarımız ala-turkalıktan kurtulamadı. Hala evvel zaman vükelası gibi düşünüyoruz. Gencimiz böyle, ihtiyarımız böyle, alimimiz böyle, cahilimiz böyle.

(106) İkdâm; "Fırka Programını Kimler Hazırlamış", 28 Temmuz 1926.

(107) Akbaba; "Suistimal", 26 Temmuz 1926.

İstiyoruz ki şöhret, ünvan, mevki, kudret her şey kayd-ı hayat suretiyle olsun... İşte ikinci grup azasını istiklal mahkemeleri huzuruna sevk eden zihniyet. İşte Terakkiperverlerin ateşini körükleyen lain ihtiras, işte ittihatçıları sehpalara kadar sürükleyen meş'um ibtila..." yine aynı yazıda ikinci grup azasını uçuruma sürükleyen nedenin tekrar mebus seçilememek olduğu ileri sürülüyor (108).

Basında dava ile ilgili yazılar devam ediyor ve mahkemelerin bir an önce başlaması ve suçluların cezalarını çekmeleri isteniyordu.

Sorgulamalar sırasındaki yeni gelişmelerin ışığı altında olayla ilgisi olmadığı anlaşılan mevkular tahliye ediliyordu. Denizli'den dönen savcı Necip Ali Bey'de iddianamesini hazırlamaya başlamıştı. Mahkemeyi izlemek üzere Fransa ve İngiltere'den muhabirler gelmiştir.

Bu arada Kara Kemal'e yataklık etmek töhmeti ile maznun Canbaziye mahallesi ihtiyar heyeti de tutuklanmıştır. Bunlar kendi mahallerinde uzun müddet gizlenen bir idam mahkumundan nasıl haberdar olmadıklarını izah edememişler ve vazifelerinde ihmal ve lakayt davrandıkları tespit olunmuştur (109).

IV. MUHAKEMELERE BAŞLANMASI

2 Ağustos 1926 günü Ankara'da "İttihatçılar Davası" olarak da adlandırılan İzmir Suikastı ile ilgili görülen mevkuların davasına başlandı. Bu davalarda bir çok tanınmış isim yer alıyordu. Bunlar:

Ergani mebusu İhsan, Mithat Şükrü, Cavit, Dr. Nazım, Ardahan mebusu Hilmi, İzzet, Rıfat Cevat, Kara Vasıf, Salah Cimcoz, Saim, Hüsnü, Ahmet Nesimi, Eyüp Sabri, Dr. Rasuhi,

(108) Akbaba; "Yeni Tahlif", 29 Temmuz 1926.

(109) Hakimiyet-i Milliye; "Muhterem İstiklâl Mahkemesi Kara Çetenin Muhakemesine Başlıyor", 1 Ağustos 1926.

Çolak Selahattin, Dr. Hüseyinzade Ali, Gaziantep'li Ahmet, Muhtar, Hüseyin Avni, Azmi, Ali İhsan Bey.

Çorum'da sürgün bulunan Hüseyin Cahid Bey'in de Ankara'ya gelmesi lüzumu görülmüştü.

Mahkemeye müdde-i umumi Necip Ali Bey'in iddianamesinin okunmasıyla başlandı.

a. İddianamenin Okunması

"...Ziya Hurşid ve hempaları tarafından reisisicumhur hazretlerine herhangi bir kin ve garezin tevlit ettiği nefsanî görüşmelerden ziyade maznunların hükümeti devirmek menfur gayesiyle teşekkül etmiş bir gizli komite tarafından tahrik ve teşvik edildikleri bu kanlı cemiyette Terakkiperver fırkaya mensup olup mücrimiyetleri tahakkuk eden birçok kimselerden başka mefsuh İttihat ve Terakki Cemiyeti rüesasından bazılarının da alakadar bulunduğu ve ancak maznun sıfatıyla muhakeme altına alınmış olan bu şahısların cürmu görülmekle beraber daha geniş ve şamil siyasi faaliyetlerde de buldukları hissedilmiş olduğundan başlı başına bir mevzu teşkil eden bu davanın ayrıca rüyet edilmesi hakkında makamı acizinin vaki olan talebi, yüksek heyetinizce hal ve maslahata muvafık görülerek, iş bu davanın esas davadan tefrikiyle Ankara'da hal ve intacı kararlaştırılmıştı. Bütün dava evrakının baştan aşağı tetkikinden ve bu babda cereyan eden tahkikattan alınan neticeye göre iş bu gizli cemiyetin reisi ve hamisi bulunan Kara Kemal'in ibtiden beri yaptığı rol ile..." başlayan iddianamesi, Talat, Cemal ve Enver Paşa'ların memlekete dönme çarelerinden bahsettikten sonra ceza istemlerine geçmiştir.

Müdde-i umuminin istediği cezalar idama kadar gittiğinden, herkes derin bir hayret ve merak içinde: Acaba bir yanlışlık mı var? Bu nedir? Netice neye varacak diye bakışıyorlar, Cavit, Dr. Nazım, Küçük Talat, Mithat, Şükrü Bey'ler bu beklenmedik ceza istemiyle şaşkına dönmüşlerdi.

Falih Rifkî; Necip Ali Bey'in iddianamesinin mütarekenin başlangıcından son hadiseye kadar geçen zamanda arazını görüb şumul ve ehemmiyetini tamamen anlayamadığımız siyasi teşevvüştün bir tarihçesini yaptığını söylüyor. Muhakemeyi dinleyen veya okuyan herkesin aklına evvela "Ne kadar aldanmışım" suali geldiğini fakat gerçekte bu kadar faciadan ders çıkarmadıkları için asıl aldananların kendileri olduğunu yazıyor (110).

3 Ağustos tarihli gazeteler: "Müddei Umumi Necip Ali Bey İttihat ve Terakki'nin bütün siyasi faaliyet ve mesuliyetini tespit eden iddianamesini okuduktan sonra maznunların hüviyeti tespit edildi. Bâde mefsuğ İttihat ve Terakki merkezi umumisi azasından Küçük Talat Bey istcavab olundu ve pek mühim itirafta da bulundu" deniliyor.

Mahkeme reisinin İttihat ve Terakki umumi azası olarak, siyasi vazifelerini anlatmasını istediği Küçük Talat Bey; daha çok fırkanın neşriyat işleri ile uğraştığını, o devrin en mühim dergisi olan Yeni Mecmua ile uğraştığını bu yüzden çoğu kez toplantılara bile katılamadığını söyledi. Fırkanın iâşe işlerine nasıl karıştığı sorusu üzerine de, kendisinin ve Ziya Gökalp'in Kara Kemal Bey'in iâşe işleri ile uğraşmasına kesinlikle karşı olduklarını söylemiştir. Kara Kemal Bey'in ve arkadaşlarının ise söz dinlemediklerini ve istedikleri gibi hareket ettiklerini anlatmış ve daha sonra şöyle devam etmiştir:

"... iâşe meselesi Balkan Harbinden sonra İstanbul'da teşkil edilen küçük kooperatiflerle esnafı himaye meselesinden çıkmıştır. Bundan evvel iâşe meselesi diye bir şey yoktu. Umumi harp seferberliği olunca bir takım ekmek ve iâşe buhranı başgösterdi. Kara Kemal Bey'de yardım için faaliyete girişti. Bunun üzerine bir takım dedikodular çıktı. Merkezi umumi de Kara Kemal Bey'i çağırıldı ve iâşe işlerine karışmamasını ihtar etti. Kemal Bey zaten karışmadığını esnafın kendi kendine böyle yaptığını, yalnız bunları idare ettiğini söyledi, ama dedikodular arttıkça

(110) Falih Rifkî; "İddianame", Hakimiyet-i Milliye", 3 Ağustos 1926.

artıyordu. Zira bir takım kazançlar olmuştu. Nihayet iş fırka kongresine aksetti. Kazancın miktarı tespit edilerek bu para vakf edildi. Bu esnada Kemal Bey ile askeri umumi levazım müdürü Topal İsmail Hakkı Paşa'nın arası açıldı. Talat Paşa, Kemal Bey'in elinden bu işleri aldı. Topal'a verdi ve nihayet Kemal Bey'i de işe nazırı yaptı (111).

Mahkeme İttihat ve Terakki'nin feshinden sonra fırka liderlerinin dışarıdaki faaliyetleri hakkında sorular sormuştur. Küçük Talat Bey'den sonra İttihat ve Terakki'nin meşhur umumi katibi Mithat Şükrü Bey'le, Azmi, eski Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi, Dr. Hüseyinzade Ali, Eyüb Sabri, Dr. Rasuhi ve Hamdi Baba sorguya çekildiler.

Reis Ali Bey, mülga İttihat ve Terakki'nin sabık katib-i umumisine; "Hükümeti ve dini herşeyi keyfinize alt ettiniz, dünyada bu kadar maskaralık olur mu?" diyerek memleketin hayatı mevzuu bahis olduğu bir dönemde memleketi nasıl terkettiklerini soruyordu (112).

2 Ağustos tarihli Akbaba'nın makalesinde İttihat ve Terakki ile ilgili hicivli yazısında şöyle diyor:

"Ben nasıl senden korkmam, ben nasıl senden yılmam, ben nasıl senden titremem, Ey İttihat Terakki!" diye başlayan yazıda "Sen başka kulüplere, başka cemiyetlere, başka fırkalara benze-mezsın! Yerde sen varsın, gök'te sen varsın, havada sen varsın, denizde sen varsın! ... Bu millet saadet namına ne gördüyse sen-den gördü! Bu vatan selamet namına neye nail olduysa senden oldu!

Hürriyeti öğreten senin zindanlarındır! Adaleti öğreten senin celladlarındır! ... Sen olmazsan bu vatan ne olurdu? ... Biz ne olurduk?!... Sen hiç üzülme, sen hiç merak etme." (Güneş yer üstüne düşmekle paymal olumuz!) İşte senin Yunus Nadi Bey ağabeyimiz gibi eli ve dili kuvvetli özoğulların şefkatli

(111) F. Kandemir; İzmir Suikastının İçyüzü, C. 2, s. 17-19.

(112) İkdam; "İstiklal Mahkemesinde Mithat Şükrü ve Azmi Bey'lerin Muhakemesi", 4 Ağustos 1926.

çocukların kıymetli müdafaalarında var! Sana yan bakmak mı?... Sana ağız açmak mı?... Sana el uzatmak mı?... Estağfurullah... Ne haddimize!... Trablus'a senin zamanı saltanatında düşman ayak bastı! Balkanları sen tutuşturdun, Orduya sen kundak soktun. Her biri bir vatan kadar büyük ve güzel vilayetlerimizi, Selaniklileri, Manastırlıları, Yanyaları, İškodraları sen düşmana kaptırdın! Harb-i umumi geldi... Vatan elden gitti... Gençlik elden gitti... Ordu elden gitti. Ve en müthiş elden gitti. Fakat sen yaşadın, sana bir şey olmadı..." derken İttihat ve Terakkiye mensup bazı kişilerin bugün İstiklal mahkemesi huzurunda en son ve en büyük cinayetlerinin hesabını verdiğini bütün bunların hain, katil fakat İttihat ve Terakki'nin mäsüm ve mukaddes öyle mi? diyerek yazısını şöyle bitiriyor: "Öyle ise Yaşasın İttihat ve Terakki" (113).

Falih Rıfkı, Milliyet ve Hakimiyet-i Milliye'de yayınlanan başmakalesinde; "Mahkeme zabıtları fikir adamlarına her gün bir ders vermektedir. Şimdiye kadar istcvab olunan rüesanın izahatı gösteriyor ki İttihat ve Terakki Fırkası fesh olunduğu güne kadar bu fırkayı idare edenlerin kafasında devlet, hükümet ve fırka mefhumları hiç yer tutmamıştır... Dikkat ediniz merkez-i umumi rüesasının muhakemesinde vatan ve millet ve mefkure mefhumlarının ne kadar yer tuttuğuna dikkat ediniz... Hepsinin kalbinden güzel vatandaşlık silinmiştir. Hepsi adi bir müteflibe felsefesiyle bu zavallı vatanın kendilerinin olması ile olmaması arasında fark görmemektedirler... Son muhakemede görüldüğü üzere güya gayr Türkler yerine Türkler kazanmasın diye icad olunan mal ticaretinden yine Türk olmayanların serveti artar. Bakiye kalan para da ihtilallere ve suikastlara sermaye olur..." (114)

Yunus Nadi Bey 6 Ağustos tarihli "İzler Üzerinde" isimli makalesinde mahkemede yargılananların, Gazi'yi öldürerek, hükümeti ele geçirmek isteyen mefsuh İttihat ve Terakki enkazı olduklarını ve yüksek mahkemenin hem müthiş hem de bayağı olan cinayetin izleri üzerinde olduğunu yazmaktadır.

(113) Akbaba; "Ah Mukaddes Cemiyet", 2 Ağustos 1926.

(114) Falih Rıfkı; "Sistem", Hakimiyet-i Milliye, 6 Ağustos 1926.

Ahmet Cevdet, Abbasi Halifeleri zamanında şerait ulemasının, "hile-i şeraiye tariki"ni kullanarak yalnız şeriata değil ahlaka da pek büyük fenalıklar yaptığını belirterek, o dönemde yaşanan bir olayı örnek olarak anlatıyor ve daha sonra "... Emin olalım ki bu ahlaki leke müselman memleketlerinde hukukun mukaddesatını ihlal etmiş ve..." derken bu tür hilelerin "Allahı aldatmak istemek"den başka bir şey olmadığı ve O'nun aldatılamayacağını söylemektedir (115).

İttihatçıların merkezi umumi azasından Dr. Rasuhi Bey'in muhakemesinde hilekarlığa kalkışması, ittihatçı paşalarla birlikte aynı torpido ile vatandan kaçan Rasuhi'yi dinleyenler, vatanın mukadderatını senelerce elinde tutmuş olan bir fırkanın ne mütereddi müdürlerden müteşekkil olduğunu görünce memleket hesabına büyük üzüntü duymuşlardır.

Hüseyinzade Ali Bey, Kara Kemal'in Mesadet Han'ındaki yazıhanesinde akd edilen içtimada, Hamdi Baba'nın İttihat ve Terakki'ye sadakat yemini verilmiş olduğundan bahsederek feshine itiraz ettiğini söylemiştir. Hamdi Baba da böyle bir şey söylemediğini iddia ederek her iki mevkufunda yüzleştirilmesine karar verilmiştir.

Hamdi Baba ile Darülfünun profesörlerinden Hüseyinzade Ali Bey'in muhakemeleri hakkında Falih Rıfkı'nın görüşü şöyle: Medrese kaçkını olarak tanımladığı Hamdi Baba ile Hüseyinzade Ali Bey'in Kara Kemal'in sağladığı bir menfaat neticesinde aynı siyasette buluşabilmişlerdir. Dünya fikir, zeka ve liyakat peşinde iken, bu kişiler Kara Kemal'in sağladığı bir takım yardım karşısında diz çöküyor. Mahkeme Başkanı Ali Bey'in Hüseyinzade Ali Bey'i uyarmasını da haklı buluyor: "Fikir adamı seciyeli olmalıdır, bizi kızdıran şey Hüseyinzade gibi bir alimin Kara Kemal gibi bir şahıs arkasında yürümesidir."

Falih Rıfkı'ya göre mahkemede yargılanan kişilerin pek çoğu cumhuriyet idaresinin sadık taraftarları olmalı idiler,

fakat en koyu müteassıpların bile yapmaya cesaret edemedikleri cinayete önyak olmakla suçlanmaktadırlar. Bu cinayet genç cumhuriyet idaresinin en emin istinadgahını yıkmak ve bizzat cumhuriyeti irtica canavarının pençesi altına almaktır. Memlekette bu tür kolay başarı usulleri iflas ettikçe, ahlak ve fazilet arttıkça yeni nesil hayatta benzeyeceği numuneleri başka gözle arayacaktır. Bu muhakemelerin bir faydasının bu olmasını diliyor Falih Rıfkı (116).

b. Cavid Bey'in Evinde Hazırlanan Program

Cavid Bey'in evinde hazırlanan program, Cavid Bey'in muhakemesi sırasında mahkeme salonunda okunmuştur. Cavid Bey'in muhakeme edileceği gün salon dolmuştu. Bu programın 9 maddesi şöyledir.

1. İttihat ve Terakki bütün hürriyetlere taraftar, radikal bir fırka-i siyasiyedir. Hukuk-ı Esasiye-i efrada taaddi eden ahkam ve kavanin bu gayeye göre tadil ve ıslah olacaktır.

2. Hakimiyet ve saltanat münhasıran milletindir.

3. Kuvve-i hükümetin tevhidinde değil, tefrik ve tevzinine taraftardır.

4. Kuvvari teşriye'ye milletçe müntekıb iki meclisten terkiib etmelidir. Mebusan intihati rey-i amm ile olmalıdır.

5. Kuvvari teşriyenin terkiib edeceği 2 heyet madelsalah bir meclis-i müessesan halinde içtima ederek memleketin teşkilatı esasiyesini tanzim maksadıyla bir kanun-u esasi yapmalıdır.

6. Merkez hükümet İstanbul şehridir.

7. İttihat ve Terakki fırkası düşman harici karşısında bütün vatandaşlar arasında kat'i bir ittihat tam teminini bir vazife-i vataniye bilir. Sulh meselesinde memleketin milli, iktisadi, siyasi ve idari istiklalini teminden başka bir emeli yoktur.

8. İttihat ve Terakki fırkası herşeyden evvel memlekette muntazam ve asri bir devlet mekanizması vücuda getirmek lüzumuna kani bulunduğu cihetle nazariyet ve hayalet peşinde dolaşmayarak muntazam bir işi hükümeti yapmak... memleketin bütün sınıf ve efradı arasında ufak ve muhadderat hislerinin fiilen tesisine iğraz ve ihtirazatın teskinine çalışmak azmindedir.

9. Bu devre-i teşriyede İttihat ve Terakki fırkası bir taraftan memlekette muntazam bir idare teşkiline sarf ve gayret edeceği gibi kurtulan vilayetlerin imarı ile yersiz yurtsuz kalmış ahalinin iskanını ilk vazifeler bilecek ve bu uğurda hiçbir fedakarlıktan kaçmayacaktır.

İzmit'te Gazi ile seçimler münasebetiyle görüşmeye giden Kara Kemal Bey dönüşte arkadaşları ile birlikte Cavid Bey'in evinde toplanmışlardı. İzmit görüşmesini arkadaşlarına anlatan Kara Kemal intilabatta Gazi ile karşı karşıya mücadele imkanı olmadığını görmüştür. Bu toplantıda Müdafai Hukuk'un dokuz umdesine karşılık İttihat ve Terakki'nin 9 maddesi vardır.

Falih Rifkî'ya göre, o gün zerre kadar hissiyat ve insanlık sahibi iseler ya tek tek müdafai hukuka girerek bu fırkanın inkaşafına çalışacaklar yahut da siyasi hayattan çekileceklerdi (117).

c. Mektup Meselesi

Mahkeme heyetinin elinde davaya ait üç mühim mektup bulunuyordu. Bunlardan birincisi Halil Bey'in Dr. Nazım'a gönderdiği mektuptu:

"Milas - 27 Kanun-u Evvel 340

Azizim Şükrü Bey,

Mektubunu dikkatle okudum. Selahaddin'den avdet vaziyetine dair daha ziyade tenvir ettim. Kim sebebiyet verir ise versin şu sırada inkılapçılar arasında ikiliği mazur bulurum.

(117) Falih Rifkî; "Mahut Program", Hakimiyet-i Milliye, 10 Ağustos 1926.

Çok kat'i bir inkılâb yapıldı. Birçok insanların hissiyatında, fikirlerinde, iktikadat ve menfaatda tahribat yapıldı. Hükümdarlık efradın rekabetine arz edilerek en şedit ihtirasat korunuldu. Hülyaperver olmayalım. Bunun buhranı daha çok devam edecektir.

İnkılâbları öldüren en büyük tehlike henüz buhranı devam ederken inkılâbçıların arasına sokulacak "Faksiyonu" ihtirastır. Fransa'da ilk cumhuriyeti öldüren budur. Tarihte daha pek emsal faciası vardır. Fransa'da cumhuriyet oldu, fakat Fransa'da baki kaldı, çok korkarım ki bizde cumhuriyet -mazallah- olur ise vatan da beraber elden gider. Meşrutiyetten sonra dahili ve harici suikastlara karşı memleketi ve hürriyeti ancak tesanüd ve tesanürümüzle ayakta tutabildiğimizi unutmamalıyız, ne demek istediğimi zannediyorum ki, kafi derecede izah edebildim."

Enver Paşa'nın "Ali" imzalı yazdığı mektup.

"Batum - 17 Eylül 1921

Kardeşim Rüstem;

Dün Moskova'dan posta geldi, Fevzi Bey belki resmidir diye hep hususi mektubları da açmış. Seninkiler de böyle geldi iken gönderiyorum. Senden Tiflis'ten bir haber almadık. Acaba yazdık da göndermediler mi? Ne ise inşallah arızasız yoluna devam ediyorsun ve böylece güzel güzel Moskova'ya gelir bu kağıdımı alırsın. Biz hâlâ Batum'dayız. Mamafia Sakarya vaziyeti düzeldiği için aceleyle hacet yok. Böylece bu kış da muharebe var. Harb devam edecek, bakalım Allah ne gösterecek, gözlerinden öperim, sabırsızlıkla bekleriz.

Oraya Bedri gelmiş ise hemen sukuveh merkezini oku, terkle gel veya diğer münasib bir arkadaş kalsın. Fakat malum ya Çiçerin vesaire ile görüşebilecek olmalı.

Ali"

Dr. Nazım'ın Mazlub Şükrü'ye mektubu,

"Azizim Şükrü Bey,

6 Kanun-u Sani 341 tarihli mektubunu aldım. Rahmi Bey'in mağlubiyetle neticelenen intihabı hepimizi müteessir etti.

Esbab-ı mağlubiyetini bir tafsil Sabit Efendi'ye yazdım. Bundan ders alarak set kabil için ittihazı elzem tedbirler vardır. Bunların birincisi teşkilat, ikincisi de intihab kanununda yapılması elzem tadilat teşkil eder, bu intihab kanunu kaldıkça hükümet namzetlerine karşı galiba çok güç olacaktır. Karşımızdaki adamlar içinde İttihat ve Terakki teşkilatında bulunmuş, tecrübe görmüş birçok zevat vardır. Senelerce Yunan çizmesi altında ezilmiş insanlar da Mustafa Kemal'e karşı beslenen his minnetdarının henüz tamamıyla zail olmamış teessürleri vardır. Sonra da bu tevhid-i kuvva ve tezin-i kuvva meselesi vardır. Bu mesele gibi bir de ittihatçılık meselesi vardır. Halen birçok tanıdığım zevad İttihat ve Terakki namına meydana atılmayan bir taazzuh iştirak etmemekte musir, Milas'lı Halil Bey biraderimiz tam intihab zamanında Terakkiperverlerin programı gazetelerde tenkitte imsak göstermedi. Halil Bey'in Milas'tan çektiği telgraf da itiraz ettiği nokta şüphesiz tevhid-i kuvva fikri idi. Bence Mayıs da inikad edecek kongrenin (?) kati bir kararları anlaşılmayınca esaslı bir teşkilat yapmak, kıymetli insanları teşkilatınıza rabt etmek kolay olmayacaktır. İzmir merkezi için burada iken birlikte intihab ettiğimiz zatı bile çalıştırmak güç olacaktır. Rahmi Bey'de eski havası kalmadı... Bu zevad da intihabdan sonra sükunluk görüyorum. Bakalım tahriren vuku bulan teklifinize ne cevap verecektir.

Rahmi Bey bu işe hevesle ve dört eli ile sarılmazsa mali hususatta da müşkülât çekilecektir. Fuat Paşa olsun, Rauf Bey olsun, Rahmi Bey'in yakasını bırakmamalıdır. Ben de elimden geldiği kadar Rahmi Bey'i teşvik de gayret göstereceğim. Lakin senin gibi benim de bu intihakat neticesi üzerine Rahmi Bey nezdinde büyük kuradımız (kurucumuz) kalmadı. Zaman sebebiyle siz Rahmi Bey'in teessüratını izale edecek ve metanet ve cesareti iade edeceksiniz. Gözlerinizden öperim azizim.

Nazım"

Bu mektuplar 10 Ağustos tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde neşr edilmiştir.

Mektuplarda görüldüğü üzere, mahkeme huzuruna çıkarılan mevküflerin çalışmaları hakkında bir fikre sahip olunabilir.

Falih Rıfkı; "Vakit" gazetesi baş muharriri Asım Bey'in mahkeme zabıtları arasında neşr olunan mektubu üzerine güzel bir tahlil yapmış olduğunu belirtiyor. Dr. Nazım'ın bu mektubu Anadolu ordularının zafer hatırası zihinlerde kaldıkça kendileri için intihabatı kazanmak imkanı olmadığını itiraf etmektedir.

Falih Rıfkı; ... Daima sükunetle söz söyleyen ve konuşan Asım Bey tereddüt etmeden şu hükmü vermektir diyor: "Türk milletine milli mücadele tarihini unutturmak isteyen bu adamın vatan fikri ile zerre kadar alakadar olmadığını görüyoruz." (118)

Bir diğer mektub meselesi de Azmi Bey tarafından Küçük Talat Bey'e yazılan mektuptur (Daha önce verilmişti). Mahkeme mektubun Ardahan mebusu Tahsin Bey tarafından nerede alınıp verilmiş olduğunu araştırmaktadır. Tahsin Bey konu ile ilgili bir şey söylemezken, mahkemede herşeyi aydınlatacağını söylemektedir.

Azmi Bey'in mektubu ile ilgili bir gün sonraki haberlerde Tahsin Bey'in mahud mektubu Kazım Karabekir Paşa'dan almış olduğunu, hatta mektubu alırken Fevzi Paşa'nın da yanlarında bulunduğunu söylemiştir. Tahsin Bey'in bu ifadesi üzerine mahkeme heyeti Fevzi Paşa'ya müracaat etmiş ve Fevzi Paşa'da bu iddiayı reddetmiştir. Kazım Karabekir Paşa'da Tahsin Bey'e böyle bir mektub vermediğini beyan etmiştir. Böylece mahud mektubun Azmi Bey'in eline ne suretle geçmiş olduğu anlaşılammıştır. Tahsin Bey; müdde-i umumi Necib Ali Bey'e özel bir mektup göndermiştir. Bu mektupta, mahud mektup ile ilgili bazı izahat verdiği tahmin ediliyor (119).

11 Ağustos tarihli Cumhuriyet gazetesi Ardahan mebusu Tahsin Bey'in ifadesine tekrar müracaat etmiştir. Tahsin Bey bu ifadesinde de mektubu Kazım Karabekir Paşa'dan aldığını

(118) Falih Rıfkı; "İki Vesika", Milliyet, 12 Ağustos 1926.

(119) Cumhuriyet; "Avdet Eden Mektub", 10 Ağustos 1926.

tekrarlamıştır. Ayrıca Tahsin Bey rahatsızlığından dolayı İstanbul'a gitmek istediğini bildirmiştir. Savcı Necip Ali Bey ise "Kazım Karabekir Paşa'nın bugünlerde Ankara'ya gelecektir. O zamana kadar burada kalınız" cevabı üzerine Ankara'da kalmıştır.

15 Ağustos tarihli Cumhuriyet gazetesinde Nazım, Azmi ve Nail Bey'lerin muhakemelerine dair haberler veriliyor.

Muhakemenin ikinci celsesinde Azmi Bey maznun mevkiine getirilerek Küçük Talat Bey'e Şadi nam-ı müstearı ile gönderdiği mektup ve Kadri namında bir şahsı tanıyıp tanımadığı soruldu. Azmi Bey Kadri Bey'i tanımadığını söyledi. Bunun üzerine Kazım Karabekir Paşa ile Ardahan mebusu Tahsin Bey mevacehe edilmek üzere getirildiler.

Reis Azmi Bey'e bu mektubun yanında ne kadar kaldığını sordu. Azmi Bey mektubun Tahsin Bey tarafından verildiğinin ve mektubun yanında bir kaç hafta kaldığını, mektubu alır almaz açtığını ve mektubu kimden aldığını Tahsin Bey'e beyan etmediğini ifade etti.

Mahkeme zabıtlarına göre duruşma şöyle devam etti.

"- Tahsin Bey, mektubu açık getirdiğine göre bunu okumuş olacaktır?

- Tahsin Bey namuslu bir adamdır. Okuduğunu zannetmem. Yakada açık bir mektup verilse ben de okumam.

- Ama böyle bir vaziyette zaruri değil midir?

- Bilmiyorum Reis Bey, bendenizce okunmaması lazımdır.

- Sizin en karışık bir zamanda yazdığınız bir mektubun nazır-ı dikkatinizi celb ettiğini söylüyorsunuz.

- Yalnız okudum efendim.

- Tahsin Bey kalkınız! Mektubu nerede verdiniz?

- Hata etmişim, mektubu İstanbul'da değil, İzmir'de Azmi Bey'e verdim.

- Azmi Bey ne kadar evvel aldınız? Bir buçuk sene mi?

- Evet.

- Tahsin Bey siz?

- Evet, bir buçuk sene kadar zannediyorum efendim. İzmir mebusu idim. Üç buçuk senelik bir zamandır da mektup kapalı idi.

- Yani başka bir zarfta mı idi?

- Evet kapalı idi, "Vali-i sabık Azmi Bey'e" hitaben yazılı idi. Kendisine rast geldim. Kazım Karabekir Paşa'dan aldığım bir mektup olduğunu kendisine söyledim ve kızımı gönderdim, mektubu getirttim. Kalabalık arasında mektubu verdim. Açtı baktı, içine koydu.

- Siz kendisine muhteviyatına dair bir şey sormadınız mı?

- Hayır sormadım. Bir sene evvel yazılmış olan bir mektubun mündercatına dair bir sual sorulacağı hatırıma gelmezdi. O sırada zafer olmuş, herkes ka'mindi.

- Mektubu nasıl ve ne vakit aldınız?

- Bir buçuk sene evvel Balıkesir'de fırka kumandanı akrabandan İbrahim Bey vardı. Kendisi İstanbul'a tayinini istiyordu. Birgün Keçiorman'a giderken Fevzi Paşa'ya uğradım. İntizar odasında Kazım Karabekir Paşa vardı. Bana o sırada Azmi Bey'in Sarıkamış'a gelip gelmediğini sordular. Paşa hazretleri bana "Azmi'ye bir mektup verirsem, verir misin?" diye sordular. "Başüstüne veririm" dedim. Bendeniz burada kaldım, İzmir'e gittiğimde bunu kendisine verdim.

- Mektubu Fevzi Paşa gördüler mi?

- Hayır, intizar odasında verdi.

Kazım Karabekir Paşa, evvela arz-ı malumat edeyim. Bu mektup cepheden geçmiştir. O zaman Trabzon da fırka kumandanı Sebati Bey'in eline bu nevi mektuplar geçmiştir. Bu mektupların mahiyetini Enver'in etrafındaki hareketine dair bir şifre ile hükümete bildirmiştim.

(Kazım Karabekir Paşa burada vaktiyle kendisine gönderilen bir şifre okur. Bu şifre Azmi Bey'in hükümet-i milliye aleyhinde yazdığı ve mücadele edeceğini söylediği mektupların bir şifre ile yazılmış sureti idi.) Kazım Karabekir Paşa bunu erkan-ı harbiye'ye gönderdiğini ve hususta hükümeti ikaz eden bir tahrirat da irsal ettiğini ilave eyledi ve dedi ki:

Bu gibi şeyleri ya Ankara bizden isterdi, yahut da gönderdiğimiz şifre ile iktifa ederdik. 338 nihayetinde Ankara'ya geldim. Burada erkan-ı harbiyede karargah verdiler. Cephe işleriyle meşgul idim. Azmi ve diğer beyler memlekete gelmişti. Ben Azmi Bey'in mektubunu cepheye bırakmıştım. Ali Said Paşa vekilimdi. Said Paşa bu mektupları ve evrakı iade etmek mütalaasında bulunmuş. Esasen affa uğramıştı. Bu bir atıfet meselesi idi. Kendisine nasihat etmek ve bunun bu fena hareketlere rağmen af edildiğine işaret ederek mektupları vermek mütalaasında bulunuyordu. Tahsin Bey bir gün ziyarete gelmişti. Azmi Bey'in hasta olduğunu ve burada bulunduğunu söyledi. Mektup muhteviyatından burada bahsettim. Azmi Bey'in yolsuz hareketini kayd ile kendisine bu mektubu verdim. İkinci zarfa koymak meselesi, belki emir zabiti koymuştur. Fakat mektup açıktır ve Azmi Bey'e iadesi resme geçmiştir. Artık kıymet-i tarihiyesi kalmamıştır.

- Tahsin Bey'e mektup muhteviyatından bahs ettiniz mi?

- Evet efendim. Bu bir kusur vesikasıdır. Kendilerinin haricinde takib ettikleri fena hareketten bahsettim. Bunun kıymetini bilsinler diye izahat verdim.

- Şark'daki erkan-ı harbiyenizden geldiğine nazaran bunun hakkında muamele var mıdır?

- Mesele şifahi olmuştur. Ali Said Paşa hatırlar. Bendenize bir soru sorulmuştur. Bu soru bendenize "Azmi Bey'e mektub yazmışsınız" diye sorulmuştu. Halbuki bendeniz böyle bir mektup yazmadığım cihetle o suretle cevap verdim.

Tahsin Bey - Bendeniz hiç bir zaman kendileriyle görüşmek istemedim. Hiç bir vasıta ile müracaat etmedim. Eğer Azmi Bey

bir randevu istemiş ise ayrı bir meseledir. Buyurdukları gibi mektubu bana verdikleri zaman derhal kendisine götürüp vermekliğim icab ederdi. Mektubun mündercatını Azmi Bey benden iyi biliyor. Fakat "çıkarmadım" demişlerdir. Paşa Hazretleri biraz hatıralarını yoklasınlar.

- Evvelce de bahs ettik. Mektubun davaya tealluku mündericatıdır. Mektubun Azmi Bey'e tevdi meselesinde tahdis eden tezadır. Bunun içindir ki malumatınıza müracaat edilmiştir. Buyurunuz.

Kazım Karabekir Paşa ile Tahsin Bey dışarı çıkarılır.

"...sabık polis müdürü Azmi Bey'in mektubu karşısında soğukkanlılık ve itidal gibi hasletlere mahal kalmıyor. O mektubu okuyunca insan için isyan etmek içinden kopan nefreti beyan eylememek kabil olamıyor... En iptidai bir insanın bile insanlığını ifade bazı hususiyet vardır ki onlardan mahrum olanlar bizzat kendi kendilerini insanîyetin haricine çıkarmış bulunurlar. Hep bu gibi insanlara kendi arasında makam ve mevki veren cemaatler ise kendi binalarını bizzat kendileri yıkmış olurlar..."

(120)

ALTINCI BÖLÜM

ANKARA MAHKEMELERİNİN SONUÇLANMASI, ABDÜLKADİR'İN
YAKALANIŞI

I. MUHAKEMELERE AİT BASINDA ÇIKAN YAZILAR

Ankara İstiklâl Mahkemesinde mevkûfların muhakemesi sona ermek üzereydi. Müdde-i umumi Necip Ali Bey ithamnamesini hazırlamaya başlıyordu. Henüz mahkemeye çıkarılmayan firarilerden de ele geçirilenler olmamıştı.

Rauf ve Adnan Bey'lerin Avrupa'da oldukları biliniyordu. Rauf Bey ülkeye dönmeyeceğini belirtmişti.

Falih Rıfkı, Rauf Bey ile ilgili olarak yazdığı başmakalesinde şöyle demektedir: "Uzun müddetten beri devam eden muhakemelerden anlaşılıyor ki üç senedir, Ankara'yı tahrip etmek isteyen siyasi suikastların üç esaslı başı vardır. Kara Kemal, Cavid ve Rauf Bey'ler. Kara Kemal taifesi Ankara'ya karşı İstanbul'un aşağı tabakalarını, Cavid Bey ve takımı İstanbul'un güzideler sınıfı ile matbuat ve müessesatı, Rauf zümresi ise Ankara'da bizzat kendi fırkamızın bir kısmını seferber etmeye çalışmışlardır..."

Falih Rıfkı'ya göre, Rauf Bey ateşe attığı arkadaşlarının macerasını Avrupa'nın sık ve rahat otellerinde izlemektedir. Rauf Bey'in de Çerkes Ethem gibi bir firari olduğunu söylemektedir. İsmet Paşa'nın Lozan anlaşmasının ardından Ankara'ya döndüğü zaman İstanbul'dan ise bir o gıybubet vardı. Hariciye vekili İsmet Paşa'nın zaferini kutlayan halk arasında hükümetin başvekili Rauf Bey'in bulunmadığını söylüyor.

En adi katillerin bile kendi canlarıyla ödediği bu suikast davasında Rauf Bey son zararını attıktan sonra trene binerek emin şehirlere kaçan Rauf Bey'in ne kaybettiğini soran Falih Rıfkı Bey yine buna kendi cevap veriyor. Rauf Bey bir mebusluk

kaybetmiştir, bu da şüphelidir. Bu davranış şeklinin liderlikle de bağdaşamayacak bir hareket olduğunu belirtiyor (121).

Kara Kemal'le son ayları birlikte geçiren Hilmi Bey mün-teharın siyasi faaliyetinden tamamen bi haber olduğunu iddia etmek garabetinde bulundu. Heyet maznunun hatıra defterindeki şayan-ı dikkat satırları tetkik edersek, Cavid ve Cahid Bey'lerle Hilmi Bey'i program meselesi hakkında karşılaştıracaktır.

Hilmi Bey milli mücadele senelerinde ne birinci ne de ikinci gruba girmemek suretiyle münferit bir vaziyet almış ve memleket haricinde çalışan ittihatçılarla alakadar bir insan hissini vermiştir. Hilmi Bey kendisini "Devrilmiş olan ittihat ve Terakkiden bekaya bir unsur(!)" Hilmi Bey, Cavid Bey'in evindeki içtimada hazırlanan programdan habersiz olduğunu söylemektedir. Halbuki içtimada Hilmi Bey'de bulunuyordu. Hilmi Bey'in cevapları mahkeme heyetini tatmin etmemiştir.

Kara Kemal'in iki katibi İbrahim Ethem ve Hamal Ferit Bey'ler de mahud vakıfnamenin mütevellileri olarak vakıf rezalelerini izah edemediler. İbrahim Ethem, köy katib-i mesulü iken işe işlerine karışmış ve kendi ifadesi ile millete yedirdikleri taş ve topraklı ekmeğe biriktirdikleri parayı Kara Kemal ile ticaret yaparak çoğaltmış ve bunu vakf etmişler ve İbrahim Ethem de 26 bin liranın vakfı olmuştu.

17 Ağustos tarihli gazetelerde; "Dünkü muhakamede Rauf Bey'in daha birinci grup azası ve heyet-i vekile reisi iken, bu grup haricinde ittihatçılardan mürekkep bir blok yaptırmak istediği, bunun için mazlup Canbolat'la Kara Kemal'e haber gönderdiği bir kere daha tahakkuk etti" deniyor (122).

Falih Rıfkı, Rauf Bey'le ilgili bir başka makalesinde: "... devlet ve cemiyet telakkileriyle hiç bir münasebeti olmayan Rauf Bey padişahçıdır, milli cereyanın muhasımıdır" diyerek

(121) Falih Rıfkı; "Bir Firari", Hakimiyet-i Milliye, 15 Ağustos 1926.

(122) Hakimiyet-i Milliye; 17 Ağustos 1926.

birinci Millet Meclisi'nde padişahlığın ilgası meselesinde hükümet namına söylediği sözleri dinin de unutulmadığını belirtiyor.

"Rauf Bey ve anlaştığı zümreler, Ankara inkılabçıları zaferden sonra ilk icraata başladıkları gün, bu icraatı muktedir olabildikleri noktada tevkif edebilmek ve eski ahval ve şeriatın idasını gayrı mümkün kılabilecek kadar fazla tahribata muslihane mani olmak üzere vaziyet almışlardır. Ankara aleyhtarlarının bu maksatlarını vuzuh ile gösteren ikinci hadise merkezi hükümet, hilafet ve cumhuriyet meselelerindeki rolleridir. İkinci Millet Meclisi işe başladığı vakit iki şehir ismi Ankara ve İstanbul kelimeleri konuşuluyordu. Tabii bu hal bizzat İstanbul şehri için hiç bir itham ve suizan teşkil etmez. İstanbul şehrinin menfaati kuvvetli ve müstakil bir devletin mevcudiyetinden ibaretti. Harici düşmanlarımız Anadolu'da kuvvetli hür ve müstakil bir devletin tesisine mani olmak için daima İstanbul'un merkezi hükümet olarak muhafazasını telkin ettikleri gibi dahili mahsımlarımız da Ankara'nın hamlelerine karşı koyabilmek için İstanbul ile hilafet müessesesine bel bağlamışlardı. İstanbul daimi düşman tehdidi altında bir payitaht kalıp Dolmabahçe Sarayı da daima vazifesinin ne olduğunu soran ve her fırsatta Rauf Bey'ler tarafından "gerbi tezimat" olunan bir halife oturdukça Ankara inkılabçılarının vaziyeti meşuk ve gayri tabi olmaktan kurtulamıyordu..."

İstanbul münakaşaları ve halife ziyaretleri yüzünden Halk Fırkası bir takım tehlikelere maruz kaldığından, Rauf Bey'de hesap sorulmuştur. Bunun üzerine muhalefet matbuatı bizi sadakatsizlik ve dar kafalılıkla suçlarken İstanbul halkının hissiyatı tahrik olunuyor ve Rauf Bey'de bir mazlumiyet çerçevesi içinde gösteriliyordu.

Rauf Bey'in son dört senedeki çalışmaları hakkında bir ikinci grup üyesi şöyle diyor.

"Rauf Bey her iki grupla da oynaktı. Birinci grupla nasıl münasebette bulunuyorsa, ikinci grupla da aynı münasebeti yaşattı. Sonra grubla ekseriye meclis müzakeratında karşımızda Rauf'u bulurduk. Rauf daha heyet-i vekile reisi birinci grubun ileri gelen uzuvlarından birisi vaziyetinde iken ikinci grupla gizli bir münasebet tesis etmişti. Sonra Rauf bu mescisini ikinci gruplara Kara Kemal ile muhakkak surette temas ettirmek suretiyle temdid ediyor ve ikinci grubu kendisine bir istinadgah yapmak istiyordu.

İlk muhakeme edilen Çolak Selahaddin meznun kürsüsünde adeta esas vaziyetinde durarak kesin ve tam cümlelerle heyetin suallerine cevap veriyordu. Fakat bir aralık adeta müdafaasını yaptı. Çolak Selahaddin Rauf'un ikinci grupçuların Kara Kemal'le temaslari için mütemadiyen uğraştığını ve bu hususa fevkalade ehemmiyet verdiğini anlattı. Kara Kemal'e ikinci grupçuların anlaşması için ilk temaslari Rauf ihzar ve Kara Vasıf bu münasebeti bizzat temin etmişti.

Hüseyin Avni Bey reisin suallerine pes bir sesle cevap vermiş ve Kara Kemal ile olan münasebeti tamamen anlatacağını söylemesine rağmen yarım yamalak cevaplar vermiştir.

Kara Vasıf Bey'in anlattıkları ise bilinen şeylere kesinlikle uymuyordu ve Reis'in de ihtarını almıştı (123).

Vatan gazetesi başmuharriri Anmet Emin (Yalman) Bey'de Rauf Bey'in kendisine gönderdiği mektupla ilgili bilgi vermek üzere Tevhid-i Efkâr başmuharriri Velid Bey'le birlikte Ankara'ya çağrılmışlardır.

Ahmet Emin ve Velid Bey'lerin mahkemede dinlenmeleri sırasında Velid Bey'in Erkan-ı Umumi Reisi'miz için "Biçare" vasfını kullanmış olması üzerine Velid Bey'i uyardı.

(123) *Hakimiyet-i Milliye*; "Dün Çolak Selahaddin, Kara Vasıf ve Hüseyin Avni Bey Muhakeme Edildiler", 20 Ağustos 1926.

"İnkılâb binaları kendi memurları tarafından inşa edilir ve kendi haleflerine terki mevki eder. Ne yapalım bu asrın kitabı bize böyle söylüyor. Onlar nasıl ki rafdaki kitapların ahkâmınca yürümeyi istiyorlar, bizimde hayattaki yeni kitapla hareket etmemiz hakkımızdır. İnkılâp binamızın yegane sigortası muhalefete yer ve zaman vermemektir. Muhalefette her şey mündümdür..." Aka Gündüz'e ait olan bu sözler şöyle devam ediyor.

Suikastçılardan biri "Vatanı inhisara aldınız" demişti. Aka Gündüz'e göre bu sözün önemi yoktur. "Vatan çamurdan ekmek somunu, şeker ve ağunu, Damat Paşa konağı ve muhid sarayı değildir ki eşe dosta belde vesika verilir... Bu millet elbette kendi vatanını kendi inhisarına alacaktır. O vatan ki bu inkılabı ve bu hedefe vasıl olabilmek için tarihte üçbin sene ve Anadolu'da 700 sene beklemiştir..." (124)

II. ABDÜLKADİR'İN YAKALANIŞI

Hakkında tutuklama kararı çıkarılan Abdülkadir uzun süredir yakalanamıyordu.

23 Ağustos tarihli gazetelerde Abdülkadir'in Bulgar sınırından geçmek isterken yakalandığı bildiriliyordu.

24 Ağustos tarihli başmakalesinde Falih Rifkı şöyle diyor: "Dün 23 Ağustos, havadis meraklıları için epeyi heyecanlı bir gündü. Akşama doğru Ankara'nın sakin sokaklarında Yunan ihtilali ve Abdülkadir'in tevkifi haberleri birbirini takip etti..."

Falih Rifkı nihayet son caninin de yakalandığını belirterek şöyle bitiriyor sözlerini: "Yeni Türkiye'de katiller, serbaşlar, anarşi ve tedhiş unsurları için hapishane ve sehpadan başka varılacak hedef olamaz. Bu telakki fiili misallerle yeni neslin zihnine birleştikçe, artık mevki-i iktidar, meşrutiyetlerde

olduğu gibi serseriler ve hafi komiteler elinde bir oyuncak değil, muasır devletlerde olduğu gibi ilimden, liyakatdan, fikir ve ihtisasdan mürekkep tabii bir cihaz telakki edilecek herkes ancak bu nevi imtiyazların mükafatını görebileceğine inanacaktır (125).

Abdülkadir Kendisini Gizliyor

Istanbul polisi Abdülkadir'in Istranca civarında olduğunu tespit etmiş ve buraya jandarma sevk etmiştir.

Ormanlı, Çilingir ve Pudima çiftlikleri yakınlarında pejmürde kıyafetli, sakallı, başında fötr şapka ile kendisini orman müfettişi olarak tanıtıyordu. Bu köylerden birinden aldığı refakatçı ile Midye'ye kadar gelmiş ve daha sonra bu refakatçısını yanından uzaklaştırmıştır. Bu adam, kendisini "Orman Müfettişi" olarak tanıtan Abdülkadir'in hal ve hareketinden şüphelenerek ifşaata başlamıştır.

Abdülkadir Istranca dağlarını takip ederek Demirköy kazasının İğneada nahiyesinde hududu dahilinde iken jandarma müfrezeleri tarafından yakalanarak Kırklareli'ne gönderilmiştir.

Kırklareli'ndeki tahkikatta Bulgaristan'a ticaret yapmak için geçmek isteyen mütekaid yüzbaşı Nazif olmak üzere ifade değiştirmiş ve kendisinden daha çok şüphe edilmiştir. Kendisini tanıyan birçok memur ve zabıt getirilerek Abdülkadir'i teşhis etmişlerdir. Buna rağmen hüviyetini gizlemeye devam etmiştir. Nihayet trenle sevk edilmek istendiği sırada Abdülkadir olduğunu açıklamıştır. Bulgaristan'a geçmek üzere firar etmek istediğini söyleyen Abdülkadir Ankara'ya gönderilmek üzere Kırklareli'nden tahrik edilmiştir.

Hudut ile Abdülkadir'in yakalandığı yer arasındaki mesafe 12 km. imiş (126).

(125) Falih Rıfkı; "Bir Derdest", Hakimiyet-i Milliye, 24 Ağustos 1926.

(126) Hakimiyet-i Milliye; "Firari Abdülkadir İğneada Nahiyesinde Yakalandı", 24 Ağustos 1926.

Abdülkadir Ankara'dan önce İstanbul'a getirilerek Sirkeci İstasyonundan, harb-i umumide Kayzer Wilhelm'e tahsis edilen üstü açık otomobil ile müdüriyete götürülmüştür (127).

Hamdi isimli bir muhabirin verdiği habere göre; Midye'de yakalanan Abdülkadir'i İğneada nahiye müdür vekili ve karakol kumandanı Hisarköylü Hasan İbrahim Efendi gerçekleştirmiştir deniyor (128).

Akbaba'da Abdülkadir'in yakalanması ile ilgili olarak şöyle bir makale yer alıyor:

"Bir sıçradı, iki sıçradı, nihayet o da yakalandı... Siyaset omuzdaşı Kara Kemal kümeste saklanmıştı. Bu da sandığa girmiş, kömür ocaklarında yanmış, ot yağınları altında gizlenmiş.

Sırtlan gibi, kan içen fare gibi delikten deliğe kaçan, kurt gibi ormanlarda dolayan bu siyaset çakırcalısı da nihayet aldığı canların, döktüğü kanların, yıktığı harmanların hesabını verecek!

İktisatçısı Kara Kemal, siyasetçisi Kör İhsan, ulumesi Şükrü olan İttihat ve Terakki'nin Abdülkadir'i de nişancı başı-sıdır.

Nuruosmaniye'deki dergahında, kuzu postuna oturan salyalı kurt her işaret ettikçe Abdülkadir'in tabanca tetiğinde duran parmağı bir kere oynardı. Denebilir ki faili meçhul kalan her siyasi cinayet Abdülkadir'in eseridir.

Şükrü'nün günahını çekmeyen sehpanın ipi bir kere kopmuştu. Dilerim ki ipi on kere kopsun ve her asılışında kolay kolay canlarını aldığı masumların hayali gözlerinin önünde canlansın, isimleri boşazlarında hırıldasın!" (129)

(127) İkdâm; "Abdülkadir Sirkeci İstasyonunda", 24 Ağustos 1926.

(128) Cumhuriyet; "Abdülkadir'i Asıl Yakalayan Kimdir?", 28 Ağustos 1926.

(129) Akbaba; "İbret", 26 Ağustos 1926.

III. TALEPNAMENİN OKUNMASI VE SANIKLARIN MÜDAFAALARI

Duruşmalar sona erdikten sonra sıra savcının talepnamesinin okunmasına geldi. Savcı suçları işledikleri zaman ve devamı müddetinin doğurduğu sosyal vahamet ve cürmün devamından husule gelecek kanuni usul ve selahiyet gibi mülahazalar bakımından iki büyük kısma ayırıyordu. Adi ve mütemadi suçlar. Suçların başlangıcıyla sonu arasında bir çok safhalar geçirmiş ve bu sebeple uzayıp gittiğinden bu suçları mütemadi suçlardan kabul ettiğini ifade ediyordu.

Savcı daha önceki iddianamelerinde de belirttiği gibi; Mustafa Kemal'e yapılmak istenen suikastın şahsi bir garaz ve husumetten ziyade hükümeti devirmek, yeniden seçimler yapılarak iktidar mevkiine gelmek heves ve amelinden kaynaklanmış bir suç olduğunu yineliyordu.

Ali İhsan Bey ve Küçük Talat'ın anlattıklarına göre savcı şöyle devam ediyordu.

"Harp esnasında iase ve ekmek darlığını önlemek maksadıyla Kara Kemal Bey'in başkanlığında teşekkül eden bir ticaret heyetinin Ankara ve Konya'dan getirdiği buğdaylardan yapılan ekmeklerden alınan paraların beşer parası bir kenara konmak suretiyle biriktirilen ikiyüzotuzüçbin lira ile evvela milli mahsulat şirketi kurulmuş, ondan sonra da bunu diğer şirketler ve iktisat bankası takip etmiştir. Bu şirketler -kendi dedikleri gibi- eğer memleketteki ihtikara mani olmak ve Türk milletini memleketin iktisadi hayatına hakim kılmak maksadıyla kurulmuş olsaydı, elbette büyük bir hizmet olurdu..."

Savcı meşrutiyeti getiren bu ihtilal zümresinin mütarekeye kadar memleketi nasıl idare ettiklerini, İttihat ve Terakki büyüklerinin milleti binbir felakete sürükledikten sonra ceplerini doldurarak nasıl kaçtıklarını ve tekrar iktidara gelebilmek için gösterdikleri çabaları ve nihayet suikast işine giriştiklerini anlatıyordu.

Savcı Necip Ali Bey vicdani kanaatine göre maznunların cürmi vaziyetlerini şöyle sıralıyordu:

"Ali İhsan Bey'i irtikap edilecek hükümeti devirme ve suikast meselesiyle münasebetdar ve bunları hazırlayan gizli heyetle alakadar görmekteyim. Nail Bey iptidan beri gizli siyasi faaliyetlerden bir an fariğ olmamıştır. Onun da iş bu gizli heyetle alakadar olduğunu vicdanan kabul etmekteyim.

Dr. Nazım Bey'in Ziya Hurşid'le doğrudan doğruya alakası olmasa bile, geniş bir gizli cemiyet tarafından yapılmak istenilen suikast hadiseleriyle alakadar bulunmaması mümkün değildir. Dr. Nazım Bey'in en galiz küfürlerle mütemadiyen, öteden beri münasebetli münasebetsiz propağandalarda bulunması ve maslup Şükrü'nün bu kadar yakından dostu olduğundan dolayı behemehal bu işten haberdar olması icab edeceği bir mantıki zarurettir. Şükrü ve İsmail Canbolat'ın bu kadar muazzam bir işi yalnız Kara Kemal ve Abdülkadir gibi iki üç kişi ile yapmasına imkan varmıdır? Bu sebeple, Dr. Nazım Bey'in de bu mesele ile alakadar olup gizli heyette bulunduğu kati kanaatim vardır.

Cavid Bey'e gelince, evindeki toplantıların alelade içtimaller olmadığı anlaşılmıştır. Diğer taraftan asılan Sarı Efe Edip'te Cavid Bey'in gizli bir heyete yardım ettiğini söylemiş, Cavid Bey ise bermuted bunu da inkar etmiştir. Kendisinin eskiden beri arkadaşı olan Ali İhsan Bey'in mazbut ifadelerinde ise: "Kara Kemal siyaset ile uğraşmak fikrinden vazgeçtiği halde, kendisini siyaset imale tahrik ve teşvik eden Cavid Bey'le Şükrü Bey'dir" diyor. Bu kadar deliller ve şahitler karşısında Kara Kemal'in şebekesinde Cavid Bey'in dahil olmadığını kabul etmek mümkün müdür? Binaenaleyh: Cavid Bey'i de aynı vechile itham ediyorum. Ardahan mebusu Hilmi Bey de gece gündüz Abdülkadir ve Kara Kemal ile pek sıkı bir münasebete girişmiş olması ve kendisinin öteden beri gayet menfi ruh taşıması hesabıyla, bu cereyandan uzak kalmayacağı muhakkaktır. Hilmi Bey'i de aynı vechile mücrim addediyorum..."

Necip Ali Bey; Dr. Nazım, Cavid, Nail ve Hilmi Bey'lerin ceza kanununun 55'nci maddesi delaletiyle 57'nci maddesine uyularak cezalandırılmalarını yani idamlarını, bu arada Ali İhsan, Vehbi, Hüsnü, Ethem, Hüsnü Baba, eski İzmir Valisi Rahmi ve Rauf Bey'lerin muhtelif cezalara çarptırılmalarını ve bir kısmının da beraatini istiyordu. Hüseyin Cavit Bey'in de beraati isteniyor ve savcı şöyle diyordu:

"Meğer İttihat ve Terakki'nin ateşli muharriri Hüseyin Cavit Bey'in yazdığı yazılar, kendi fikirlerinin ilhamı olmaktan ziyade Cavit Bey'in evinde kararlaştırılan esasları müdafaa etmek için olduğu tahakkuk ediyor. Ancak Hüseyin Cavit Bey'in, son suikast hadisesi ile alakalı gizli heyet ile münasebeti olduğuna dair bir delil ve emare ve hiç bir kanuni karine yoktur. Esasen yazdığı yazılardan dolayı yüksek heyetimizce müebbeden nefiz mahkum olmuştur." (130)

Cumhuriyet Gazetesi ithamnamenin okunmasından sonra sanıkların müdafaalarını hazırladıklarını ve 25 Ağustos'ta da bu müdafaalarını okuyacaklarını bildiriyordu. Eğer müdafaalar uzun sürmezse aynı gün hükmün verileceği, beraat edenlerin ise müdafaada bulunmayacaklarını ilave ediyordu.

Cavit Bey

Cavit Bey savunmasını iki kısma ayırıyordu. Birinci kısımda umumi harbe girilmemesi için kendisinin yaptığı çalışmalar ve konuşmaların neticesinde hain olarak gösterilişini anlatır.

İkinci kısmı şirketlere ayırmıştır. Bu savunmasında Cavit Bey kendisinin bir iktisat uzmanı olmasına rağmen fikirlerinin sorulmadığını ve bu işlere de kimseyi teşvik etmediğini söyledi.

Üçüncü olarak da iase meselesini konu eder. "Harbin son yıllarında menkuf vaziyette idim. Talat Paşa kabinesine girdiğim zaman, iase işlerinin hususi ellerde çevrilmesinin doğru

olmayacağını söyledim ve buna muvaffak olarak iâşe nezaretinin kurulmasını temin ettim" diyerek kendisinin iâşe konusunda suçlanamayacağını belirtti.

Kara Kemal ile ilgili olarak da kendisinin çok yakın arkadaşları olduğunu fakat suikast ile ilgili hiç bir şey söylemediğini anlattı.

Nail Bey

Nail Bey, Bakü ve diğer yerlerdeki çalışmalarında memleketeye zararlı hiç bir harekette bulunmadığını bilakis faydalı olmak hususunda çalıştığını anlatıyordu. Cavit Bey'in evindeki toplantılarda alınan kararların memleket aleyhinde bir ciheti olmadığını ve dokuz maddelik programla da kendisinin bir alakası olmadığını beyan etti.

Abdülkadir ile olan arkadaşlığına da değinen Nail Bey, suikast hadisesinden evvel bir kaç defa Abdülkadir'le görüşmüş olduğunu tereddütsüz söylediğini belirtti. Fakat Abdülkadir'in kesinlikle kendisine suikast meselesinden bahsetmediğini tekrarladı. Suikast ile ilgili olarak kimseden bir şey duymadığını da ilave etti.

Dr. Nazım Bey

Dr. Nazım, Berlin'de merhum Talat Paşa başkanlığında "İslâm İhtilâlleri Cemiyeti" adı altında vatanımızın düşmanları aleyhinde çalışırken Ankara hükümeti ve Mustafa Kemal'in de kendilerini onayladığını belirterek savunmasını şöyle sürdürdü. Ankara'dan gönderilen mektupta, "Anadolu işlerine karışmamak ve yalnız hariçte çalışmak şartı ile" kendilerine işbirliği yapıldığı bildirilmişti. Rusya ve Almanya'da bu emrin haricine çıkmadığını söyleyen Dr. Nazım Bey, Enver Paşa'nın da Anadolu'ya geçmemesi için elinden geleni yaptığını belirtti.

Cavit Bey'in evindeki toplantıya Gazi Paşa'nın muvafakat ve müsaadesi olduğuna inanarak katıldığını ve bu toplantıda vatan aleyhine hiçbir şey konuşulmadığını söylemiştir. Bu toplantıdan sonra İzmir'e gittiğini ve siyasetten uzak bir yaşam sürdürdüğünü belirtti.

Kendisine gönderilen programın evinde yapılan aramada bulunduğunu fakat bu programın hiçbir şey ifade etmediğini, başkalarına da gönderilmiş olabileceğini ifade etmiştir. Hiçbir şekilde hiçbir şeyin propagandasını yapmadığını belirtti.

Hakkındaki en ağır suçlamanın gizli bir teşkilata girmiş olduğu ve Kara Kemal ile arkadaşlarının düzenlemiş olduğu suikastten haberdar olduğunu belirten Dr. Nazım Bey, Şükrü, Canbolat ve Kara Kemal Bey'lerle iki seneden beri görüşmediğini ve hiçbir şekilde haberleşmemiş olduğunu söyleyerek, suikasttan hadise ortaya çıktıktan sonra haberdar olduğunu bildiriyordu.

Hilmi Bey

Ardahan mebusu Hilmi Bey, Birinci Büyük Millet Meclisi'nden ayrıldıktan sonra Ardahan ve Şavşat'ta ticaretle meşgul olarak, siyasetten uzak bir yaşam sürdürdüğünü söyleyerek savunmasına başladı. Kara Kemal'in yazıhanesinde bulunmadığını, diğer kişilerle de hiçbir alakası bulunmadığını anlattı. Suikast işini ise gazetelerden öğrendiğini söyledi (131).

IV. İDAM HÜKÜMLERİNİN İNFAZI

26 Ağustos günü tarihi davanın kararının öğleden sonra tebliğ edileceği söylenmişti. Saat 13.00'den itibaren bir çok insanlar mahkeme kapısının önünü ve millet meclisi bahçesinin mahkeme binasına yakın olan kısmını doldurmuştu.

(131) F.Kandemir; a.g.e., C. 2, s. 96-106.

Saat 16.30'da maznunlar otomobillerle getirilmeye başlandı. Cavit, Dr. Nazım, Nail ve Hilmi Bey'ler otomobillerde görülmeyince idam cezasının değiştirilmediği anlaşıldı.

Salonda da bütün sıralar doluydu ve mahkemenin kararı bekleniyordu. Saat 16.45'de maznunlar salona alınmaya başlandı. Sırasıyla, Ergani mebusu İhsan, Hamdi Baba, Ali İhsan, İbrahim Ethem, Hüsnü, Vehbi, Aziz, Selahaddin, Hüseyin Avni, Şevki, Cahid, Azmi, Naim, Cavid, Mithat, Kara Vasıf, Mehmet Ali, Bekir, Seyid, Rıza, Mithat Şükrü, İzzet, Ali Osman, Saadeddin, Hamal Ferid, Salim, Salih, Hasan Fehmi, İhsan, Komiser Cavid ve Aziz Bey'lerdi. Saat 17.00'de mahkeme heyeti salona girdi. Reis Ali Bey mahkeme kararını baş katibe okutur (132).

Cavid Bey, Dr. Nazım, eski Ardahan milletvekili Hilmi ve İttihat Terakki Fartisi'nin sorumlu sekreterlerinden Nail Bey, Anayasa'yı değiştirmek, kaldırmak, T.B.M.M.'ni devirmek ve zorla görev yapmasını önlemekten idama mahkum oldular (133).

Aralarında Rauf ve eski İzmir Valisi Rahmi'nin de bulunduğu 5 kişinin on'ar yıl hapislerine karar verildi. Kalan 37 sanığın beraatlerine hüküm olundu ki, sanıkların bazıları dava devam ederken salıverilmişlerdi (134).

Hüküm gece 23.00'de umumi hapisane önünde infaz edilmiştir.

Tarihi muhakeme bitti. Büyük politika oyunlarında kazanç gibi kayıp da büyük olur diyen Falih Rifki bugün lehte ve aleyhte söylenecek söz kalmamıştır demektedir (135).

Yunus Nadi'ye göre İstiklâl Mahkemesi İzmir ve Ankara muhakemelerinde ceza vermekten ziyade vermemeye dikkat etmiştir.

(132) *Hakimiyet-i Milliye*; "İstiklâl Mahkemesi Dün Adil Kararını Tefhim Etti", 27 Ağustos 1926.

(133) Yücel Özkaya; "İzmir Suikastı", *Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara 1991, C. 8, Sayı 22, Kasım 1991'den ayrı basım, s. 73.

(134) A.Turan Alkan; *İstiklâl Mahkemeleri*, Ağaç Yayınları, İst. 1993, s.92-93.

(135) *Hakimiyet-i Milliye*; "Hükümden Sonra", 28 Ağustos 1926.

İstiklâl Mahkemesinin muhakeme ettiği en yüksek siyasi cürüm önünde asla ihtilal mahkemesi mahiyetini takınmamış ve intikam fikrinin hatta zerresine dahi imkan ve ihtimal verilmeyecek bir azamiyet göstermiştir.

Hürriyetperverliğin bu derecesine en medeni memleketlerin en yüksek mahkemelerinde dahi nadiren tesadüf olunur (136).

Ceza Kanunu resmi bayram günlerinde idam hükümlerinin infazını yasaklıyordu. Bu yasak doğrultusunda mahkeme kararının okunduğu günün akşamı hükümlerin infazı kararlaştırılmıştı.

Hüseyin Cahid Bey beraati münasebetiyle Gazi ile görüşmek istemiş ancak randevu daha evvelden randevu alamadığı için Gazi ile görüşmemiş ve ziyaret defterine ihtiramatını kaydederek ayrılmıştır.

V. ABDÜLKADİR'İN MUHAKEMESİ VE HÜKMÜN İNFAZI

Tarihi davanın kararı açıklandıktan sonra, bu dava ile ilgili olarak yakalanan Abdülkadir ayrıca muhakemeye tabii tutulmuştur.

Yapılan istivebatında tamamen inkarda bulunan Abdülkadir, Şükrü ile olan münasebetini alelade dostluk mahiyetinden başka bir şey olmadığını söylemektedir. Hatta bu gibi işlerle kendisinin bir alakası olma ihtimalini bile garip bulduğunu büyük bir cesaretle söylemektedir.

Abdülkadir'in bu muhakemesi esnasında Atıf Bey isminde, milli hareket sırasında Geyve cihetlerinde fırka kumandanı iken elindeki fırkasının dağılmasına sebep olduğundan tekaüde sevk olunan bir kişi daha dava ile ilgisi görülerek muhakeme ediliyordu.

(136) Yunus Nadi; "Son Karar", Cumhuriyet, 28 Ağustos 1926.

Atıf Bey, Rauf Bey'in eniştesi Aziz Bey'in evinde ele geçen bir mektubuyla gizli faaliyetlerde bulunduğu anlaşıldığından tutuklanmıştı. Atıf Bey'in mektubunda şu cümleler yer alıyordu.

"...Yeni Gün Gazetesinin muhterem Rauf Bey hakkındaki satırlarını okuyunca emin olabilirsiniz çok memnun kaldım. Efendilerin ihtisasat-ı rezilanelerini alenen dahi ilân etmesi evvela memleket namına büyük bir faal-i hayırdır. Yalnız beni bir şey düşündürüyor. O da Rauf Bey'in istifa fikrini hayallerinden geçirib. geçirmedikleridir. İstifa ederlerse memlekete çok fenalıkların gelmesine sebep olurlar. Efendiler de o vakit velev muvakkat bir zaman için olsun emellerine nail olurlar. Beni acizane meslek ve ictihadımdan dolayı belki muvazaha edebilir bulunurdu. Ruh-u habislerin fitrat hakikiyeleri böyle tecelli edince o muahaza edecekler de -ki olduğunu zannetmiyorum- tashih kanaat etmiş oldular sanırım..." 10 Aralık 1339 tarihli bu mektubu mahkeme delil olarak kullanıyordu (137).

Abdülkadir Bey hakkındaki eski karar fesh olunarak muhakemesine yeniden başlanmıştır. Savcı da 57'nci maddeye tevkifan cezalandırılmasını istemiştir.

Abdülkadir 31 Ağustos'ta müdafaasını yapmıştı. Abdülkadir müdafaasında, meşrutiyetten sonra suikastçı bir vaziyet almadığını, taklib-i hükümetçe olmadığını beyan etmiştir. Gazi ile Anafartalardaki münasebetini Ankara Valiliğinde bulunduğu zamanlara ait hatıralarını anlatmıştır. Ziya Hürşid ile temasına ait iddianamede yer alan suallere uzun uzun izahat vermiştir. Ve kendisinin isnad olunan suçlarla bir ilgisi olmadığını açıklamıştır.

Abdülkadir'in müdafaası iddia makamı tarafından tetkik edildikten sonra karar açıklandı. Abdülkadir ikinci ceza kanununun 55'nci maddesi delaletiyle 57'nci maddesinin fıkra-i evlasına tevfikan idamına müttefiken karar verilmiştir.

(137) *Hakimiyet-i Milliye*; "İstiklâl Mahkemesi Dün Abdülkadir ile Atıf'ı İstevab Etti", 29 Ağustos 1926.

Abdülkadir hakkındaki hüküm saat 23.00'de umumi hapishane önünde infaz edilmiştir.

Hüseyin Cahit Bey'in tahliyesi sevinçle karşılanmıştı. Hüseyin Cahit Bey'de "Hatamı Ali Bey'e de, İsmet Paşa'ya da açıkça söyledim. Maziyi sildik" demektedir.

İzmit'te çıkan "Hür Fikir" gazetesi sahibi ve başmuharriiri Kılınçoğlu Hakkı Bey gazetesinde Hüseyin Cahit Bey'in tahliyesini tebrik ediyor ve ona gazetesinde açık bir mektup yazıyor. Bu mektupta Cahit Bey'in mektubuna ait bazı bölümlerde bulunmaktadır.

Cahit Bey'in mektubuna ait bölümler şöyle:

"... Filhakika zannettiğim gibi olmuş olsalardı beni asmaları icab ederdi. Halbuki faaliyet ile gördüm ki zannamda hata ediyor imişim. Bu hatamı anladıktan sonra bana düşen bir vazife olabilirdi. O da aynı halisiyet ile mukabele etmek ve hata ettiğimi, yanlış bir fikre kapılmış olduğumu itiraf etmek. Ali Bey'i ve mahkeme heyetini ziyaret ettim ve bunu açıkça söyledim... Aynı şeyleri İsmet Paşa'ya söylemek üzere kendisini görmek istediğimi Ali Bey'e anlattım. Bir randevu aldı. Dün İsmet Paşa'yı da gördüm. Aynı tarzda konuştuk ve maziyi sildik. Pek dostane muamele etti" (138).

"Hüseyin Cahit Bey'e mektup" isimli başmakalede Akbaba şöyle yazıyor:

"... Bir vakitler "Cahidizm" gençlik ilminde en münteşir din idi! Fakat Selanik'li bir sarrafı kendinize bey intihab ettiğiniz günden itibaren bu dinin hak dini olduğundan şüpheye düştük. Günden güne imanımız zayıfladı. İtikadımız eksildi. Ve nihayet siz ümitsiz bir ilah gibi yalnız gururunuz ve yalnız azminizle başbaşa kaldınız! ... Sizi ihtikar komisyonunda kaybeden eski aşklarınız Malta dönüşü tekrar bulduklarını sanmışlardı.

Ve ne yazık ki hasretle açılan kollarımız boşluğu kucakladı. Gençliğin sıcak aguşuna değil, siyasetin kara pençesine teslim-i vücut ettiniz!..."

Akbaba; Hüseyin Cahit ve Tanin isimlerinin bir zamanlar paradan kıymetli, silahtan kuvvetli iki alet idi derken, birinci ve ikinci istiklal mahkemelerinde ateşler saçan Hüseyin Cahit'in üçüncü istiklal mahkemesinde hileden ve desiseden kaçması kendisine hayatı, bize de eski Cahit'i kazandırmıştır diyor.

Bir Nasreddin Hoca fıkrasıyla yazısını sürdüren Akbaba; "Siz de Cahit Bey sevininiz ki nefi-i ebed cezasına mahkum oldunuz, ömrünüzün 15-20 ayı Çorum'da geçti. Yoksa mazallah, ya bu esnada İstanbul'da bulunsa idiniz? Tefvik Fikret'in hakkı varmış. Bazen felaketinde olurmuş hayırlısı" diyerek yazısını bitiriyor (139).

Mahkemeler bir süre daha devam eder. Bu süre içerisinde dava ile dolaylı yoldan ilişkisi olan kişiler yargılanmakta olup bazılarında hapis ve bazılarında beraat kararları verilir.

3 Kasım 1926'da Ankara ve Şark istiklal mahkemesi üyelerine, adaletin gereğini kanuna uygun bir şekilde yerine getirdiği, kamu güvenliğini sağladığı ve Cumhuriyetin korunması hususunda gösterdikleri çalışmadan dolayı, meclisçe takdir edildiklerinin kendilerine bildirilmesine karar verildi. Meclisin takdirnamesi mahkeme üyelerine gönderildi. Mart 1927'de görevlerinin sona erdiği bildirilen Ankara istiklal mahkemeleri üyeleri ellerindeki dava dosyalarını Adliye Bakanlığı'na bağlı mahkemelere gönderdiler. 4 Mayıs 1949'da çıkarılan bir kanunla da istiklal Mahakimi Kanunları yürürlükten kaldırıldı (140).

(139) Akbaba; "Hüseyin Cahit Bey'e Mektup", 2 Eylül 1926.

(140) Ergün Aybars; *İstiklal Mahkemeleri (1923-1927)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

S O N U C

Köpürmüş bir okyanus gibi memleketin her tarafında hidet ve nefret dalgaları husule getiren suikast tertibatı, neticesiz kaldığı için mucib olacağı felaketin önünü atmış, binaenaleyh ika etmemiş bir hadise gibi telakki edilemez. Her fesad cereyanı gibi bu suikast teşebbüsü de sebep olduğu bu ruh sarsıntısından başka doğrudan doğruya memlekete fenalığı dokunmuş bir harekettir. Bu teşebbüsün neticesiz kalması, Türk vatani ve Türk tarihi için en büyük felaketin önünü almıştır, fakat vatana iras ettiği zararsa çok büyüktür (141).

İzmir Suikastı ile Şeyh Said isyanı ve Musul meselesinin sıkıntıları henüz tam olarak atlatılamamış iken, ülke yeni bir kargaşaya doğru itilmek istenmiştir. Cumhuriyet idaresi ve yapılan tüm yenilikler ile ülkeye kazandırılmak istenen yeni kimlik, içte meydana gelebilecek en ufak bir anarşi ile dağıtılabilirdi. Bunu gerçekleştirebilmek için yapılabilecek en basit yol da Mustafa Kemal Paşa'yı ortadan kaldırmaktı. Böyle bir suikastın gerçekleşmesi içte karışıklığa neden olabileceği gibi, dış devletlerin de dikkatlerini üzerimize çekmeye neden olacaktı. Nitekim yine o günlerde Avrupa'da yayınlanan bir gazete "İtalyanlar İzmir'e Nasıl Asker Çıkardı?" gibi hayali başlıklarla böyle bir durumda İzmir'in işgal edilebileceği izlenimini vermekteydi.

Cumhuriyet düzenini tamamlama yolunda türlü alanlarda yapılan hızlı devrim aşamaları, eskiye bağlı olmaktan kurtulamayan, eski düzenden ayrılamayan, yeni düzene doğru olan hızlı gidişi tehlikeli şekilde temelden kopma sayanları ve Cumhuriyet düzeninin esasına aykırı sananları tedirgin etmişti (142).

Bütün bu tedirginliklerin yanı sıra şahsi kin ve kıskançlıklar da suikast teşebbüsünün ortaya çıkmasına neden olmuştu. 1926 senesinin en önemli olayı olarak tarihteki yerini alan

(141) Muhiddin Sadık; "Millete Fenalık", Akşam, 21 Haziran 1926.

(142) Mahmut Goloğlu; Devrimler ve Tepkileri (1924-1930), Başnur Matbaası, Ankara, 1972, s. 189.

"İzmir Suikast Teşebbüsü" Türk kamuoyunu uzun süre meşgul etmiştir. Basın ve halk suikast davalarına yoğun ilgi göstermiş, suikastçılar aleyhinde bir çok propogandalar yapılmıştı. Dönemin haberleşme araçlarının kısıtlı oluşu İzmir ve Ankara'da devam eden davaların diğer vilayetlere ancak telgrafla ulaşmasını sağlıyordu ki telgrafla gönderilen haberler bir gün gecikme ile diğer mahalli gazeteler ile İstanbul basınında yer alıyordu.

Basın suikast davası ve gelişmeler ile ilgili bilgileri aktarırken, özel muhabirlerinin gönderdiği resimleri de gazetelerinde yayınlıyorlardı.

Suikast davaları süresince en çok merak edilerek beklenen Paşaların muhakemeleri idi. Çok geçmeden Kazım Karabekir, Ali Fuat, Refet, Cafer Tayyar ve Cemal Paşaların suçsuzlukları anlaşılmış ve beraatlerine karar verilmişti. Paşaların beraat haberleri halk arasında memnunluk yaratmıştı. Milli mücadele sırasında Gazi'nin yanında yer alarak, ona destek olan yakın silah arkadaşları böyle bir işe karışmamışlar, onların tutuklanmalarının sebebi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile olan bağlantıları olmuştu.

Mustafa Kemal Paşa'da daha sonra bu yakın arkadaşları ile aradaki dargınlıkları kaldırmak istemiş ve bir çoğu ile tekrar biraraya gelmiştir.

Ali Fuat Paşa, yeniden Mustafa Kemal'in yanında yerini almıştır. Ali Fuat Paşa daha sonra yayınladığı anılarında "Çocukluk ve mektep arkadaşım Mustafa Kemal'in hayatına kastetmek gibi bir suçun omuzlarıma yüklenmesi çok acı bir kaderdi" derken bu ağır suçlamanın kendisini ne kadar derinden yaraladığını da gözler önüne seriyordu. (143).

Kazım Karabekir ile de dargınlığını sona erdirmek isteyen Mustafa Kemal, araya giren çeşitli nedenlerle bu isteğini gerçekleştirememiştir. Karabekir Paşa'nın kızı Hayat Hanım'ın anlattığına

(143) Ali Fuat Cebesoy; *Siyasi Hatıralar, II. Kısım, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1960, s. 209.*

göre, Mustafa Kemal hasta yatağında iken, Kazım Karabekir'i görmek istemiş fakat bu isteği zamanında Karabekir'e ulaştırılamamıştır (144).

Her devirde ve her toplumda görülebilen bir takım karanlık güçler, ülkeyi bölmek, yıpratmak isteyen güçler ellerine fırsat geçtiği anda daha önceden yapılan işleri karalamaya da pek heveslidirler.

Atatürk düşmanlarının Cumhuriyet ve devrimlere karşı olan tutumları günümüzde de görülmektedir. Fakat Türk milletinin kendisine sadakatle bağlı olduğu Atası büyük bir şans eseri ölümden dönerken söylediği şu sözleriyle bir kez daha Türk milletinin kalbindeki ebedi yerini almıştır:

"Benim naciz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır."

(144) Uğur Mumcu; Kazım Karabekir Anlatıyor, 2. Basım, Tekin Yayınları, İstanbul, 1990, s. 157.

KAYNAKÇA

A. ESERLER

- AKIN, İlhan; Türk Devrim Tarihi, Beta Yayınları, İstanbul, 1989.
- ALKAN, A.Turan; İstiklâl Mahkemeleri, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1993.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal; Söylev, C. 2, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1981, 8. Baskı.
- ATAY, Falih Rıfkı; Çankaya, Doğan Kardeş Matbaası, İstanbul, 1969.
- ATEŞ, Toktamış; Türk Devrim Tarihi, Der Yayınları, İstanbul, 1984.
- AYBARS, Ergun; İstiklâl Mahkemeleri, Bilgi Yayınları, Ankara, 1975.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya; Tek Adam, C. 3, 2. Baskı, Yükselen Matbaası, İstanbul, 1966.
- CEBESÖY, Ali Fuat; Siyasi Hatıralar, II. Kısım, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1960.
- DOĞAN, Avni; Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası, Dünya Yayınları, İstanbul, 1964.
- ERMAN, Azmi Nihad; İzmir Suikastı ve İstiklâl Mahkemeleri, Temel Yayınları, İstanbul, 1971.
- GENCER, Ali İhsan - ÖZEL, Sabahattin; Türk İnkılâp Tarihi, Der Yayınları, İstanbul, 1991.
- GOLOĞLU, Mahmut; Devrimler ve Tepkileri (1924-1930) Başnur Matbaası, Ankara, 1972.
- KANDEMİR, Feridun; Atatürk'e İzmir Suikastından Ayrı 11 Suikast, Ekicigil Yayınları, İstanbul, 1955.
- KANDEMİR, Feridun; İzmir Suikastının İçyüzü, C. 1-2, Ekicigil Tarih Yayınları, İstanbul, 1955.
- KANDEMİR, Feridun; Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay, Sinan Matbaası, İstanbul, 1945.
- KILIÇ, Ali; İstiklâl Mahkemesi Hatıraları, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.
- KINROSS, Lord; Atatürk, Sander Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1973.

- LEWIS, Bernard; Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev: Metin Kıratlı, T.T.K., Ankara, 1988.
- MAZICI, Nursen; Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926), Dilmen Kitabevi, İstanbul, 1984.
- MUMCU, Uğur; Gazi Paşa'ya Suikast, Tekin Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, 1993.
- MUMCU, Uğur; Kazım Karabekir Anlatıyor, 2. Basım, Ankara, 1991.
- ÖZKAYA, Yücel; "İzmir Suikastı", Atatürk Araştırma Dergisi, C. 8, Sayı 22, Kasım 1991'den ayrı basım.
- ZÜRCHER, Eric Jan; Milli Mücadele'de İttihatçılık, Çev: Nüzhet Salihli, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987.

B. GAZETE VE DERGİLER

- Cumhuriyet
- Milliyet
- İkdam
- Hakimiyet-i Milliye
- Akşam
- Akbaba
- Resimli Gazete
- Haftalık Yeni Gazete
- Haftalık Mecmua